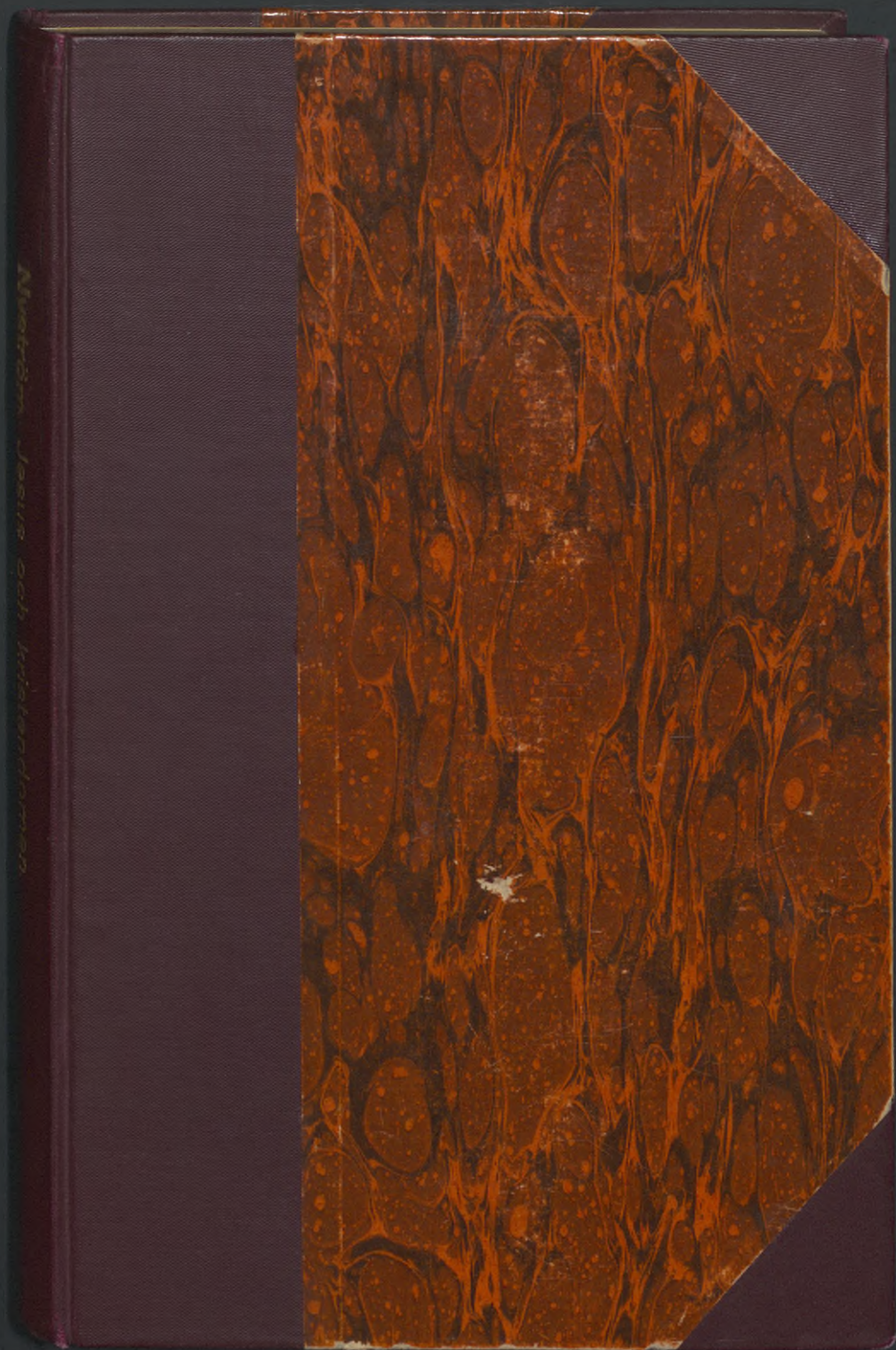

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

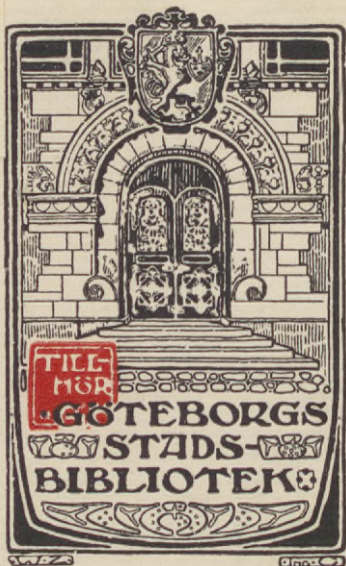

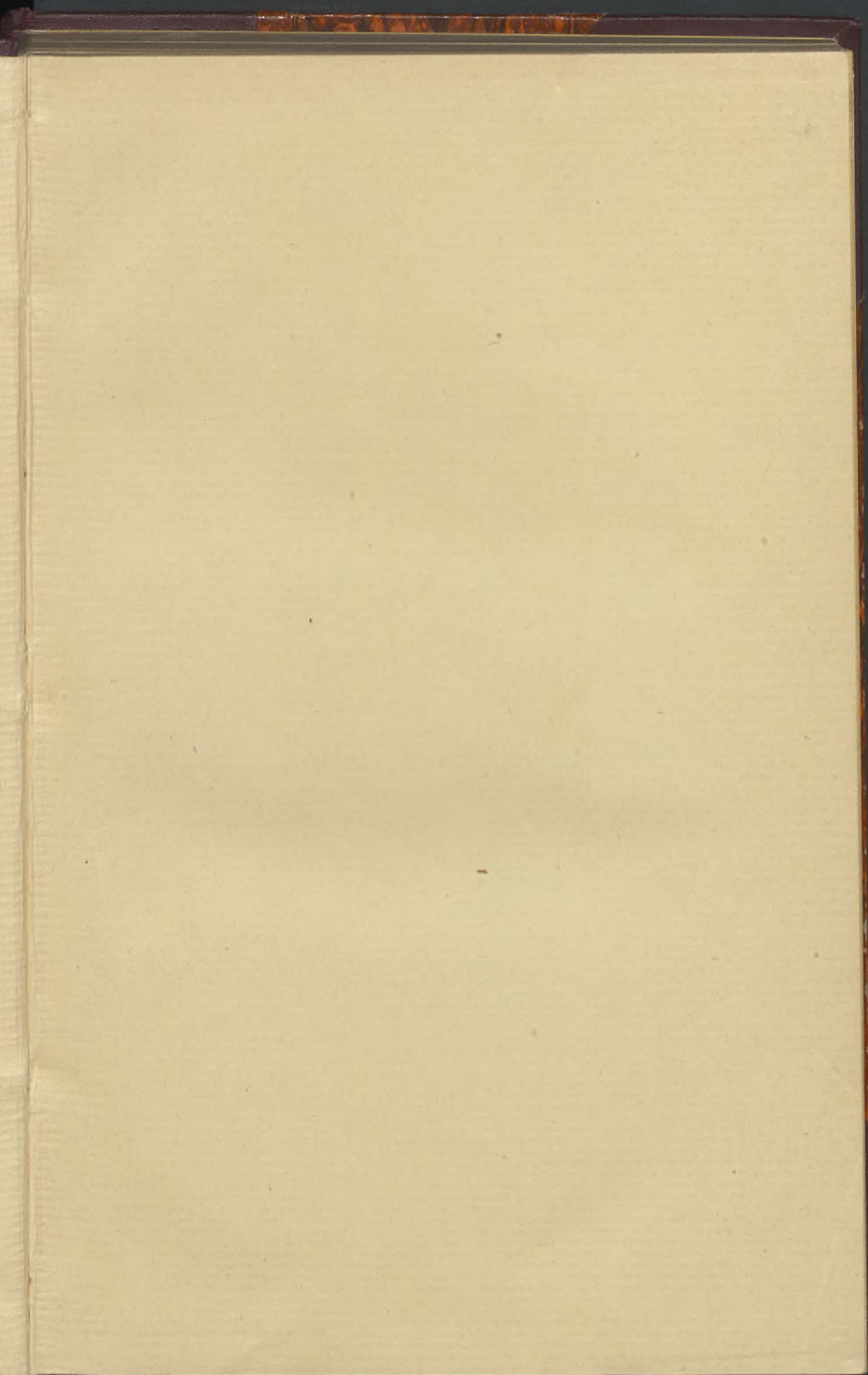
Manuscript of the
Journal of the
British Association

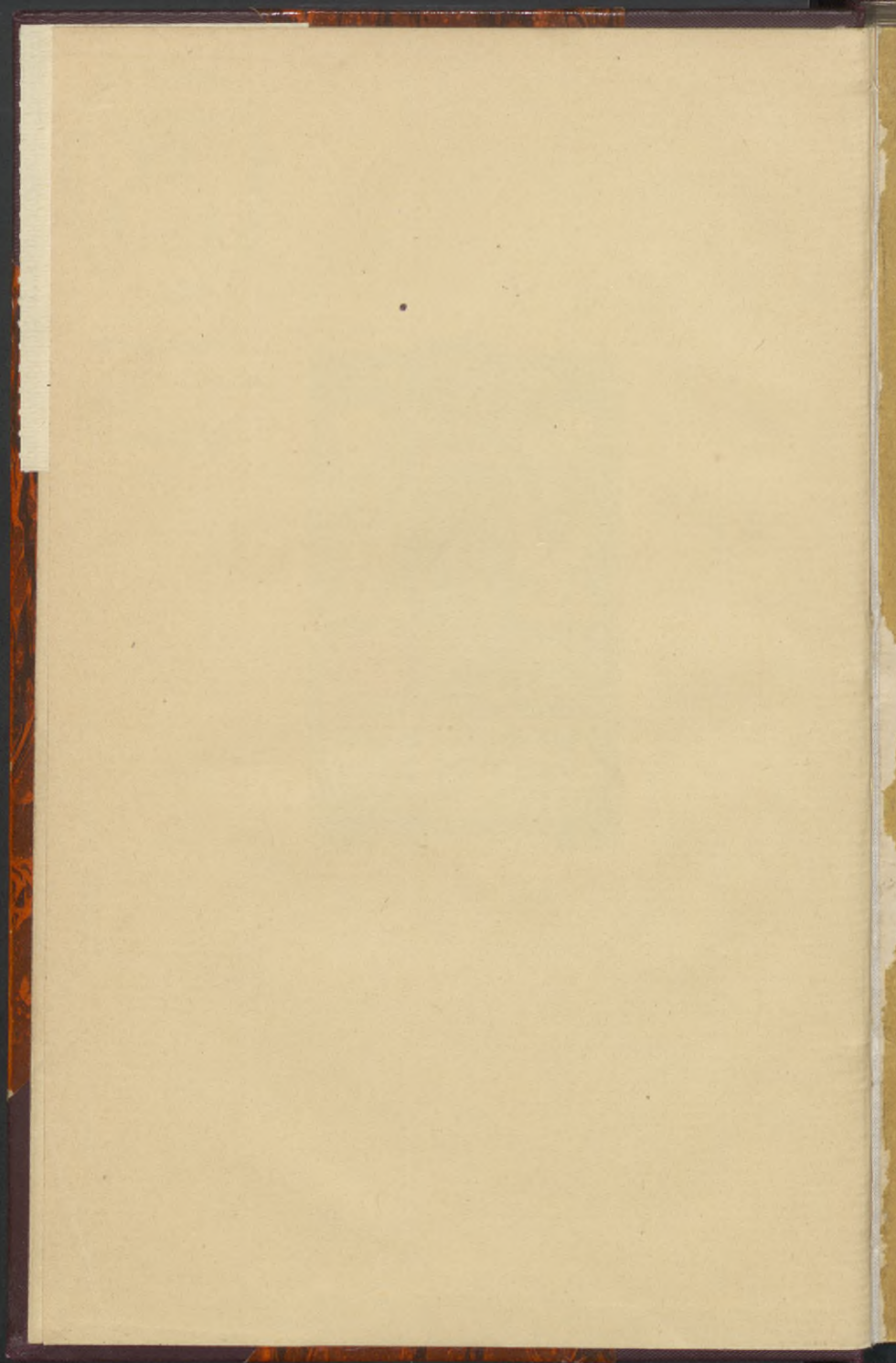

Allmänna Sektionen

Teol.
Bibellitt.

V. R.

JESUS

OCH

KRISTENDOMEN

UR

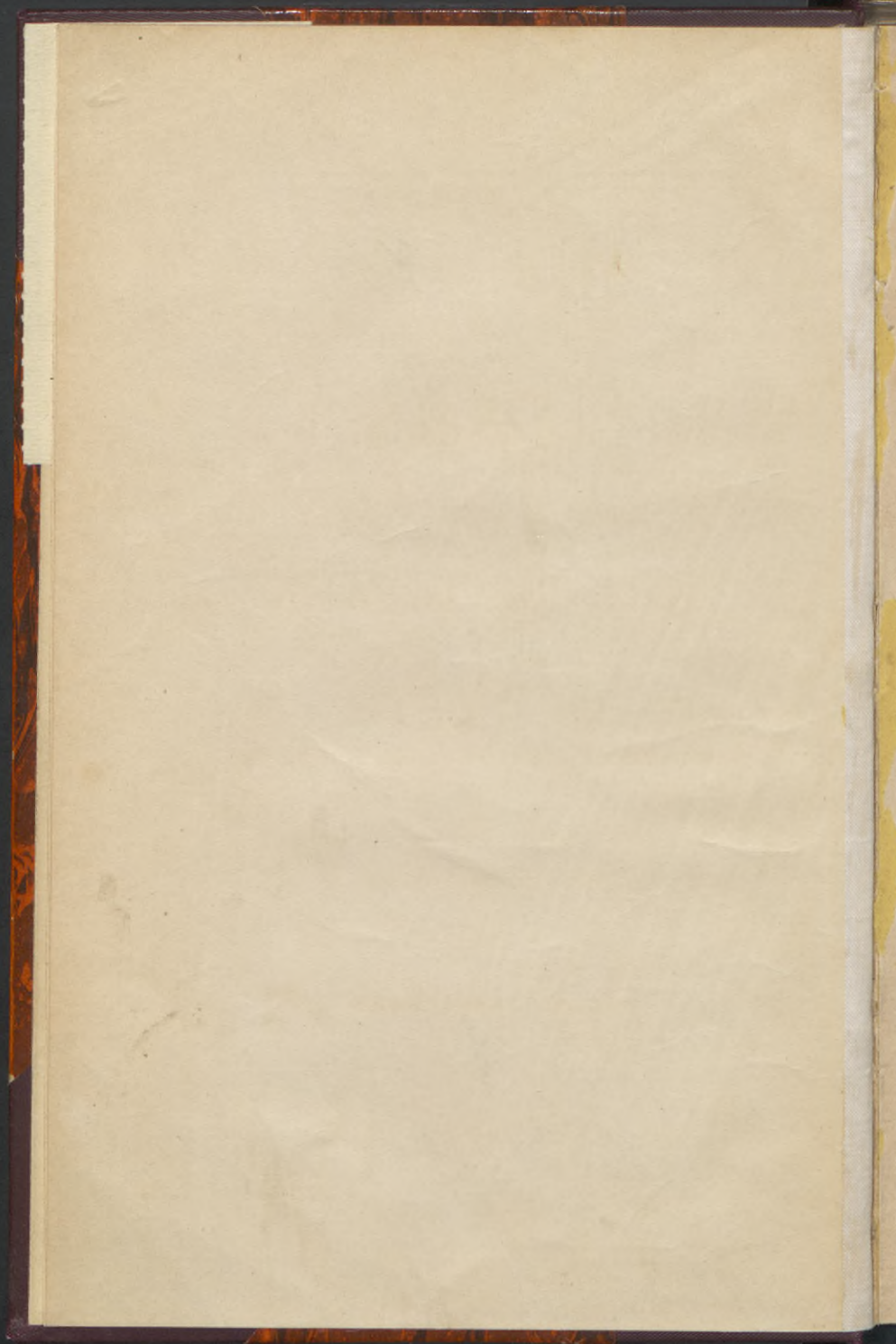
NATURVETENSKAPLIG OCH HISTORISK SYNPUNKT.

OBJEKTIF GRANSKNING

AF

EN VETENSKAPSMAN.

H. Ström
»<

JESUS

OCH

KRISTENDOMEN

FR

NATURVETENSKAPLIG OCH HISTORISK SYNPUNKT.

OBJEKTIF GRANSKNING

AF

EN VETENSKAPSMAN.

af

A. Nyström.

"Att tillbringa vår tid med vetenskapernas studium, att lära hvad andra ha upptäckt och att utvidga gränserna för menskligt vetande har i alla tider ansetts som den för människan uphöjdaste och lyckligaste sysselsättning . . . Ingen, som icke studerat vetenskapen, kan ha en riktig föreställning om de stora ting, hvartill försynen lämpat människans förstånd".

BROUGHAM.

INNEHÅLL.

	Sid.
1. Utgångspunkter. Lärokritik	5.

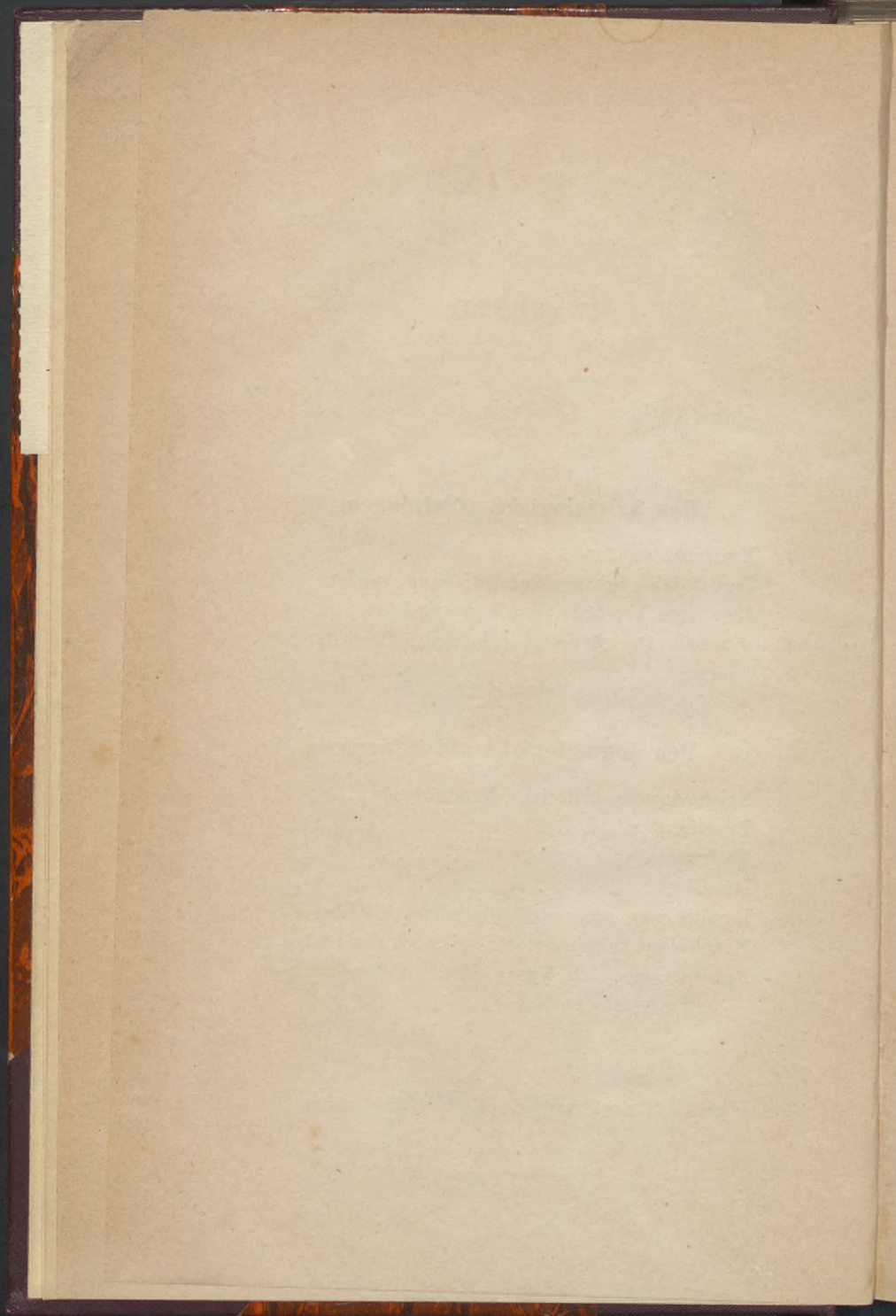
Den kristologiska afdelningen.

2. Esseernas samfund	20.
3. Jesu födelse och verksamhet; hans »under»	39.
4. Jesu dom, korsfästning och upståndelse	68.
5. Bihang. Om friheten och om ärftlighetsmomentet	95.

Den dogmologiska afdelningen.

6. Kristendomens historiska framträdande	104.
7. Treenigheten	130.
8. Nattvarden	142.
9. Döpelsen	151.
10. Inquisitionen och trosförföljelserna. Coelibatet	154.
11. Medeltidsspekulationer: teologien och skolastiken.	166.
12. Reformationen och Nyare tiden. Vetenskaplighet och vidskepelse	175.

13. Inkast. Slutreflexioner. Verklig kristendom	198.

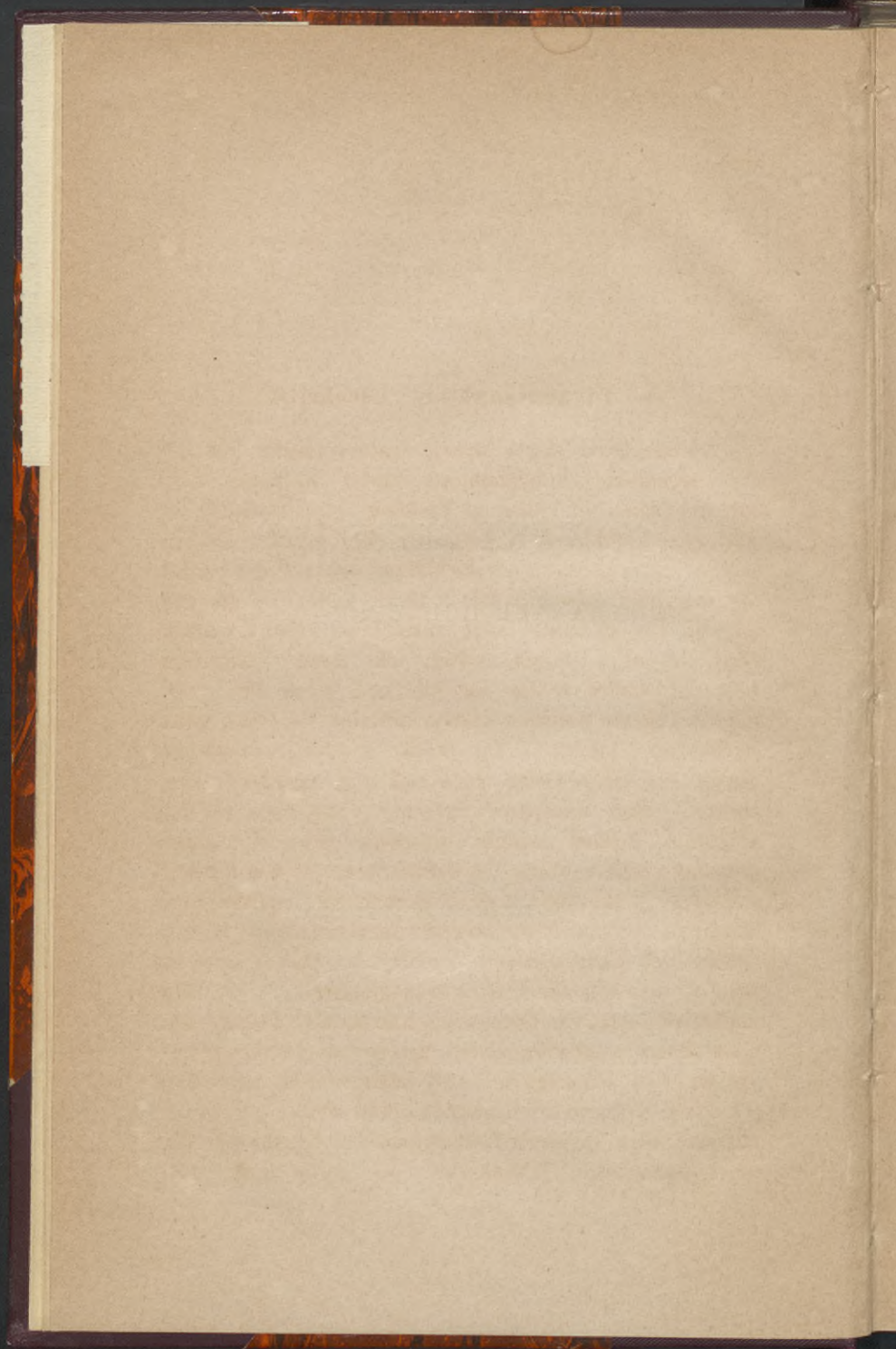

ÅT

VÅRA BARN
FRAMTID OCH LYCKA

EGNAS DETTA ARBETE AF

FÖRFATTAREN.

1. Utgångspunkter. Lärokritik.

Visserligen säger hvarje naturvetenskapligt bildad människa nuförtiden, att "under" ej finnes, utan att det som så kallas af teologer och "troende", är antingen hopdiktadt i fantasien eller mycket väl kan genom naturvetenskapen förklaras, och att det endast för den häri oinvigde måste förbli under — om han så vill. Då nu JESUS sjelf anses inom kristna kyrkan som det allra största undret, och "läran" medgifves helt och hållet stödja sig på undret, så är i ock med detsamma naturforskarnes ställning till den kristna kyrkoläran gifven. De *måste* a priori stryka ett streck deröfver! Detta göra ock alla, om de äro uprigtige. Men dessvärre inverkar detta föga på den i gamla former insöfda ortodoxa delen af folket; tvärtom verka ryktena om dylika meningar bland naturforskarnes i allmänhet som en skräck. De "fromme" anse nämligen naturforskarnes ungefär detsamma som gudsförnekare och materialister — under det just de anse, att flera af den officiella kristna trons momenter, t. ex. JESU himlafärd och vår kroppsliga upståndelse (enligt den apostoliska trosbekännelsen) äro de odisputablaste bevis för den materialism, som ingår som en hufvudbeståndsdel i dogm-kristendomen. Men detta rör dess bekännare föga; de bedja fortfarande Gud bevara dem för de förskräcklige "fritänkarne" och råka ut för ym-

niga expektioner blandade med några medömkans
suckar, då tal faller på naturforskarnes åsigter.

I det teologiska lägret missförstås eller missty-
das snart sagdt alla högre naturvetenskapliga och hi-
storiska principer — om ej förr, åtminstone så fort
någon sådan velat dermed motivera en verldsåskåd-
ning afvikande från den teologiska. Så t. ex. säga
teologerna, då man uttalar den meningen, att mate-
rien är evig och att rörelsen inom densamma är
evig, det "konsequensen häraf blir, att Gud förvand-
las till en naturkraft!"

Intet orimligare i världen; en sådan åsigt hyser
ingen bildad, sann naturforskare, ehuru väl han erkän-
ner nyssnämnda evighet hos materien. Endast di-
lettanter eller obildade råa materialister*) kunna
tänka så.

Det är därför ej nog med att naturforskarna i
deras läger hylla sina meningar och le åt vidske-
pelsen; de måste, om de verkligen vilja upplysa an-
dra, framlägga deras aktstycken och direkt på sak
motbevisa villomeningarna. Olyckan är, att teologerna
(och i allmänhet deras anhang af "fromma") ej ha till-
räckligt omfattande bildning för att kunna bedöma en stor
mängd af hithörande frågor. Hvad bildning ligger
så t. ex. uti dessa prest-examina? Huru de tillgå är
allmänt bekant: efter en studentexamen med mått-
liga naturvetenskapliga studier, kastar sig den blif-
vande teologen antingen genast in på sin prest-
examen eller ock på en förberedande examen eller
den filosofiska graden, dervid i 99 fall af 100 natur-

*) Hit räkna vi t. ex. BÜCHNER.

* utgjufelse av sin hjärtas tankar.

vetenskapen ej kommer i betraktande (på sin höjd kanske litet blomster-kunskap). Döda språk, bibeln, teologien, kyrkohistorien äro och förbli det hufvudsakliga studiet för våra prester. Men huru skolade dermed bli mäktiga att bedöma naturens och världens, ja evighetens gång? Vi fästa upmärksamheten på det ortodoxa arbetet: *Föreläsningar om Jesu lefverne* (1872) af MELIN, som väl torde riktigt återgifva presternas ståndpunkt. Gammal mystik och gamla barnsagor lefva här friskt. Uplysande är t. ex. kapitlet om *englarne* (I; 26). Enligt det "kristliga medvetandet" — i motsats till den "demoniska världen" d. v. s. de opartiska forskarne — "har all uppenbarelse från den högre andeverlden afstannat, sedan kristendomen fattat fotfäste på jorden." "Englarne äro realiteter eller verkligt existerande väsen;" men de "drogo sig tillbaka, sedan Han, som är högre än englarne, blifvit införd." För tillfället hvila de sig som "historiska symboler" (sid. 32). MELINS åsikter om *undret* förtjena ock ett ögonblicks upmärksamhet: "Gud kan efter sitt fria behag använda sin skaparekraft antingen medelbart (som vanliga naturprocesser) eller omedelbart (under)" — det senare "blott för högre ändamål"; som exempel anföres vattnets förvandling till vin (!), som vanligen sker genom vinplantans bemedling; men "Gud kan, om han det vill, förvandla vatten till vin, utan att låta det genomgå den kemiska processen i vinträdet, i det han nämligen på en gång utan vinträdets tillhjälp potentierar (sic!) det så, att det erhåller vinets krafter och egenskaper. Emellan båda slagen af verkningskraft är ingen sådan åtskilnad, att det ena är en absolut motsats mot det andra" (sid. 281).

Förstärka

Bör ej menskligheten i detta vårt 19:de sekel vara MELIN tacksam, för dessa *uplysningar*? Praktiskt sedt, skulle sådana kunna göra staten och samhället stora besparingar i utgifterna för undervisning och forskning, då man på ett så vigt, enkelt och lättfattligt vis kan komma till rätta med lifvets och naturens gåtor!

Att emellertid impulsen till vidsträcktare studier ej skall utgå från presterskapet sjelft är otvifvelaktigt. *)

Vid föreliggande forskningar ha vi noga följt bibeln såsom varande — enligt en numera bevisad mening bland bibliognostrer — den enda källan för kristologiska studier. Dock ha vi icke hållit oss blott och bart till de s. k. kanoniska böckerna, utan ock till de apokryfiska, såväl det gamla som det nya testamentets. Alla dessa böcker måste nämligen anses lika äkta som de kanoniska. Hvad de i det gamla testamentet beträffar, har man flerstädes härför framlagt tillräckliga bevis (t. ex. af AGARDH, hvarom mera nedan i kapitlet om esseerna) och hvad beträffar de apokryfiska böckerna i det nya testamentet, så eger man för hvar och en af dem en fullständig historik, hvaraf framgår, att dessa skrifter äro lika gamla och äkta som de kanoniska, och att de förr i tiden flitigt begagnats i vissa länder och församlingar, fastän de ej blifvit så allmänt antagna som de andra. De äro lika moraliska, lika ortodoxa, lika tendentiösa; somliga äro t. o. m. än

*) Faktiskt är, att för ungefär 1½ decennium sedan en svensk biskop ville motsätta sig geologiens studium vid hans gymnasium, emedan, som han uttryckte sig till en framstående man, »denna vetenskaps resultat strida emot bibelns skapelsehistoria.» Ändock sades allmänt om denne biskop: han är en mycket lärd man. †

J. o. s. i. g.
† Det var biskop Björk i Göteborg.

vidskepligare, och torde just deras rikedom på de mest hejdlösa underhistorier ha varit ett motif att ej intaga dem i nya testamentet, hvars tillförlitlighet genom dem skulle blifvit än mer prisgifven än hvad som skett. Någon annan orsak är åtminstone alldeles omöjlig att få reda på.

Utan tvifvel ha dessa apokryfer helt enkelt varit mera populära skildringar, upståndna bland och skrifna för den obildade massan.

Emellertid äro vi långt ifrån att tvifla på evangelierna som historiska urkunder. Låt vara, att en del af hvad de innehålla dels blifvit senare tillagdt, dels varit ursprungligen något annorlunda skrifvet; det hufvudsakliga måste dock ha existerat dels i lösa skrifter (logierna) dels som traditioner och derpå ha evangelierna sedan (i slutet af första och början af andra seklet) blifvit i deras närvarande form affattade. Deras verkligt *historiska* tradition kan ingalunda betviflas; tvertom samstämma ett så stort antal af historiska och geografiska uppgifter samt sjelfva skrifsättet m. m. med hvad vi från annat håll känna om samma saker, att man redan häraf kan se, att evangelierna uppstått i den omedelbara efterkristna tiden, och ej hopdiktats ett sekel senare. Då vårt mål emellertid ej är att ingå på en kritik häröfver, vilja vi här endast hafva uttalat vår ståndpunkt i detta hänseende; tilläggandes endast, att det i hela den stora strid, som om evangeliernas ursprung uppstått, skulle vunnits betydligt, om AGARDEHS förträffliga arbeten derom (*Samlade skrifter af teol. o. rel. innehåll*, 1856) hade blifvit kända utomlands.

Vi måste förklara oss alldeles emot det betraktelsesätt, som vissa nyare forskare antagit — STRAUSS

och hans skola — att nämligen anse hela den evangeliska berättelsen om Jesus och hans verksamhet, synnerligast det som rör undren, vara endast symbolisk och mytisk. *) De gå så långt, att de snart sagdt stryka ett streck öfver hela historien om Jesus, låtande endast hans morallära kvarstå. Detta är dock att skjuta öfver målet; det innebär ett professionellt tviflande på allting, som man ej kan ta och känna på — ett tvifvel, som är lika farligt som dess motsats, den blinda tron — men som leder till ett våldförande af sjelfva historien, om inte annat. Och ändå tala vissa författare, t. ex. LANG, mycket om historisk kritik och förebrår vetenskapen ett godtyckligt utväljande af somligt och förkastande af somligt, då den på bibelbasis vill söka förklara en del företeelser — endast emedan den mytiska skolan på grund af *en del* allegoriska talesätt och textförfalskningar förkastat *allt* i historiskt hänseende och i dess ställe velat ge oss en temligen långtänkt mytologi. Men vetenskapens upgift är just att i dylika fall arbeta på ett sådant särskiljande af falskt och sant; hvaraf dock ej följer, att, därför att ett särskiljande eger rum, detta är liktydigt med ett godtyckligt urval.

Som exempel på STRAUSS' och hans imitatorers orimliga skepsis må anföras hans mening, att Jesu upståndelse (som vi nedan skola visa mycket väl kan förklaras) dels upfattats allegoriskt, dels varit en *vision* och att den således aldrig egt rum. **) Som ett annat exempel

*) Se, förutom STRAUSS, t. ex. LANG: *Jesu lefnad och framtidens kyrka*. (Öfvers.) m. fl.

**) STRAUSS har i *Das Leben Jesu* åt upståndelsefrågan egnat många dryga kapitel fulla af den småaktigaste textkritik, som dock intet bevisar och ej leder till något annat resultat än att endast

- 1) yrkesen örrigt
- 2) offskärmare
- 3) syn

på Strauss' skepsis må anföras hans förklaring att historien om stjernan vid Jesu födelse måste liksom en mängd andra "onaturliga saker" anses vara en dikt. Nu vill det sig emellertid ej bättre, än att astronomen KEPLER († 1630) beräknat, att just Jesu födelseår (747, hvarom mera längre fram) förenade sig de två största planeterna Jupiter och Saturnus, hvarigenom en särdeles stor och lysande stjernbild upkom. Men ej nog dermed; denna förening inträffade 3 särskilda gånger samma år ock på en sådan intermittens¹⁾ häntyder ock Matthei 2: 9: "och se, stjernan, som de sett hade i österlanden, gick för dem så länge hon kom" etc.

Men hvilka bevis ha då sådana skeptici på att Jesus ens existerat? Hvilka bevis ha då desse, att *någonting*, som historieskrifvare — Herodot som Tacitus, Niebuhr som Gibbon m. fl. — berättat om forntiden, verkligen har timat?

För resten, hvilka underförstådda meningar skall man ej kunna finna ut, om man i alla skildringar blott vill se allegorier?

Vår tids historiska arkeologi har emellertid, i allmänhet taladt, kommit till alldeles motsatt resultat, i det den ständigt medför nya bevis för att idéer och föreställningar, seder och kultursrigtningar kunna föras tillbaka till förut betviflade tilldragelser eller till vissa förhistoriska tillstånd o. s. v. Vidare har

visa, det han utgått ifrån den *förutfattade* meningen, att upståndelsen varit en vision, d. v. s. att lärjungarne, qvinnorna och det stora antal andra anhängare, som tydligen och samstämmigt i alla evangelierna skildras ha sett Jesus efter upståndelsen; att *alla* icke allenast i den första förvirringen, utan en lång tid och i skiljda landsändar lidit af en sjuklig hjernverksamhet, som dock hos alla varit alldeles enahanda! Huru stor och kritisk STRAUSS i allmänhet än är, sant empirisk är han icke alltid.

¹⁾ medanfiden

man i nyare tiden genom djupare studier i många fall kunnat bekräfta fakta i urgamla berättelser, som under tiden dock varit både betviflade och förnekade.*) Se härom t. ex. de mästerliga arbetena af TYLOR: *Primitive Culture* 1871; LUBBOCK: *Origin af Civilisation* 1870; NILSSON: *Skand. Nordens urinnvånare* 1862—65 m. fl.

För vår del skulle vi vilja inrymma mera värde t. o. m. åt SCHLEIERMACHERS och HASES bibeltolknin-
gar, om ej deras förmedlande halfmystik funnes; och skulle vi uttala en antydning om hvilka bland forskarne vi stå närmast, så äro desse de förres föregångare: HERDER och PAULUS. Emellertid tillhöra vi ingen "skola" alls och ha ej heller på förband speciellt studerat oss in i någons åsikter i detta ämne. Vi ha direkt ifrån medicinen, naturvetenskapen och historien vändt oss till bibeln och den historiska kristendomen och resultatet ha vi här velat framlägga.

Vi ha trott, att ett betraktelsesätt mångsidigare än det bland teologer brukliga är nödvändigt för ett riktigt omdöme om Jesus och bibeln. Framför allt är det af nöden att så mycket sig göra låter framdraga det objektiva i berättelserna och afskilja det som vår kritik måste finna subjektivt. Man måste vara kritisk, då det gäller arbeten af blandad

*) Som exempel må här anföras NILSSONS vederläggning af STRABO (f. 50 f. Kr., d. 20 e. Kr.), som med tviflets färger skildrat Pytheas' (från Marseille) resor till Thule ungefär år 350 f. Kr. Efter 2,200 år lyckas det dock N. att med en klar bevisförning ådagalägga riktigheten af Pytheas' uppgifter, som emellertid till stor del ansetts vara updiktade, t. ex. angående vissa naturfenomen (isbildningen). Se NILSSONS *Bronsålder*, II upl. sid. 65. Ytterligare exempel på nyare tiders tolkning af gamla berättelser skola anföras nedan vid tal om Jesu underverk.

natur — historia och religionslära — sådana som evangelierna; detta förhindrar dock ej, att man kan erkänna, att inspiration på många ställen framlyser och att afsigten ofta varit bättre än sättet att gå tillväga. För att emellertid ernå ett objektifv resultat finnes endast ett sätt, och det är, att med tillhjälp af alla de vetenskapliga medel, som stå oss till buds, ransaka skrifterna, dervid dock undvikande att begagna någon sorts färgade synglas. Då vi emellertid ej kunnat komma till den tron, att "vårt förstånd fördunkladt är, mörker all vår själ betäcker", ha vi ansett oss fullt berättigade att begagna oss af den förmåga, som kallas tanke eller, i vissa fall, eftertanke. Åt dem, som från predikstolarne så ofta uttalat nyssnämnda citat, öfverlemnna vi att fortfarande bruka det för egen räkning.

Måtte detta arbete bidraga till den viktiga påminnelsen, att vi lefva i ett reformations-tidehvarf, men att det ock gäller för litet hvar att därför *handla!* Det är ej nog med att tusenden sinom tusenden blott erkänna haltlösheten i en massa dogmer. Det fordras än mer, att dessa tusenden fordra en annan form för deras religion, samt att fullständig och verklig religionsfrihet måtte oss gifvas, att denna antikerade institution "statskyrkan" måtte försvinna och ersättas af fria församlingar, som få välja och afsätta religionslärare som de behaga.

Vi skulle då ej behöfva att här i Sverige vara vittnen till den för den offentliga som enskilda moralen sårande företeelsen, att *ärligen* flera prester (bland dem äfven äldre kyrkoherdar), som hängifvit sig åt dryckenskapslasten, offentligen i deras kyrkotjenst vi-

Utbildningsrådets av personliga tjänsten

sat sig druckna och redlösa och därför straffats af konsistorierna — andra förseelser och brott att förtiga.

Skenhelighet och bigotteri, som af utvärtes stadgar till största delen få sin näring, skulle i en behöflig hög grad minskas, och detsamma skulle ock bli förhållandet med ett annat förfärligt ondt: det religiösa vansinnet!

En förändring kan dock ej ske med mindre än att det erkännes, att religiositet kan finnas utan dogmer och att staten sålunda erkänner äfven sådana religionsåsigter, som ej ge sig tillkänna genom en yttre kult, att våra barn må bli samhällsmedlemmar utan att tvingas till nattvardsbordet! I närvarande stund ha judarne hos oss i *allmänhet* större religions- och samvetsfrihet än de kristne. Man talar om, att vi här i Sverige ha religionsfrihet, men detta är ej förhållandet. Huru se vi ej ganska ofta religionsföljelser beifras inför rätta och personer straffas endast för det man funnit ut en liten "olaglighet" emot "statskyrkan" — utan afseende derpå, om tilläfvarens "förbrytaren" varit verkligt religiös och sökt sprida en på det hela taget from och god läroriktning, som i grund är lika bibelenlig som den vår statskyrka händelsevis antagit (t. ex. metodismen).

Ej som skulle vi önska den latitud åt religionsfriheten, att alla möjliga villomeningar skulle tillåtas resa hufvudet och locka enfaldigt folk; utan anse vi den mera uplysta kulturen fordra, att staten, erkännande civilisationens framsteg och igenkännande dess inverkan på de lägsta som de högsta klassernas tänkesätt, endast utöfvar förmynderskap åt dem, som äro oförmögne att bestämma om sig sjelfva, och att den, med afseende på dessa, sätter en gräns för så-

dana kulter, som notoriskt visat sig vara hinderliga för människans sanna väl — det sociala som det religiösa (t. ex. medeltidskatholicismen, jesuitismen, monismen o. d.).

Staten kan mycket väl lägga hinder i vägen för dessa, utan att derigenom såra friheten; men den kan aldrig, utan den allra största våda, förhindra upkommandet af nya kulter, synnerligast sådana, som tydligt och klart visa sig vara baserade på sann humanitet och forskningarnas bevisade resultat.

Må vi taga oss i akt, att ej andra länder, som vi i förhållande till Europa ansett ännu för kort tid sedan stå långt under vår kulturs nivå, må skjuta långt öfver oss. Åtminstone har mikadon i Japan nyligen utfärdat en lag om införandet af en ny religion, som öfverensstämmer med sundt förnuft. ^{1/}

Alltsedan 100 år pågår emellertid en ny bibelstrid, som gripit kring sig i hela den bildade världen, men synnerligast i Tyskland och Skandinavien. Mest bekanta torde bland sednare tiders förkämpar vara STRAUSS, RENAN, SCHENKEL, COLANI, PARKER, EIRIKSSON samt bland svenskar IGNELL, CRAMÉR, BOSTRÖM och VICTOR RYDBERG m. fl. Ehuru afvikande i vissa hänseenden från hvarandra, stämma dock alla öfverens uti deras sträfvan att borttaga vidskepelse och mystik och att bevisa, det vår officiella kristendom ej är Jesu egen kristendom. "Otroslitteraturen" kallas dock deras arbeten i det ortodoxa lägret. Det kan ej nekas, att vid en jmförande blick på de kritiska granskarne den skandinaviska nationaliteten utmärker sig för större objektivitet och förutsättningslöshet än den tyska. Synnerligast är VIC-

✓ År 1868

TOR RYDBERGS arbete: *Bibelns lära om Kristus* ett mästerverk af opartisk granskning. Det finnes hos tyskarne en viss benägenhet för öfverdrifter i deras kritik och tolkning, som emellertid ingalunda förhindrar, att deras reformatoriska afsigter äro desamma som våra och att hufvudmålet är att kämpa emot bibelförfalskningar och en af concilier dikterad ortodoxis barnsliga utläggningar och förtryck.

I Sverige ha emellertid komiterade prester 1872 utgifvit förslag till ny "tidsenlig" kateches. Hvad inflytande har nu hela denna nya forskning haft på detta opus? Intet; platt intet. De obetydliga förändringar man gjort, och som uppenbarligen kostat dessa komiterade mycket hufvudbry, många högvigtiga diskussioner, äro af så underordnad beskaffenhet, att de i hänseende till nyttan kunna sägas vara = 0. Några definitioner äro vida sämre än de gamla och somliga äro alldeles obegripliga och synnerligen enfaldiga. Som exempel må följande tjena (sid. 15): "Hvilken är din nästa?"

Hvar och en människa, men isynnerhet den, som står mig så nära, att jag i kärleken kan tjena honom."

Är detta svar ej makalöst uttänkt? Dess enda mening synes vara att göra både barn och vuxna yra i hufvudet. Logik finnes ej deri, kristendom än mindre; ty enligt Jesu lära äro alla människor utan någon inskränkning vår nästa, äfven de som stå oss mycket aflägsse och äfven de, för hvilka vi ej känna någon speciel kärlek.

Några afkortningar äro den enda förtjensten, t. ex. af det för oss alla sorgligt bekanta "om hedningarna, som icke hafva lagen" etc. Men så får det ej gå; sanningen *måste* bryta sin väg fram, trots obskurantismen med invigda mantlar och döpta kyrkklockor; och arbetande härför är det som vi följa den klarseende BACOS vink: "genom konster och vetenskaper afplanas åter en del af syndafallets skuld!"

Härvid få vi dock ej glömma, att "syndafallet" ej betyder blott och bart det som sagan om Adam och Eva berättar, utan de synder och fel, som menskligheten och individet begått och begår under den ständigt fortgående historiska utvecklingen. Ett förfärligare syndafall fanns ej än det vi sett försiggå under mer än ett tusen år under medeltiden, då guld- och purpursmyckade gudsmän vederqvickte sig med oset af brända medmänniskor och dödsqvalen hos ståndaktiga troende; då kristlig vidskepelse, kristligt bedrägeri och kristlig ortodoxi upstodo!

Vändande oss till den största schismen, som den kristna kyrkan uplevvat, frågas då: hvad var det, som mest utmärkte protestantismen från katolicismen vid reformationen?

Ingalunda aflaten och påfvens öfverherrskep m. m., hvilket allt blott var yttre tillfälliga anledningar till brytningen, utan monopolet på bibel-tolkningen, hvarigenom hvarje lekman var förbjuden att läsa bibeln på landets språk. Af bibelns utlemnande till folket upkom ock anspråket hos protestanterna att kalla sin lära den "rena" evangeliska.

Uphörandet af allt kyrkomonopol på bibel-tolkning var alltså protestantismens kärna; och var

den det, då är den det ock ännu. Rättigheten för enhver att på sanningsenligaste vis tolka bibeln är därför aldeles oskiljaktig från vår kyrka. Hvarje ny uplysning — äfven om den ej öfverensstämmer med den Augsburgiska bekännelsen — som länder till en ren och oförvillad upfattning af evangeliernas berättelser, är därför fullkomligt i enlighet med vår läroriktning i dess helhet.

Staten bör därför aldrig, om den vill vara logisk, antasta någon meningsskiljaktighet — förutsatt den är beroende på verklig öfvertygelse och forskning — inom den protestantiska kyrkan, ty dennas ursprungliga riktning och hufvudmedel äro: frihet i bibeltolkning.

Den "rena evangeliska läran", som staten antagit, kan under tidernas lopp ändras och förbättras, utan att vår riktning därför förändrar sin grundkarakter.

Ju renare vi göra läran, ju mera visa vi oss trogna vår princip.

Efterföljande tolkningar, som äro samvetsgranna, äro också, då de söka borttaga icke kristliga tillsatser och vidskepligheter, i fullkomlig enighet med denna princip. Men om de kunna bevisa, att den officiella dogmkristendomen — den protestantiska som den katolska — ej är det, så framgår deraf, att denna ej är renlärig.

Dessa tolkningar åter, som utgått från rent naturvetenskaplig och rent historisk synpunkt, på samma gång som det verkligt religiösa medvetandet ständigt bildat grundtanken, äro enligt vår orubbliga öfvertygelse icke allenast mera renläriga än den officiella kyrkoläran, utan de äro i jemförelse med denna den enda af de två, som kan göra anspråk på renlärihet.

Den *verkliga* kristendomen, som är en förädlad judendom, framställer en den herrligaste religionslära som någonsin utbildats; den är den högsta, mest idealiska morallära, men den har inga dogmer och den behöfver ej heller sådana. Ingen tänkande meniska kan vilja ha en prick ändrad i *denna* lära.

Den officiella dogmkristendomen — protestantismen som katolicismen — deremot må här genast bestridas vara en religion efter Jesu anda eller vara af honom instiftad. Den är en den förfärligaste förfalskning världen skådat, ehuru väl mycket deraf torde i början vara gjordt i god afsigt och utan tvifvel få tillskrifvas de första tidernas vidskepelse och mysticism.

JESU person och hans lefverne var en skön uppenbarelse af gudomen; få torde så som han visat, huru hög och ren en människa kan vara. Just derföre behöfva vi ej taga öfvernaturliga och onaturliga ingrepp till hjälp för att förklara hvad som just utan tillsatser bäst skulle kunna tilltala och upbygga människorna.

Från naturvetenskaplig synpunkt är "kyrkans" lära vidskeplig, ja hädisk, och från historisk synpunkt är den osann. Vi skola nu gå att i det följande söka framlägga bevisen härför, samt dessutom söka visa, hvilken den rätta upfattningen bör vara af JESUS och hans lära samt de tillhörande frågorna.

Den kristologiska afdelningen.

2. Esseernas samfund.*)

Det fanns bland judarne i gamla tiden tre slags religiösa riktningar, nämligen de som följdes af *Fariseer*, *Saduceer* och *Esseer*.

Fariseerna eller de *skriftlärde* voro på JESU tid de herrskande inom församlingen och hade tillvällat sig en nästan uteslutande rättighet att tolka de gamla religiösa skrifterna; de voro i besittning af hög bildning och lärdom, hade skolor eller akademier, men ingen skriven litteratur. All undervisning var muntlig. De representerade den officiella religionen eller statskyrkan i vår mening och tålde — alldeles som i våra samhällen — inga intrång. De liknade närmast, såsom AGARDH anmärker, det katolska prestskapet och hade fått deras magt på samma vis eller genom att förklara, det bibeln endast genom de muntliga traditionerna kunde tolkas.

*) Se: DIDEROT och D'ALEMBERT: *Encyklopédie*. — BROCKHAUS' *Real-encyklopédie*. — JOST: *Geschichte des Judenthums und seiner Secten*, Leipzig 1857. — AGARDH: *Om Propheterna och Esseerna bland Judafolket* i hans «Samlade skrifter af theologiskt och religiöst innehåll», Stockholm. 1855—60.

Fariseerna hade ingen särskild trosartikel eller egendomligt utpräglad lära, utan de voro endast strängt traditionella, följande endast de muntliga tolkningarna. I praktiska lifvet voro de mycket laglydiga och iaktogo pendantiskt religiösa bruk och människostadgar, eftersträfvande en levitisk renhet.

Saduceerna bildade en motsats till fariseerna; de höllo sig ensidigt till den skrifna lagen och bokstafstolkningen; voro eljest ej skiljde från fariseerna i deras gudstjänst, endast bekämpande den muntliga tolkningen och den muntliga lagen, försävidt tydliga stöd ej funnos i den skrifna.

Saduceerna hade ibland liksom fariseerna politiskt inflytande — alltefter omständigheterna och partierna. Äfven de kunde bekläda presterliga värdigheter, men de hade en mindre sträng ritual, hånade t. ex. fariseernas öfverdrifna reningar o. s. v.

I filosofiskt hänseende utmärkte sig *Saduceerna* genom deras förnekande af själens odödlighet och deras antagande af viljans frihet.

Esseerna ändtligen, med hvilka vi här skola närmare sysselsätta oss, bildade en verklig sekt, ehuru äfven den till fullo erkände judendomen, men afvikande från de andra rigningarna genom sträfvan efter en högre själens renhet och ett mer kontemplatift och tillbakadraget lif. De uttydde bibeln mer allegoriskt och förkastade därför den stränga bokstafstolkningen såsom dödande; de voro liksom sin tids protestanter!

Emot *saduceerna* erkände de själens odödlighet. Fariseernas verkhelighet och pedanteri förkastade de, predikande kärleken till Gud och nästan som den högsta lagen. På tempeltjensten lade de mindre vikt, likaså på offren — allt endast utvärtes stadgar

för dem; men som de följde de gamla böckerna, sände de dock offer till templet.

För vidskepelse voro de främmande och tydde allt på naturligt vis.

Hvilka voro nu esseerna; huru och när upstodo de egentligen?

Åtskilliga meningar ha derom uttalats, och från gammalt har man trott att de först upträdde i 2:dra seklet f. Kr. och att de från början voro ett pythagoreiskt samfund.

Emellertid har man förr ej anställt några djupare forskningar häröfver, hvarför man också ej haft någon visshet om deras historia, förr än ÅGARDH i sitt utmärkta arbete (se ofvan) tydligt och klart framlägger och bevisar densamma. Då han gjort detta på ett så objektift bindande vis, att något tvifvel ej kan upstå om riktigheten af hans upfattning, skola vi i allt hvad som rörer esseernas härkomst och deras litterära verksamhet helt och hållet hålla oss till hans upfattning. Hvad esseernas öfriga lefverne och lära beträffar, finnas inga meningsskiljaktigheter eller tvifvelaktiga framställningar.

Esseerna voro sålunda enligt ÅGARDH *de gamle profeternas efterföljare*, hvilket delvis framgår redan af profethistorien, som vi här i korthet framställa.

MOSES instiftade först profetsamfundet, och utvalde för detta "de 70 äldste", som upställdes på Guds befallning inför tabernaklet; de skulle vara till hjälp i regeringen. SAMUEL, som eljest ofta antages ha inrättat kasten, ordnade den endast ånyo, men bibehöll ändock en särskild grad inom densamma bestående af 70 medlemmar. Profeterna voro icke allenast siare, utan merändels också *författare*

U. Brinckhult

i allmänhet; ty ingen fick skriva böcker hos judarne i den gamla tiden utom profeterna. Desse bildade ett slags orden, som var indelad i 3 eller 4 grader, och denna uppehöll sig dels i öknen, dels i hospitier uti städer tillhörande Benjamins stam: *Rama, Jericho, Bethel, Gilgal* m. fl.; här hade de sina profetskolor, deruti de invigdes i icke allenast religiösa och sociala läror utan äfven i naturvetenskap, medicin och musik. Äfven kungar kunde intagas i orden, och exempel härpå lemna DAVID och SALOMO. Till yrket voro eljest profeterna åkerbrukare och herdar, hvilket vi ock veta David i ungdomen varit.

Profeterna voro ej allenast kände för deras poetiska och siareverksamhet utan ock för läkareverksamhet med underkurer och dessutom också för en stor mängd andra underverk. Sålunda veta vi, huru ELISA gjorde ett under med enkans olja, hvars mängd mångdubblades efter behag, bespisade hundrade män, gjorde den Sunamitiskan fruktbar, upväckte hennes son från de döda etc. (2 Konungab. 4 kap.).

Om läkare och salvor talar JEREMIAS i 8 kap.; och i 2 Konungab. 20 kap. beskrifves, huru ESAIAS med fikonplåster kurerade konung Hiskia från en svår böld, hvars mognad på 3 dagar han förutsade. Vidare beskrifves i 5 kap., huru ELISA genom en vattenkur botade härhöfvitsmannen Naaman för "spetälska".

Denna sjukdomsbenämning spetälska, zaraath, kan man numera med full visshet anse ha inneburit icke allenast verklig spetälska (som ännu finnes flerstädes på jordklotet, äfven i Sverige) utan äfven flera andra utslag, framförallt syfilis och skabb. Att Naaman led af skabb framgår ganska tydligt af beskrifningen. Så

t. ex. blef han fri genom de orderade 7 baden i Jordans vatten. Detta håller emellertid svafvel och jordbecksbeståndsdelar, som båda ega en läkande förmåga mot skabb. Vidare se vi att Elisás tjenare, som svekfullt förmått Naaman att ge sig presenter och kläder, dem han "tog utaf deras (tjenarnes) händer", straxt derpå också befanns smittad af samma sjukdom. Nu är det eget för skabben att den smittar förnämligast genom händer och kläder.

Angående kunskaperna om kroppens näringsbehof se vi derom ett bevis i ett af de gamla judarnes straff, i det salt häri blef förbjudet för en tid, ett straff lika svårt som vårt "vatten och bröd".

Emellertid försvinna profeterna efter Babyloniska fångenskapen, och hädanefter fanns ända till utgifvandet af *Talmud* i 2:dra seklet e. Kr. ingen ny offentlig litteratur hos judarne; d. v. s. under en tidrymd af 5—600 år skrefvos inga nya böcker. Profeten MALEACHI var den siste profeten som skref, och efter honom försvinna profeterna ur judarnes historia. Men nu upstod i stället de skriftlärde, som upträdde med den muntliga traditionen, hvilken de under detta halva årtusende satte i stället för profeternas författarskap, föregifvande sig just vara det lefvande Guds ord fortplantadt oförfalskadt till dem allt ifrån MOSES. De satte sig, som det heter, på Moses stol och beherrskade folkets hela andliga och till en del dess världsliga lif, såsom förut profeterna, hvilka de sannolikt fördrifvit.

Men huru kunde då dessa förut okände skriftlärde sålunda upträda, då de dock icke voro en fortsättning af profeterna, utan tvertom en motsats?

Jo, förhållandet var, att statsskicket ändrades

efter judarnes återkomst från exilen och att nya partier undanträngde de gamla. Profetsamfundet hade haft en utomordentligt vigtig betydelse inom både politik och religion, hade m. e. o. varit en statsinstitution. Ett alldeles nytt tidehvarf inträdde emellertid nu för judarne, som efter återkomsten inrättade sig med alldeles nya stiftelser, med skriftlärde och synagogor som förut varit okända. Äfven upkom en "ny lära, den fariseiska, som förhåller sig till den mosaiska som påfvedömet förhåller sig den äldsta kristna kyrkan. Ett slags medeltid upstod, som föregick kristendomen." (AGARDH).

Det var ESRA som införde detta nya statsskick och som — tydligen efter profeternas förebild — inrättade de skriftlärdes stora råd, synhedrion, som bestod af 70 medlemmar. Men rättigheten att skriva böcker fingo de dock aldrig, och undervisningen i deras akademier var alltid mundtlig, endast förvarad i lärjungarnes anteckningar (hvaraf Talmud sedan till stor del upstod).

Emellertid utrotades eller exilerades aldrig det gamla profetsamfundet. Som profeterna just tillrådt fred med fienden, fingo de tillstånd att kvarblifva i det eröfrade judalandet; deras gamla bostäder sprängdes visserligen, men de sjelfve försvunno ej därför, utan flygtade — såsom alltid i oroliga tider — till ensligare trakter, nämligen till judiska öknerna eller *Karmel*, straxt vester om Döda hafvet. Denna öken kallades ock *arabah*, som sedermera af misstag ofta tagits för *Arabien*. Det var samma *Karmel* som var ELIAS och ELISAS tillflygtsort (se t. ex. 2 Konungab. 4: 25 o. 38) och der sedermera JOHANNES döparen (i *Hebron*) och JESUS blefvo födda.

JEREMIAS († 580) var vid exileringen samfundets chef; han qvårblef en tid, men tvingades snart af nya oroligheter att jemte en del kamrater fly till Egypten. Båda grenarne af profetsamfundet, den som stadnade i Palestina och den som drog till Egypten, blefvo emellertid nu afgränsade ordenssamfund, som troget fortsatte den gamla inre verksamheten och författade skrifter, hvilka just äro de, som kallas de *apokryfiska*. Namnet apokryfisk betyder nämligen hemlig, fördold, häntydande på ordens institution, att vara ett för sig slutet verksamhetsfält. Men som det var nödvändigt för den nya kasten af *skriftlärde* att på allt möjligt vis skaffa sig inflytande och absolut myndighet hos folket, gällde det ock att så mycket som möjligt ignorera profeternas afkomlingar och efterträdare, hvarför hemliga skrifter framhöllos som förkastliga, och så kom apokryfisk att slutligen bli liktydig med otillförlitlig eller oäkta.

Namnet profeter bortlades småningom för dessa ordensbröder, som hädanefter omtalas under flera namn, men synnerligast äro kända som *esseer* (i Palestina) och *therapeuter* (i Egypten). Andra namn ha varit *chasin*, *vatiqin*, som betyda *de fromme, de helige*.

Asideer och *oseer* benämnas de ock, och af grekerna kallades *esseerna* *ὀσίοι* eller *de helige*. Af somliga anses namnet också kunna härledas af *aszeim*, *läkare*.

I nya testamentet förekommer ej namnet *esseer*, men öfverallt der profeter omtalas, och ej de för-exiliska afsetts, synes tydligen att dermed menats *esseer*. Med detta antagande bli en hel del ställen

i nya testamentet, hvilka sett dunkla och omotiverade ut, mycket lättförklarliga.

Sålunda står det i evangelierna, att HERODES visste att JOHANNES döparen var *en from och helig man*, och aktade honom; och vidare "att folket höll honom för en *profet*".

Enligt JOSEPHUS och PHILO, hvilka båda judiska historieskrifvare voro nära samtida med JESUS och hvilka äro nära nog de enda författare från den tiden, af hvilka man eger några historiska vittnesbörd utom evangelierna; enligt dessa vet man om esseerna, att en af deras hufvudsakliga sysselsättningar var att begrunda deras böcker och förklara dem samt författa hymner och andra skrifter. Hymnerna utmärka sig enligt PHILO "ej blott för sköna ord, utan äfven för herrliga tankar." *Vishet* var deras högsta sträfvan och derom höllo de äldsta ofta tal yid måltiderna. Den var af moralisk och kontemplativ art.

Hemlighet föreskrefs, "men iaktogs sannolikt mindre därför, att deras vishet innehöll hemliga läror, än att den icke skulle under ett så i lasten försänkt tidehvarf profaneras" (AGARDH).

Som emellertid esseerna, liksom de gamle profeterna, icke allenast skrefvo i religiösa ämnen utan äfven i flerfaldiga andra, finna vi dem ock som häfdatecknare, och såsom sådana framstå de synnerligen i *Makkabeernas* böcker.

Tvenne af de förnämsta esseiska eller apokryfiska böckerna, nemligen *Vishetens bok* och *Jesu Syrach's bok*, afhandla isynnerhet visheten och af dessa får man bästa begreppet om esseernas lärosystem, hvilket här af visar sig vara alldeles detsamma som kristendomens morallära eller dess hufvudinnehåll.

djupsinnig

Läran om själens odödlighet, om den yttersta domen och om de ogudaktiges straff var sålunda ej allmän bland judarne, utan förkunnades bland esseerna, der vi finna författaren till *Vishetens bok* mycket tala derom.

Då vi, såsom kan synas, lägga en synnerlig vikt vid esseismen, vilja vi här anföra några citater ur *Jesu Syrachs bok*, hvilken onekligen erbjuder oss bästa kännedomen om samfundets vishets- och moralära. Den är ett arbete som ej kan nog rekommenderas, men som alltför mycket försummats vid vår religionsundervisning; och ändock är den nyttigare och innehållsrikare än allt hvad den s. k. kristna ortodoxien åstadkommit på 1800 år! Den nedskrefs i 3:de seklet f. Kr. i Ptolemei Evergetis tid och ger oss den bästa bild af den af JESUS förkunnade läran, på samma gång den visar oss hvarifrån JESUS sjelf hufvudsakligen hemtat sin lärdom.

”Kära barn, låt icke den fattiga lida nöd, och var icke hård emot den torftiga.

Låt dig icke tungt vara att söka den sjuka, ty fördenskull varder du älskad.

Fördöm ingen förr än du af sakerna vetst; ransaka först och straffa sedan.

Hörer du något ondt, säg det icke efter, ty tiga skadar intet.

Hafver du något hört, låt det med dig dö, så hafver du ett roligt samvete; ty du brister ju icke sönder deraf.

Den som mycket prålar, han förderfvas dervid; men den sig förnedrar, han varder uphöjd.

Vänj icke din mun till att svärja och föra Guds namn. Gudsfruktan går öfver allt.

Älska Gud, det är den allraskönaste visheten."

Om alla människors likhet i skapelsen talar *Vishetens bok* 7 kap., och i 11: 25 står om Guds kärlek: "Ty du älskar allt det som till är, och hatar intet af allt det du gjort hafver;" samt om rättfärdighet i 15: 3. "Men känna dig, är en fullkomlig rättfärdighet, och veta dina magt, är en rot till evigt lif."

Att de gamle grekiske filosoferna redan på den tiden studerades och voro kända, synes flerstädes i *Jesu Syrachs bok*; sålunda återfinna vi der (i 7: 40) tvenne tänkespråk, som man tillskrifver SOLON (600 år f. Kr.): "Ehvad du gör, så tänk uppå ändan, så gör du aldrig illa;" samt (i 11: 30): "Derföre skall de ingen rosa för hans ända."

SOKRATES' († 400 f. Kr.) yttrande: "blott den vise kan vara tapper, rättvis och måttlig" återfinna vi i kap. 1: 24. "visheten gör rättsliga, kloka människor;" och hans opposition emot presenter och offer åt gudarne såsom dem alldeles onyttiga *) återfinnes vidare i kap. 30: 19. "Ty hvad är offret afgudenom nyttigt; han kan dock hvarken äta eller lukta."

Att esseerna ej kunna härledas från pythagoreerna blir af allt detta klart; man har tvertom visat, att PYTHAGORAS hemtat mycket af sin lära från profeterna, dem han på sina resor besökt. Han lefde samtidigt med JEREMIAS, således i den gamla profet-tiden, och att JAMBlichus i sin lefnadsbeskrifning öfver PYTHAGORAS omtalar, att denne länge uppehållit sig på *Karmel* är ett ytterligare bevis så väl härför som för åsigtan om esseernas härkomst från profeterna. Härom vittna vidare flerfaldiga öfverensstämmelser mellan esseismen och pythagoreismen.

*) Se PLATOS dialog om *Heligheten*.

Esseernas hufvudyrke, hvaraf de lefde, var åkerbruk och boskapsskötsel, ehuru äfven andra yrken idkades vid sidan. Boende till stor del i Palestinas förnämsta vinprovins — Karmel, synnerligast trakterna kring Engeddi — idkade de ock vinberedning i stor skala.

De bodde i en sorts ordensegendomar eller kloster i eller vid judaöknen, men hade förgreningar och egna hospitier rundt om i landets städer. En inbördes gemenskap existerade mellan de skiljda brödraskapen i såväl Palestina som Egypten, och alla stodo de i den intimaste förbindelse.

De lefde broderligt i fullkomligt kommunistiska samfund, hade gemensam egendom och egde inga tjenare o. s. v. Måltiderna voro gemensamma och födan enkel. Vin var ingalunda förbjudet, utan var i detta vinodlande samfund "drufvans blod" tillstätt att liksom annan föda njutas med måttlighet.

Svordomar i det dagliga lifvet bekämpades kraftigt af esseerna.

Äktenskapet existerade endast undantagsvis bland esseerna; förbjudet synes det ha varit i vissa högre grader. Orsaken upgifves ha varit de ringa tankar de hade om qvinnan i allmänhet; de litade ej på henne, och de ansågo vidare, att hon skulle såsom maka införa en annan ordning i deras samfund. Qvinnor funnos dock bland dem, men endast i de lägre graderna bland de endast "associerade" medlemmarne (till hvilka man säkerligen kan räkna Josef och Maria m. fl.). Utom föreståndarne, som utvaldes bland de äldste, funnos 4 grader inom orden, och allt efter dessa tillätos stora afvikelser. Öfvergångar funnos och öfverträdelser förlätos gerna. Så-

lunda synes bruket att inskrifva barn i orden utan tvifvel ha berott på, att ordensmedlem ibland sjelf anmält sig ha utom äktenskapet blifvit fader. Man kan tänka sig att värdigheten upprätthölls just genom att låta inskrifva barnet i orden, hvarigenom en god upfostran väntade det.

Äfven vuxna uptogos i orden, men först efter en sträng 3-årig pröfning och derpå aflagd ed, som förband dem att: ära Gud, öfva rättfärdighet, ej skada nästan på något vis, vara fiende till hvarje orätträdig, och att ställa sig på det rättas sida; att bevara trobet, synnerligast emot öfverheten, som är af Gud insatt; att aldrig, om de komme till någon magt, missbruka densamma; älska sanningen och söka afslöja lögnen; att hålla sig fria från all tjufnad och orättfånget gods; att iakttaga tillbörlig tystnad, men ej för ordensbröderna hemlighålla något; att ej predika lärosatserna annorlunda än som de sjelfve lärt dem och att i troget minne bevara samfundets skrifter och englarnes namn.

Vid intagningen fingo de derpå en spade och ikläddes den hvita ordensdrägten, som begagnades vid högtidliga tillfällen och vid måltiderna.

Till arbetsdrägt hade esseerna eljest en simplare klädnad, hufvudsakligen afpassad för deras åkerbruk, alldeles såsom man vet förhållandet ock var med de gamle profeterna.

Af *Jesu Syrach's bok* (38 kap.) känna vi esseernas stora aktning för medicin och läkare; så t. ex. står det: "Läkarens konst uphöjer honom och gör honom stor när furstar och herrar."

"Herren låter läkedomen växa utaf jordena, och en förnuftig föraktar honom icke."

Bokens sundhetsreglor (se t. ex. 31 kap.) bära ock vittnesbörd om esseernas medicinska verksamhet. I *Tobie bok* talas vidare om läkemedel och ögonsjukdomar.

Inom orden studerades utom de religiösa skrifterna naturkunnighet och medicin samt verkan af örter och mineralier såsom läkemedel.

Om esseerna vet man vidare, att mången upbringat sitt inre kontemplativa lif ända till profetisk förmåga, hvilken vi dock böra besipna först och sist alltid grundar sig på omfattande studier och verldserfarenhet, d. v. s. vishet.

Bland folket gällde esseerna också därför ofta för "profeter" och undergörare.

Namnet *therapeuter* (som kommer af therapeuein = tjena, vårda *) häntyder på en vigtig läkareverksamhet.

Offer ansågo esseerna öfverflödiga såsom endast yttre ceremonier, och de ansågo lagbuden derom liksom i så mycket annat rent menskligt vara att endast *allegoriskt* tydas. Ett förkrossadt hjerta var enligt dem det bästa offret. Med ett ord, religionens andliga sida hade de för ögonen såväl i lefverne som lära!

Medlemmarnes antal var ej ringa, och de högsta graderna anser man ha räknat ungefär 4000 medlemmar. Såsom nämnt, var ordens hufvudstamhall Palestina i Karmelöknen vid Döda hafvet, men äfven Egypten, der esseerna (eller som de här kallades terapeuterna) bodde i en ökentrakt vid en sjö Maria (Moeris?); dessutom hade de utgreningar äfven i främmande länder, synnerligast Grekland.

*) Deraf det ännu i medicinen brukliga uttrycket *therapi* = sjukbehandling.

Hospitier egde de i de flesta städer i hufvudländerna, och en ordensbroder förestod hvart och ett sådant hospitium, hvilket var en sluten ordensegendom, som öppet emottog alla vandrande eller utsända bröder.

Med afseende på verksamheten skiljde sig de Palestinska esseerna något från de Egyptiska; de förre utbildade sin lära mer i *praktiskt*, de senare mer i *teoretiskt* hänseende; också blefvo therapeuterna de, som verkställde den Alexandrinska bibelöfversättningen.

De gamle profeterna kallades i allmänna talesättet ofta *Guds män*, *Herrans sändebud* eller *Herrans englar*; sålunda står det i Domareb. 2: 1: "Och kom en Herrans engel upp ifrån Gilgal" etc.; i Haggai 1: 13: "Då sade Haggai, Herrans engel, som Herrans bådskap hade till folket" etc.; i 2 Konungab. 4: 9 säger den Sunamitiskan till sin man om ELISA: "Si jag förmärker, att denne Guds mannen är helig."

Englaläran var mycket utbildad hos profeterna, liksom hos esseerna. Så t. ex. talas i *Tobie bok* om englasynner och englanamn, och af esseerorden veta vi, att englanamnen ålades esseerna att bevaras i minnet.

Äfven i nya testamentet har benämningen *engel* i ett stort antal fall betydelsen af esseer, och först med denna uppfattning blifva en mängd ställen begripliga och klara, der förut en rå och vidskeplig mystik fått ensam råda.

Här må vi för ett ögonblick dröja vid den judiskt antika uppfattningen af englarne.

Det bibliska ordet *maleach*, engel, betyder i allmänhet ett till fullgörande af ett uppdrag afsändt bud. Men icke allenast profeter och prester

kallades så, utan ock naturföreteelser och naturkrafter såsom verkande i Guds updrag. *) Dessutom hade man en speciel bemärkelse för öfverjordiska väsen, som i vissa gestalter uppenbarade sig för människorna; men alltid tänkte man sig — i motsats till hedendomen — dessa englar såsom af Gud skapade, och af honom afhängiga tjensteandar, som utträttade hans befallningar.

Englar benämnas ock "männer", men endast då de äro ute i någon beskickning, såsom det står i I Moseb. 18: 2, der det heter: "och som han (Abraham) uplyfte sina ögon och såg, då stodo tre män för honom."

Englarnes namn berodde på deras olika sändningar och ärenden, ställning och värdighet samt uppenbarelsegestalt. Sålunda: "den eviges engel;" "Guds engel;" "min, din, hans engel;" "förlössarens engel;" "förbundets engel;" "fridens engel;" "Guds son;" "Cherubim;" "Serafim;" "Gabriel" eller gudsmakt; "Satan" eller anklagare o. s. v. Sammanfattningen af alla englarne kallade man "himmelens här," "Guds krigshär."

Föreställningen i de äldsta tiderna var dock nästan alltför antropomorfisk, ja krass; ty ej nog med att englar berättas ha föreställt sig i människogestalt; de ha ock ätit och druckit hos dem de besökt. Sålunda berättas i I Moseb. 18 kap., huru Abraham vid de tre englarnes besök lät sin hustru Sara baka kakor af tre mått semlomjöl och sjelf tillredde han kalkkött med smör och mjölk; "och satte fram för dem, och de åto." Detsamma gjorde de, då de sedan kommo till Lot och han trakterade dem (I Moseb. 19: 3).

*) HAMBURGER: *Real-Encyclopädie für Bibel und Talmud*; Strelitz 1870.

Dessa englar ha i allmänhet liksom en mängd andra, t. ex. den som uppenbarades för Bileams äsinna, varit ansedda för att vara andegestalter eller andeuppenbarelsor, ehuru vi på vår nuvarande ståndpunkt väl äro berättigade att anse dem ha varit profeter. Ju mer man emellertid aflägsnat sig från den tid, då englauppenbarelsorna säges ha timat, ju mer iklädas händelserna mystikens drägt. Det förhåller sig härmed alldeles som skuggorna: efter att under dagen hafva varit trogna afbilder, bli de i solnedgången allt olikare deras egare, de bli allt längre och längre och aflägsna sig från föremålet till sådana distanser, att man till slut knappast anar hvad som framkallat dem!

Liksom fallet sålunda varit med bibelns englärlära har det ock varit med alla religioners början eller mystiska period; ju längre tillbaka i tiden, ju mer ha tilldragelserna varit inhöljda i mysterier, under det dock det faktiska, som timat, varit lika enkelt, följdriktigt och naturenligt som allt hvad som tilldrager sig omkring oss i vår nuvarande tid.

Det är eget, eller rättare, det är alldeles i sin ordning, att de klassiska uppenbarelsorna varit i deras flor under tider af större obildning än undre mer bildade tidevarf. Så t. ex. uppenbarade sig särdeles ofta englar för alla klasser af människor -- kungar och undersåter, gossar och flickor, i dröm och i vaket tillstånd -- i den äldsta tiden från Adam till Moses. Derpå kom den bildade profettiden och då voro uppenbarelsorna sällsyntare. Kom så åter en sänkning i kulturen genom exilen, hvarunder och efter densamma englauppenbarelsorna åter tilltogo. Att folket trodde på en dylik tillvaro af högare väsen

var ej att undra på. Det hade för icke så länge sedan — både före och efter MOSES — haft en polyteistisk religion med många afgudar. Baal var solen, men ljuset och elden voro dock icke allenast symboler, de voro för de gamle israeliterna gudomen sjelf. Guldkalfven var ock en israelitisk gud liksom de två guldtyrur man tillbad på Jerobeams tid. Molok eller solen föreställde Jehovah, som, innan han blef den ende guden, bland alla semitiska folk var El Elohim*) eller gudarnes gud (liksom grekernas Zeus). Då efter århundradens sträfvan af Moses och profeterna judendomen blifvit monoteistisk och en abstrakt upfattning påbjuden med förbud emot hvarje bildlik framställning af Gud, sökte sig dock folkets herrskande sinliga föreställningssätt ett uttryck genom denna mystiska andeverld af englar.

Att de bildade profeterna också tala om englar, har sin grund i deras bildlika, allegoriska talesätt och nödvändigheten att för folket framställa livvets högre ordning på ett för detsamma imponerande vis. Profeterna rättade sig alldeles som sednare JESUS efter folkets uppfattningsförmåga, eller begagnade sig af accomodationsteorien. Dessutom torde de äfven i tillstånd af inspiration och exaltation haft visioner. Vi behöfva ej gå långt för att finna exempel härpå äfven i nyare tiden. SVEDENBORG torde i allmänhet vara för oss mest känd i detta hänseende *).

*) Obs. att namnet Elohim, som vi hade ansett vara ett namn på Gud, är en pluralisform.

***) Det torde dock ännu i allmänhet vara obekant, att SVEDENBORG en tid (år 1743) varit fullständigt vansinnig och att det var med utbrottet af detta tillstånd som hans sedan fix vordna idé om sin kristus-mission kom på honom. Detta har med stöd af gamla dokumenter blifvit bevisadt af en engelsk läkare, Medicine Dr.

) som lämpar sig efter tid & omständigheter.

Hos esseerna hade emellertid synbarligen en brytning inträdt i englaläran, så att de endast allegoriskt tyckas upfatta densamma. Åtminstone märkes i de apokryfiska böckerna, att de afhöllö sig från att framställa englarne i kroppsgestalter; och icke judiska skrifter berätta t. o. m., att tron på englar sednare försvinna hos judarne. Orsaken till allt detta var sammanstötningen af den grekiska bildningen med den judiska i de sista seklerna före JESU tid.

Äfven esseerna sjelfva kallades ofta "englar", synnerligast då de voro ute i vissa ärenden; och, såsom redan är nämndt, voro de ansedda som och kallades "helige", "rättfärdige", "profeter" etc. T. ex. (Matth. 10: 41): "Hvilken som annammar en profet i en profets namn, han skall få en profets lön; och hvilken som annammar en rättfärdig i en rättfärdigs namn, han skall få en rättfärdigs lön". Se ytterligare Ap. G. 11: 27; 13: 1; 15: 32.

En intressant "engels"-skildring se vi i *Tobie bok*, der den unge TOBIAS beskrifves bli bortsänd af sin fader i ett uppdrag. Som föräldrarne voro rädda för sonens resa i främmande land, sökte de ett sällskap till honom; man fann då "en dägelig ung man, klädd och beredd att vandra; och visste icke att det var Guds engel, helsade honom och sade: Hvadan äst du, gode stallbroder? Och han sade: Jag är en Israelit. Och Tobias sade till honom: Vetst du vägen in i de Meders land? Och han svarade: Jag vet honom väl, och hafver ofta vandrat honom och hafver i herberge legat när vår broder

MAUDSLEY, som derom skrivit en särdeles intressant afhandling. En skicklig hand har redan öfverfört den på vårt språk och är den att snart emotse i bokhandeln.

Gabel etc." På fadrens vidare förfrågan om hans släkt uplyser han, att han är "Azarias, den store Ananie son".

På vandringen undervisade "engeln" Tobias om vissa läkemedels verkan, t. ex. gallan och lefvern af fisk; särskildt "gallan af fiskenom är god till att smörja ögon med, att hinnan dermed fördrifves".

Med detta medel läktes också sedan fadrens ögon, som en tid varit blinda. Vidare ger "engeln" goda hygieniska äktenskapsråd åt den unga T., som gifter sig på resan. Äntligen åtager han sig på grund häraf att resa vidare och fullgöra uppdraget i Medernas land — att utkräfvä en gammal fordran, och medtager också därför reversen; kommer så "den helige mannen" tillbaka efter väl förrättadt värf, och blir på det hjertligaste betackad och erbjuden halfva summan för sina tjänster. Men han afböjer allt, och uttalar sin tro om att fromhet och bön äro vida bättre än guld samt tillägger, att han varit utsänd till deras tjänst och nytta. Man intages nu af än större tillgifvenhet och beundran, ja dyrkan, och vill t. o. m. i honom se en högre uppenbarelse!

3. Jesu födelse och verksamhet; hans "under".

JESU moder MARIA beskrifves ha blifvit hafvande under det hon var förlofvad med JOSEF, men det är ock uttryckligen sagdt, att denne ej var fadren till JESUS. Det är bland de kanoniska böckerna endast Matthei och Luce evangelium, som omtala JESU födelse. Angående sjelfva födelseorten anse somliga kritici, att intet *bevis* finnes för att den var Bethlehem annat än att det så var sagdt i profetiorna. Detta anse vi alldeles onödigt att betvifla, ty ännu mera troligt är det, då JOSEF synes ha tillhört esseerna, ehuru i någon lägre grad, och därför vid högtidliga tillfällen eller då läkarehjelp påkallades, hafva besökt dem i deras hospitier och städer. Hit hörde ock Bethlehem liksom de flesta städerna å det gamla Karmel eller judiska öknen. David, som härstammade från Bethlehem, var ock enligt de bästa källor (AGARDH m. fl.) uptagen i profeternas eller esseernas samfund.

Redan i Matthei 1:sta kap. ser man den dogmatiserande tendensen och mystiken framträda. *Fastän* Josef här upgifves icke vara fader till Jesus, uptages *ändock* den förres långa slägtregister, som skall bevisa, att han härstammar från David och långt tillbaka från fader Abraham; och i hvardera af 3 olika pe-

rioder (märk symboliken!) lyckas man få precis 14 leder!

I Luce evangelium bevisas t. o. m. att Jesus, fastän alls icke i slägt med den i registret viktiga leden Josef, i rakt nedstigande linie härstammar från Adam.

Hvartill nu dessa alldeles ohistoriska register?

Som den ytterst viktiga profetian i Esaias 7: 14 skulle sagt, att Jesus skulle födas af en jungfru, måste ock födelsen så framställas. Men nu lider berättelsen af det felet, att den ej öfverensstämmer med den verkliga ordalydelsen hos detta ställe i Esaias, och som mosaiska trosbekännare omöjligen kunna finna vara messianskt.

Det står nämligen: "Si en *ung qvinna* (ha-almah) är hafvande" etc. och denna "unga qvinna" blir nu hos de kristna — jungfru. Detta var nödvändigt, ty som evangelieförfattarne i deras sökande efter *bevisande* bibelspråk ej kunnat finna ett enda ställe utom detta, der man lämpligen kunde använda "acomodationsteorien", så blef det antaget. Eget är emellertid, att de flesta kulturfolk i deras mytologiska period ha sagor om gudafödde *af en jungfru* (parthenogenesis), t. ex. PERSEUS af prinsessan DANAE och JUPITER; ROMULUS och REMUS af vestalen RHEA SYLVIA och MARS; CONFUTIUS, om hvilken dessutom liksom om JESUS i legenden berättas, att en belig stjerna närmade sig jorden vid hans födelse.

Hvem Jesu rätte fader var, upplysa ej evangelierna; men omöjligt är ej, att med den allra största sannolikhet gissa dertill.

Af Luce 1:sta kap. veta vi, att Maria vid conceptionen hade besök af en "engel", som det heter:

1) avtelsen, när hon blev gjord i qvinnans

hvad denne engel emellertid sagt henne, veta vi endast af Marias egen berättelse. Hans helsning, samtal och profetia, allt har naturligtvis ingen annan än Maria sjelf kunnat omtala.

Af den föregående skildringen af esseerna veta vi emellertid, att dessa fromma människor allmänt ansågos helige och att de ofta benämndes englar. Helsningen *hel Dig* är också esseisk.

Särskildt benämndes *utskickade* esseer englar, hvarför det ej är något förvånande uti att Maria benämnt detta bud en engel. Hvarför åter evangelierna sedermera kalla honom GABRIEL, är ej heller svårt att inse. GABRIEL var nämligen i den gamla judatiden (jente MICHAEL) Israels skyddsengel och ansågs vid viktiga tillfällen blifva utsänd af Gud; sålunda var det han, som besökte DANIEL med hänsyn till judarikets öde. Det förtjenar vidare att omnämnas, att GABRIEL också ansågs som den engel, hvilken bringade frukter till mognad.

Maria vardt dock först "förfärad af engelns tal", men denne lugnade henne och sade: "frukta Dig icke". Maria var ändock tvehågse, men synes hafva ansett föreningen med en helig broder vara af Gud tillåten, allra mest som denne förutsade hoppfulla ting om det blifvande barnet. Utan tvifvel hänsyftar Marias ord härom på något löfte af esseern, att han skulle sörja för barnets omsorgsfulla upfostran bland hans egen orden. Denna var efter hans egen mening, som ock allmänt erkändes, just den rätta tillflykten för dem, som ville beträda en mera uphöjd lefnadsbana, och från deras samfund skulle man ock kunna vänta att se dem framstå, som skulle kunna blifva någon räddning för judarne. Då

esseerbrodern troligen framställt den förhoppningen, att barnet skulle blifva en religiös ledare för judarne, har Maria återgifvit detta med orden: "Gud skall gifva honom hans faders Davids säte".

Liksom vi veta att "fader David" här endast är en bildlik benämning, så kunna vi ock med skäl antaga, att hela frasen är så.

Gå vi nu öfver till nya testamentets apokryfiska böcker, få vi ytterligare några uplysningar om händelsen. Sålunda upgifves, i *Evangeliet om Mariæ födelse* samt i *Protevangelium**), att JOSEF, som var "mycket framskriden i ålder", blifvit förlofvad med den 14-åriga MARIA genom en sorts förmyndare-akt från templets sida, der MARIA blifvit upfostrad; men att han upfattade denna förlofning mer som ett förmyndareskap och att den var honom emot. Enligt *Protevangelium* 8: 13, "vägrade JOSEF och sade: Jag är en gammal man och hafver barn, men hon är ung och jag fruktar att blifva ett åtlöje i Israel". Sedan öfverstepresten förmått JOSEF att taga MARIA, "tog han henne i sitt hus; och sade till henne: "Si jag hafver tagit dig ur Herrans tempel och nu vill jag lemna dig i mitt hus; jag måste gå att sköta mitt byggmästare-yrke. "Herren vare med dig!" Derpå sågo de ej hvarandra, förrän JOSEF efter 6 månader återvände, då han med bestörtning fann henne i ett långt framskridet hafvandeskap. Han blef ledsen och orolig, och utbrister: "Ho hafver så bedragit mig? Ho hafver gjort denna illgerning i mitt hus, förledt jungfrun ifrån mig och orenat henne?" Hon badar i tårar

*) Dessa har man ansett vara författade af MATTHEUS och JAKOB; de existerade i de första seklerna och voro ansedda som äkta och antagna af flere bland de kristna sekterna.

och bedyrar att hon ej vet huru det tillgått; men JOSEF vill förskjuta henne och säger: "om jag röjer henne för Israels barn, fruktar jag att, *ifall hon icke blifvit hafvande af en engel*, jag blir ansedd såsom den der bedragit en oskyldig person". Båda "ställas till laga förhör" och JOSEF bedyrar, "att han ej umgåtts med MARIA", och hon, att hon är oskyldig. Af beskrifningen framgår, att JOSEF ej egt full giftermålsrätt till henne och att han anklagades för "ett rysligt brott" eller att "i hemlighet äktat henne".

Saken måste ha väckt stort upseende och allmänna omdömet varit, att MARIA inlåtit sig i en illegitim förbindelse. I ett annat evangelium, NIKODEMI, afhandlas vid JESU egen rättegång frågan ånyo och judarne synas der vid utredandet af hans personalier särdeles mycket ha fäst sig vid hans bördsförhållanden. I kap. 2: 7 står: "först och främst veta vi detta om dig, att du är född i otukt", och i flera andra kapitel afhandlas ämnet igen, dervid dock försvararne förnekade detta. Men af beskrifningen framgår tydligt, att dessa försvarare voro esseer; så t. ex. vägra de att svära på deras utsago, "emedan de hade en lag som förbjöd dem att svärja".

MARIA hade fått sin upfostran i templet och der "varit dagligen i englars sällskap" och "emottagit sin föda af englars händer, och hört englars sånger". Då nu enligt bruket de unga tempelmöerna skulle aflösas af andra och "efter deras lands plägsed borde söka sig gifte**), protesterade MARIA emot alla upmaningar och anbud. För oss får saken utseendet af en hemlig inklinasjon och att en esseer,

*) Se Evangelium om Maria födelse.

*Flamma
diskarina,*

som ofta besökt templet, vunnit Marias kärlek. Vi vinna ytterligare stöd härför i *Protevang.* 8: 3, hvaraf synes, att presterna tyckas ha updagat denna kärlek och därför yrkat på ett giftermål; de sade: "hvad skole vi göra med henne, af fruktan att Herren vår Guds heliga rum icke må bli ohelgadt." I beskrifningen öfver engels besök ser man, att han "helsar henne på det mest artiga sätt", men att hon, "som förut varit bekant med englars utseende, hvarken blef förskräckt vid englasynen, utan blott *förvirrad af engelens ord*; och begynte tänka efter hvad en så besynnerlig helsning skulle betyda, hvad den bebadade, och *hvad dess ändamål vore*".

Ha vi ej rätt att af dessa skildringar draga de nämnda slutledningarna; ligger något osannolikt deri? Skall man fästa *något* afseende vid alla dessa både kanoniska och apokryfiska evangelier — och detta göra vi — så finna vi ej, att någon annan mening kan hysas om hvad som passerat. Behöfva här under och vidskepelse tagas till hjälp?

Men af hela framställningen synes, att MARIA varit en exalterad qvinna; än mera framgår detta af hennes samtal med sin kusin Elisabeth, Zacharias hustru. Hon skyndade till henne straxt efter conceptionen^o och döljer ej sin glädje öfver att äfven hon (Maria) skall bli ärad för det blifvande barnets skull. Båda utgjöto sig på ett fantastiskt vis för hvarandra.

Elisabeth hade ock på ett eget vis blifvit hafvande; äfven här upgifves engeln ha varit en *utskickad*, hvadan benämningen äfven här var öfverensstämmande med bruket. Men den gamle Zacharias, som i templet af honom blifvit underrättad om händelsen, blef härvid så bestört, att han vardt mållös en tid; han träffades utan tvifvel af en lindrig slagattack, hvilken

"samlaget"

tycktes hufvudsakligen ha drabbat tal-muskelnas centralorgan. Sådana partiella slag återställas emellertid ofta efter en tid, hvilket vi också veta skedde. Vi skulle dock tro, att man hellre bör upfatta den omtalade mållösheten som allegorisk. Esseern har nämligen genast uprigtigt omtalat förhållandet för Zacharias, som väl visste att enligt lag skulle han härför skilja sig från Elisabeth och denna dödas. Att esseern emellertid vågat ingå en förbindelse med en gift qvinna kan endast ursäktas af den omständigheten, att hon var barnlös med Zacharias. Efter den judiska lagen egde man nämligen *rätt till skiljsmessa* efter 10-årigt barnlöst äktenskap; men därför var ej tillstadt att ingå förbindelser före skiljsmessen. Esseerbrodern ser därför bäst vara att vid lämpligt tillfälle, då Zacharias mest vore försonligt stämd, framställa sitt förslag. Han gjorde det därför i templet; och som Elisabeths hafvandeskap ej kunde undgå att väcka förvåning, öfverenskoms, att Zacharias skulle hålla saken hemlig (= vara mållös) och att barnet skulle upptagas af esseerna. Derigenom kunde engeln lofva att han "skall vara stor inför Herran".

Denna öfverenskommelse tog naturligtvis tid, och vi se ock, huru "folket förundrade sig, att Zacharias så länge dvaldes i templet". Elisabeth upfattade sitt barnlösa tillstånd såsom en "försmädelse ibland människorna", och hon blir därför också glad att denna försmädelse bortogs.

Äfven för JOSEF uppenbarades en engel, som yppade förhållandet med Maria. Fastän han först velat öfvergifva henne, lät han sig också af barnfadren öfvertalas att ej göra detta; denne bestämde ock på samma gång barnets namn. Vi veta att

äktenskap i allmänhet ej ingicks af esseerna; men att en absolut abstinens dem var ålagd, är ingenstädes ådagalagdt. Tvertom synes bruket att inskrifva barn i esseerorden ha härrört från deras egen anmälan om att vara fäder. Också se vi, att "engeln" ej skydde att hvarken för Zacharias eller Josef blotta sig. Detta, som för oss har blifvit alldeles tydligt genom antagandet af den då brukliga benämningen af "engel" för en utsänd esseerbroder, har upfattats olika *endast och allenast* från dogmatisk synpunkt, såsom vi se af Matthei 1: 22, der författaren oförbehållsamt säger: "Detta är allt skedt, på det fullbordas skulle det af Herren sagdt är genom profeten" etc. Vidare af vers. 18, der det upgifves, att Maria "fanns vara hafvande af den Helige Ande".

Hvem fann henne så? Josef naturligtvis. Men hur kunde han då tillåta sig att knota?

Det tendentiösa i sjelfva skrifsättet kan ej bättre bevisas.

Det är ej otroligt, att de "vise männen", som Matthei evangelium talar om, och "herdarne" i Luce evangelium varit esseer, som skyndade ta reda på barnet efter dess födelse, som yppats af en engel. De båda författarne måtte ha afsett samma personer, dem sägnen på ett håll låtit framstå som "vise män", på ett annat som simpla herdar. Men nu voro esseerna just sådana dubbelmänniskor, som idkade åkerbruk och studier, hvarför de skiljaktiga ryktena ej böra förvåna oss. Likaså voro tvifvelsutän de "vise männen", som HERODES lät kalla till sig vid JESU födelse, esseer. Detta antagande vinner stöd af den omständigheten, att man vet, det esseerna verkligen gynnades af HERODES liksom förut af MAKKABEERNA, och att

1) åter i allmänhet.

therapeuterna på samma vis gynnades i Egypten af PTOLEMEERNA. Af Apost. G. 13: 1 veta vi t. o. m., att en profet eller esseer vid namn MANAHEN "var upfödd med HERODES TETRARCHA".

Jesu födeiseår var enligt nyare beräkningar (på grund af evangeliernas astronomiska uppgifter m. m.) ej 753 efter Roms grundläggning, utan 747, hvaraf synes, att Jesus ansetts vara 6 år yngre än han i sjelfva verket varit.*)

Utän tvifvel fick JESUS sin utbildning till stor del hos esseerna; hela hans riktning och lära hän-tyda härpå med den största grad af sannolikhet, ehuru väl troligt är, att han också en tid studerat under andra, t. ex. de samtida berömda religionsläroarna HILLEL och SHAMMAL. Aldrig finna vi esseerna angripna af honom eller lärjungarne, under det de tvenne andra sekterna bland judarne, fariseer och saduceer, ständigt blefvo det. Hos esseerna fick JESUS den liberala tolkningen af de heliga skrifterna efter andemeningen — ej bokstafven. Deras lärdom var då hemlig inom förbundet och skrifter utgäfvos ej bland publicum.

Fariseerna, som strängt fasthöllo sig vid traditioner och småaktiga uttydningar af lagbud och ifrigt höllo på den yttre tempeltjensten, motbevisades af Jesus i dessa stycken, dem han hos esseerna lärt sig afsky. Äfven veta vi, att han sjelf kallat sig en "profet" och att såväl folk som furstar så kallade honom. Vid sidan här af böra vi observera, att namnet esseer aldrig förekommer i nya testamentet, men att namnet profet alltid kan dermed öfversättas.

*) Se AGARDH: *Om de hel. evangelierna*, 1856.

Jesu "frestelse", som omtalas i evangelierna, kan ej ha varit annat än de stränga pröfningar, som novicen måste genomgå för att intagas i ordens högre grader. Efter utståndna frestelser af djefvulen, d. v. s. ute i verlden, "gingo englarne fram och tjente honom", d. v. s. blef han af tjänande bröder, som öfvervakat honom och intygat hans renhet, högtidligen införd i orden.

Hela JESU verksamhet, ja de ord, evangelierna låtit honom tala, allt häntyder på hans esseiska upfostran. För att endast anföra några exempel, så veta vi ju, huru han om offren sade att: ett fromt lefverne var Gud behagligare än offer. Vidare liknar han esseerna alldeles, då han vill förhindra svordomar: jag säger eder, I skolen alls intet svärja etc. Flera karakteristiska drag i hans verksamhet, som här nedan angifvas, skola ytterligare bevisa att JESUS varit esseer.

JESUS tyckes dock sednare ha funnit, att hans trängtan till att inverka på medmänniskor var för stark och att han ej skulle kunna förverkliga sitt lefnadsmål inom esseerförbundets afgränsning. Han måste ut för att genom sin vandel och sitt ord bevisa dygdens nytta i verlden. Någon ny skola ville han visst icke stifta, endast grundlägga ett andligt Gudsrike på jorden med dygd, vishet och kärlek, och, om det gällde, offra sig för densamma. Häri ligger *nyheten* i Kristi lära: att offentligen utsprida detta evangelium; och denna hans lära var stor nog för att ej behöfva medelst orimliga dogmer utstyras och påbättras.

Vi ha oss icke bekant någon religiös eller moralisk princip, som Jesus förkunnade, hvilken ej

varit förut känd och uttalad af stora tänkare och religionsstiftare, sådana som CONFUTIUS, BUDDHA, PYTHAGORAS, SOKRATES, PLATON, profeterna och esseerna m. fl.

Särskildt SOKRATES († 400 f. Kr.) kan ej undgå att intressera oss icke allenast i detta utan ock andra hänseenden, då JESUS företedde en slående likhet med honom i lära och lefverne. Predikande och disputerande på offentliga platser med publiken, ständigt rena och oförvitliga i all deras vandel samt hängifna åt deras mål, voro båda åtföljda af en lärjungakrets och af alla ädelsinnade människor prisade och ärade. SOKRATES, denne "idéernas förlossare" som han blifvit kallad, var hufvudsakligen moralist; hans filosofi var — afsedt ifrån hans öfverlägsna logik — egentligen endast moralfilosofi, och *dygden* var för honom det högsta af allt: i den vore den enda lyckan att finna! PLATON låter ALCIBIADES i loftalet öfver SOKRATES*) bland annat säga: "Huru olik han är alla människor, såväl bland de gamla som de nu lefvande, det är ganska beundransvärdt. — — — — Då jag hör honom, slår hjertat med större våldsamhet än hos corybanterna**); hans ord komma mig att utgjuta tårar och detsamma ser jag ske med ett stort antal åhörare. — — Jag har skådat hans inre skönheter, och jag har funnit dem så gudomliga, så kostbara, så stora och så hänrifvande, att det synt mig en omöjlighet att emotstå Sokrates. — — — — Vet då, att skönhet är för honom det mest

*) Se PLATONS dialog: *Gästabudet*.

***) Cybeles eller modergudinnan Jordens prester.

Jesus och Kristendomen.

likgiltiga föremål. Man skulle aldrig kunna föreställa sig, huru han ringaktar densamma likasom också rikedom och andra företräden, som af hopen mest prisas. Han anser fastmer allt detta af intet värde, och oss för intet⁷. SOKRATES betraktade offret mer symboliskt och ansåg, att den dyrkan mest behagade gudomen, som lemnades i en ren och from själ. Själens odödlighet ingick i hans lära, och han sade sig till allt hvad han gjorde vara motiverad af en gudomlig röst, som han i sitt inre förnam.

SOKRATES hade till ett af sina mål att bevisa sådana människor, som syntes eller ville synas visare än de voro, att de ej voro visa, och härigenom blef han sofisterna ett svårt gissel (liksom i viss mån JESUS fariseerna). Dömd till döden (genom hans motståndares anstiftan) på grund af anklagelsen att ha velat kullstörta den gamla gudaläran och derigenom velat korrumpdera ungdomen, gick han sitt öde till mötes med en resignation så storartad, för att ej säga himmelsk, att alla efterföljande generationer ej kunna annat än med den största beundran betrakta denne märkvärdige man.*)

För att hänvisa på andra moraliska principer, uttalade af andra stora föregångare, vilja vi citera några af CONFUTH ordspråk:

”Gör en annan hvad du vill att han skall göra dig”.

”Det är ej nog med att erkänna dygden, du måste älska den; men det är ej nog med att älska den, du måste ock ega den”.

”Vedergäll godt med godt, men hämnas aldrig en oförrätt”.

*) Se PLATONS dialoger: *Sokrates apologi, Criton och Phedon*.

Vi fästa här återigen uppmärksamheten vid esseernas morallära och de citater vi förut (sid. 28) anfört *Jesu Syrach*s och *Vishetens bok*.

Men återvändom till JESU verksamhet. Att själf också göra väl ibland människorna var likaledes hans mål; och som han hos esseerna äfven lärt medicin, egnade han sig också åt densamma och lärde denna konst äfven åt sina lärjungar; derpå häntyder Marci 16: 17 och 18 v.:

"Genom mitt namn skola de utdrifva djeflar; de skola tala med nya tungor (bota sinnessjukdomar).

De skola fördrifva ormar; och om de dricka något det dödligt är, skall det dem intet skada; på de kranke skola de lägga händerna (handhafva terapi eller sjukbehandling), så varder det bättre med dem". I Luce 10: 9 synes JESUS också upmana lärjungarne att "göra de sjuka helbregda".

Huru det i själfva verket skull evara JESUS emot att höra alla dessa historier om "under" som tillskrifvits honom, framgår af hans egna ord: "Detta vrånga och horiska slägte söker efter tecken; och tecken skall icke gifvas dem utan Jone profetens tecken" (Matthei 16: 4). Huru litet han ansåg dessa under bevisa något för en gudomlig mission, synes ytterligare af hans varning emot "falska Kristi och falska profeter, som skola upkomma och göra stora tecken och under, så att om möjligt vore, skola ock de utvalde förförde varda" (Matthei 24: 24). Han visste väl, att det ej är svårt att verkställa en hel mängd imponerande saker, som af obildadt och vidskepligt folk skulle tydas som under. Men vår tids falske profeter — våra dogmatici och underpredikanter

— dem skulle JESUS, om han kunde höra dem, likaledes djupt förakta, så sant som han sagt nämnda citater.

Han visste med sig sjelf, att han ej kunde göra andra under än som låg inom hans förmåga som menniska. Efter all sannolikhet har han varit i besittning af animal magnetism och deraf begagnat sig ibland jemte andra medicinska medel; men att inlåta sig på magiskt trolleri derpå tänkte JESUS aldrig. Dock, efter sin död ansågs han af ett stort antal anhängare för ett högre väsen och flertalets obildade ståndpunkt gaf ock näring åt en sådan tro. Huru tala ej Marci, Luce och Johannes evangelier om tecken, som Jesus skulle ha gjort efter uppståndelsen, under det Matthei evangelium är så till vida konsekvent att det tiger dermed. Sista kapitlet af Johannes evangelium, slutar med följande träffande, ehuru i ett helt annat afseende sanna vers:

”Äro ock många andra ting, som Jesus gjorde, hvilka, om de det ena med det andra skrefvos, tror jag, att verlden skulle icke kunna begripa de böcker, som skrifvas skulle.”

Af evangelierna synes tydligen, att han haft en vidsträckt medicinsk verksamhet. Sålunda står det i Matthei 9: 35: ”Och Jesus gick omkring i alla städer och byar — — — och behandlade allehanda sjuka och allehanda sjukheter bland folket.”

Att hans rykte som läkare var stort, är visst, och man vet ock, att furstar i främmande länder sökte bli kurerade af JESUS. Sålunda finnes i Nya testamentets apokryfiska böcker en brevexling mellan honom och konung ABGARUS i Edessa, hvilken bad JESUS komma till sig för att kureras honom. Brefven försäkrar EUSEBIUS (i början af 4:de seklet) vara äkta

och han hänvisar till de offentliga urkunderna i Edessa, der han fann dem skrifna på syriska. GRABE, CAVE, PARKER m. fl. lärda anse dem också för äkta.

ABGARUS skrifver bl. annat: "Ty det är mig berättadt, att Ni gör, att de blinde se, de lame gå, att Ni gör de spetälska rena, utdrifver onda andar och djeflar, återgifver helsan åt dem, som länge legat sjuka samt upväcker de döda. — — — — I anledning häraf har jag skrifvit till Eder, och önskar enträget, att Ni ville besvära Eder med att resa hit och bota mig för en sjukdom som plågar mig."

JESUS svarar bl. a.: "Hvad beträffar den delen af Edert bref, att jag skulle göra Eder ett besök, så får jag gifva Eder tillkänna, att jag måste fullborda alla ändamålen med min sändning i detta land, och derefter åter uptagas till Honom, som sändt mig".

Se vi på JESU verksamhet, som aldrig sträckte sig utom Palestina, var också — vid sidan af den religiösa — hufvudsakliga delen deraf medicinsk.

En stor del berättelser om kurer, som JESUS utförde, häntyda på att han egt förmågan att medelst den animala magnetismen inverka på andra samt att han genom sin öfverlägsna personlighets inflytande imponerat på deras både själs- och kroppstillstånd. Flertalet af JESU underkurer röra just nervlidanden, — förtvinade lemmar, lama, besatta af djefvulen o. s. v. — Men man har fått en oriktig föreställning om alla dessa historier, dels genom kyrkans egna åtgöranden, dels som evangelieförfattarnes skriftsätt och vidskepelse. Dessa skribenters skildringar — huru fromma de än äro — äro nämligen i yttersta grad subjectift färglagda, hvilket alldeles grumlar föreställningen om det faktiska förhållandet. Så t. ex. står

det i Marci 2 kap., att "När Jesus såg deras tro", som nedsläppte den lame mannen genom taköppningen, då massan af nyfikna var så stor att de ej kunde komma in genom dörren, "sade han till den borttagne: Min son, dina synder vare dig förlätta. Så voro der några utaf de skriftlärde sittande, som tänkte i sina hjertan: Hvi talar denne sådan hädelse? Ho kan förlåta synder, utan allena Gud?" Skola vi verkligen tro, att desse endast vågade tänka så i *sina hjertan* och ej skulle haft mod att säga det rent ut? Eljest vet man ju, huru folket i allmänhet aldrig voro rädda att uttala sin mening gent emot Jesus. Men berättaren låter honom hellre med magisk blick upptäcka hvad de skriftlärde suto der och i största hemlighet tänkte i sina hjertan, eller som det står "förnimma det i sin anda"; detta gör nämligen mera effekt på en obildad klass. Derfor, sedan den lame fått syndaförlåtelsen — något vidare omtalas ej — så är han frisk! I allmänhet lida berättelserna om kurer af den egenheten, att dessa sägas ha gått så enormt fort för sig.

Tvifvelsutän inverkade jemte annat själsrörelsen på patienten i sjukhuset vid Bethesda. Denne hade varit sjuk 38 år och hade under sin långa sjukhustid helt visst hört talas om Jesu lyckliga kurer och var därför i en stark spänning, då Jesus äntligen en gång kom till Bethesda. Att här fanns ett sjukhus, synes dels af Johannes evangelium, som säger att der funnos "fem skjul"; dels uplyser oss andra författare, att der funnits fem täckta pelargångar, hvilket ju häntyder på samma sak. Bethesda betyder vidare *barmhertighetsställe*, *charité*, hvaraf förhållandet blir än tydligare. Amerikanaren ROBINSON, som 1838

reste i Palestina, har angående sjelfva dammen Bethesda lemnat uplysningar af särdeles intresse, uplysningar som på ett slående vis förklara berättelsen, att "en engel på en viss tid steg ned i dammen och rörde i vattnet" och att "den der nu först steg ned i vattnet, sedan det var rördt, han blef helbregda." ROBINSON hyser intet tvifvel om, att ej den nuvarande "jungfrukällan" nära vid den gamla stadsmuren är densamma som förr kallades Bethesda. En dag då han nedstigit i den uthuggna rymliga fördjupningen till sjelfva källan, började det förut lugna vattnet att lifligt sjuda och röra sig och steg hastigt upp till en hög punkt, hvarpå det afflödade genom en aflöppskanal. Vattnet började snart åter sjunka, blef lugnt, och allt var som förut efter 10 minuters förlopp. Detta fenomen repeterades ibland flera gånger om dagen, ibland blott en gång hvar annan eller tredje dag. Orsaken må ha varit hvilken som helst — mekaniska rörelser eller öfverflödningar inom andra kommunicerande underjordiska vattensamlingar — säkert är, att här var en renommerad helsokälla. Som nu englarne i den judiska mytologien spelade en vigtig rôle, är det klart, att det då obegripliga fenomenet tillskrefs en "tjenande engel" — än mer som vattnet utan tvifvel egt en helsosam inverkan. Nuförtiden tror folket, att en stor drake ligger i källan, och att vattnets rörelse beror på hans oförmåga att beherrska detsamma när han sover.

En helsokälla af liknande art finnes i Kissingen, der vattnet på vissa tider upbrusar och sjuder genom kolsyreutveckling. Denna är verksammast straxt efter upbrusningen af den enkla orsak, att kolsyran då finnes i utomordentligt stor mängd, men sedan för-

dunstar; kolsyran eger en särdeles uplifvande inverkan, då den i detta tillstånd användes utvärtes i bad eller ock drickes. Utan tvifvel var Bethesda-brunnen en enahanda kolsyrebrunn.

Ett annat exempel på hastigt verkande bad är giktgrottan vid Monsummano i Toscana, hvilken nyligen blifvit upptäckt och som besitter en förvånande verkan att på kort tid bota gikt- och reumatiska lidanden.

För att återkomma till den ifrågavarande kuren, kan det ock mycket väl hafva så förhållit sig, att JESUS, eftersom patienten just upger, att han alltid förekommit af andra till badet, funnit detta obarmhertigt och vittnande om en orättvis tur och ordning vid kuranstalten, hvadan han genast ställt detta till rätta och lagat så, att den gamle patienten fick bada.

Det lider intet tvifvel, att den animala magnetismen kurerat ett stort antal sjukdomar — hufvudsakligen inom nervsystemet.

Det är numera en allmänt bekant sak, att bestrykningar med händerna — man må nu kalla dem magnetiska eller ej — ofta utöfva en särdeles lugnande och välgörande verkan på nervös värk, kramp m. m. dyl., der vanliga läkemedel t. o. m. visat sig overksamma. Åtskilliga fall ha vi sett, der våldsam nervös, hysterisk kramp och s. k. spinalirritation af handbestrykningar kurerats, sedån intet annat hjelpt och morfin-doserna updrifvits till en enorm grad, samt vidare ett fall der upväckning skett från en kataleptisk sömn, som varat 1 $\frac{1}{2}$ månad och der man förut förgäfvdes användt elektricitet för att väcka patienten och der lifvet sväfvade i fara.

I London ha vi vidare besökt "The mesmeric

Infirmarj" och tagit k nneedom om dess verksamhet, som ej är obetydlig. De intressantaste fallen röra h r mest: neuralgier; kontrakturer i lemmanne med abnorma sensationer i hjernan; dimmig syn, minskad synskärpa, blindhet; hysteri, katalepsi, epilepsi, chorea; svaghet, förlamning; felaktig prononciation ("de skola tala med nya tungor" Marci 16: 17); d fhet; hufvudvärk, reumatisk verk och styfhet m. m. Många kurer voro särdeles märkvärdiga, allrarest som patienterna oftast förut utan framgång försökt annan medicinsk behandling.

Den yngling, som Jesus botade f r besattvarande af en "stum ande", var helt enkelt en epileptiker; och med "m naderasande" f r förstås hysterica samt epileptiker; "sk lfvosot" var s. k. nervfrossa; "lam" och "f rtvinad" häntyda i en mängd fall otvifvelaktigt icke allenast på verkligt paralyserade lemman, utan ock på kontrakturer med partiella förlamningar; "besatt af djefvulen" såväl sinnessjuk som epileptiker som ock ibland blind och stum. Den sistnämnda termen  r i allmänhet en af de mest omtyckta i evangelierna; men har Jesus verkligen begagnat denamma, så har det skett genom tillämpandet af den s. k. *accomodations-teorien*, d. v. s. att han lämpat sig efter åhörarnes ståndpunkt och upfattnings-sätt.

Som ett mer direkt bevis på JESU animala magnetism kan händelsen i Marci 5: 30 tjena, der det upgifves, att "Kristus straxt kände i sig sjelf, att kraft utgången var af honom" då qvinnan med blodg ng vidrört honom.

Att magnetiseringen endast på *detta* vis försiggått h r, är mer än tvifvelaktigt, utan beror det un-

derbara i denna händelse liksom i de flesta andra derpå, att åskådarna ej förstodo huru kuren utfördes och att magnetisering i allmänhet går särdeles hastigt för sig. Hastigare äro dock tanken och fantasien.

Nu är det emellertid en bekant sak, att magnetisörer angripas ganska mycket efter att ha meddelat sin magnetiska kraft till en annan person.

Vi känna sålunda en frisk och stark man, som har denna egenskap och som ibland använder den för att söfva sin svaga och nervösa hustru; men efter hvarje gång, sedan han endast en liten stund låtit fingerspetsarne utsprida den märkvärdiga kraften, är han särdeles afmattad.

Ännu en annan omständighet får härvid ej förbises, den nemligen, att personer finnas, hvilkas nervsystem eger inom enstaka områden en utomordentlig perceptionsförmåga, som gränsar till det otroliga. Sålunda känna vi en hysterisk, mycket nervös fru, som vid inträdandet i ett rum, der en katt finnes dold, ögonblickligen känner detta; hon försäkrar, att det ej är medelst lukten, och är det troligt, att något elektriskt förhållande härtill är orsaken.

Vi vilja omnämna ännu en person som mellan det 20—40:de året (ej de följande 20 åren) hade en sådan motvilja mot smultron, att han, då andra bär (hallon) en gång serverades honom, genast utropade, att smultron funnes deribland. Ingen annan kunde se några sådana, men vid skålens utstjälplning updagades verkligen bland hallonen trenne smultron!

Utan tvifvel har en liflig inbillning ofta varit verksam vid JESU underkurer, t. ex. i nyssnämnda fall med den lame, som nedsläpptes genom taket,

1) förtäring

eller då höfvitsmannens tjenare blef på afstånd kurerad genom blotta tron.

Här må vi möta med några motstycken från vår tid. — Huru många ha ej blifvit ofta lätt kurerade från svår tandverk endast genom underrättelsen: dentisten kommer; dervid den högsta grad af rädsla gripit patienten och jagat honom bort till ett säkert gömställe, derifrån han ej framkommit på timmar, tillbragta i den största ångest; men hvarpå han funnit sig fri från värken — ej blott för tillfället utan för alltid!

Än märkvärdigare fall äro oss bekanta ur praktiken. Sålunda har en 62-årig fru omtalat följande sannfärdiga händelse, som timat med henne sjelf. Hon led alltsedan det 22:dra året i flera tiotal af år utaf s. k. nervfrossa, som ej försvann för något medel förr än en "klok gumma" omtalade framgången af en viss mystisk kur, hvarigenom patientens hopp klarnade. Hon fick underrättelse om sättet att gå tillväga; frossan skulle "sås" bort; och den kur hon genomgick var följande: en mänskensqväll begaf hon sig till en upgifven sten*), gick rundt kring densamma tre gånger, hvarje gång utströende en blandning af sand, aska och salt och dervid utropande: "när denna säden gror, får jag min frossa igen." Detta inverkade så på hennes nervsystem, att hon också från den stunden var fri från sjukdomen och har aldrig sedan känt af densamma. Hon är af en nervös konstitution och lider f. n. af en sjukdom som är karakteristisk för dess samband med nervsystemet.

*) Skräck om stenar böra ej förvåna oss, då vi besinna, att heliga stenar dels äro en öfverlevfa från barbarismens dagar, dels ännu existera bland vilda folkslag.

Massor af historier af detta slag kunde anföras. Underlåta kunna vi ej, att just här, vid tal om Jesu underkurer, berätta litet om "Il Santissimo Bambino" i Rom — en af Roms förnämsta practici. Ifrågavarande lilla Kristusbarn är en med sidenklädning, guld och äkta stenar rikligen utstyrd, alnsstor trädocka, som förvaras i ett skrin i kyrkan *S. Maria di Ara Coeli* vid Capitolium; den har eget equipage och far häruti på praktik. Det var betecknande för bildningen i påfvens omedelbara närhet, att denna docka ännu för ett par år sedan var särdeles mycket anlitad — mest af nervösa fruar; sitt största renommé hade han bland barnsängs kvinnor, som mycket tillkallade honom. Vi ha sjelfve talat med flera fruar i Rom som omtalade, att de anlitat honom vid förestående förlossningar, då han ligger hos dem i sängen ett par timmar. Verkan lär vara förunderlig, och vi tvifla ej på, att hans närvaro verkligen försätter en del kvinnor i ett exalteradt tillstånd, som höjer nerfspänstigheten, hvilken i sin mån underlättar förlossningen. *) Det förtjenar att anmärkas, att ingen gren af medicinen varit så försummad i Rom som förlossningskonsten, hvars praktiska studium påfven formligen förbjudit såsom icke allenast opassande, utan äfven omoraliskt!

Att sjukdomar också verkligen kureras genom undergörande madonnabilder, relikier m. m., är alldeles icke otroligt; men sättet är det nyssnämnda, eller inverkan genom själstillståndet. Dock torde till-

*) Bambinon säges en tid haft större inkomster (hvilka tillfalla klostret) än någon läkare i Rom. Under den republikanska regimem 1849 fick han den fördrifna påfvens stora guldvagn, men då påfven året derpå återkom, tog han tillbaka denne, och nu åker bambinon på praktik i sitt gamla bruna åkdon igen.

Skulet här för lär vara 100 lire

frisknandet från en stor del sjukdomar och åkommor, t. ex. inflammationer och suppurationer, benbrott o. s. v. helt enkelt ha följt *post hoc*, ej *propter hoc*, d. v. s. *efter*, ej *genom* åkallandet af belätet.

Vi kunna ej lemna detta ämne utan att omtala några fakta från 1200-talet, samlade vid helgonet S:t LOUIS' kvarlevor, då de anlände till S:t Denis. Den gode konungen Ludvig IX, som offrade sig för kristendomen och dog under korstågen, blef helgon snart efter och afgudades allmänt. Det var klart, att man på den tiden i Frankrike, då det plötsligt förnams, att hans ben voro på väg från Afrika, väntade sig stora under af relikerna — såsom alltid det sist timade mest uprör sinnena; hvarpå dettas inflytande minskas och försvinner, då något annat sedan inträffat, som är af samma natur.

Emellertid ha berättelserna om undren vid Ludvig den heliges kvarlevor blifvit sammanfattade i ett arbete från slutet af 1200-talet: *Miracles de Saint Louis*, hvilket den berömda linguisten och läkaren LITTRÉ åter framdragit och relaterat. *) Han har särskildt meddelat 7 sjukdomsfall af stort intresse, hvilka icke allenast bevisa, att underverk blifvit gjorda, men också — på grund af de utförliga, halft medicinska beskrifningarna — på hvad vis kurerne försiggått.

Beskrifningarna lemna intet tvivel om att alla fallen varit muskel-kontrakturer i armar och ben med förlamningar i de antagonistiska muskelgrupperna; somliga ha varit färska, andra hade varit redan öfver 3 års tid. Alla de nämnda fallen ändades med

*) Se hans arbete: *Médecine et Medecins*. Paris 1872.

1) *barbildning* = *muskelförkortning*

återställandet till hälsan, men, hvad som är af yttersta vigt att observera, ej på en gång utan så småningom, sedan likvisst förmågan att röra lemmarne plötsligen inställt sig.

Förloppet härvid är följande. Genom den starka själsrörelsen vid helgonets kista, dit patienterna drifvits af egen tro och ryktet om utspridda underkurer — som synes af alla berättelserna — har det psykiska elementet så kraftigt påverkat de nerffibriller i hjernan, som stå i sammanhang med de förlamade och kontraherade lemmarne, att en ofrivillig, medvetlös verkan deraf upstått, som utsträckt de böjda lederna. Under bönen och exstasen har patientens upmärksamhet oafflåtet varit spänd just åt det sjuka partiet — ja i ett fall upgifves det, att patienten placerat sig så, att hennes ben och fot vidrört kistan — hvilket än mer förklarar själskraftens inverkan på just dessa partiets centralsäten i hjernan.

Denna första verkan har naturligtvis alltid varit plötslig, så att patienterna verkligen kunnat röra lederna och delvis begagna dem, men först efter en tid hade de fått deras fulla bruk, beroende på nödvändigheten för muskler, ligamenter och ledytter att återigen så småningom upöfvas till deras förra tillstånd, som under en ofta lång tid naturligtvis blifvit icke obetydligt förändrade. Men hvad som gör berättelserna om dessa återställda lemmar än mer intressant, är upgifterna, att vid alla fallen en stark smärta känts i de sjuka lederna och att ofta en sorts knattrande ljud förnummits derifrån. Hvarför kunde ej helgonet kurera utan att dessa symptomers också infunnit sig? Helt enkelt emedan lederna blifvit ankyloserade, d. v. s. fasta medelst fibrösa bildningar, som

vid den nyväckta muskelverksamheten och lemmens plötsliga utsträckning afslitits. Ledytorna hade ock blifvit förändrade till glatthet och form, hvaraf det knattrande ljudet!

I psychiskt hänseende återstår förutom det, att alla fallen rört fruntimmer, ännu blott att omnämna ett fall särskildt; det rör en liten flicka, som vid sjukdomens början var endast 2 år. Modren hade burit det under lång tid från kyrka till kyrka, från helgon till helgon utan att ernå någon sorts förbättring. Äntligen kom St. Louis och man skyndade till honom. Barnet, som förut varit för litet för att förstå något af mirakel, hade under tiden lärt meningen dermed, hvarför det då äntligen sjelf förstod att bedja och hoppas på helgon!

Vi se således, att företeelser, som man förr ansett för underverk, ofta kunna på naturvetenskapens och medicinens nuvarande ståndpunkt förklaras, och vi upfatta det som en af läkarnes pligter att söka närmare efterforska sådana fall för att visa hvad grund som kan finnas för vidskepelse eller naturenlighet. Det historiska materialet befrias derigenom från slagg och den icke vetenskapliga allmänheten får en ledning för den *sanna* tron.

Af icke medicinska under, som JESUS skulle ha gjort, torde många vara kompletta sagor, eller hopdiktade på grund af någon obetydligare handling, för att än mer bevisa hans öfvernaturlighet. Andra under kunna dock bevisas ha berott på naturliga orsaker, ehuru desse då som nu bland folket ej voro kända. Sålunda är det vår öfvertygelse, att grunden till historien om huru JESUS *näpste och stillade hafvet* ha varit den, att ett *hafsskalf*, hvilket aldrig

varar mer än en liten stund, inträffat. I dessa vulkaniska trakter var sådant mer än sannolikt. Det var förbi då Jesus hade blifvit väckt; han upfattade förhållandet riktigt och visade sig därför lugn.

Om hafsskalf ha vi nyligen genom professor STEENSTUP i Köpenhamn fått intressanta uplysningar i en afhandling: *Hvad är Kongespeilets Havgjerdinger?* Uttrycket "havgjerdinger" är nemligen i detta i 12:te seklet skrifna märkvärdiga arbete något som man hittills ej förstått, men som STEENSTRUP bevisar faktiskt ha varit *hafsskalf* (i Grönlandshafvet), beroende på vulkaniska rörelser under hafvet. Dylika ha ock på sednare tider inträffat i Atlanten, t. ex. 1755, 1761, 1824, men bäst iakttagna och beskrifna blefvo de i Danmark efter de märkvärdiga hafsfenomenerna d. 5 Juni 1858 längs Jyllands vestkust. De beskrefvos då af ögonvittnen såsom upträdande i form af mestadels tre kolossala böljor, men som endast visade sig vid stränderna, ej ute på hafvet; de vräkte ej liksom vanliga böljor utan "viste sig mere som en Hævning af den hele Vandflade." Också afhöordes inga olycksfall med båtarna, som blifvit utsatta för dessa böljor, då vattnet här naturligtvis ej hade någon vräkekraft. På sin höjd blef en och annan uplyftad och satt på land eller följde med vågorna tillbaka igen. Fenomenet upträdde alltid plötsligt, men allt var öfver efter en liten stund. På somliga ställen hade "starka åskbyar med farliga kastvindar föregått", och å andra upträdde efteråt "starka plötsliga vindstötter fram öfver hafvet"; men från andra ställen berättas, att fenomenet timade under fullkomlig vindstilla. Ur berättelsen från en tulljakt, som blef utsatt för den märkvärdiga händelsen, må följande anföras:

"Det såg ut som om himmel och haf på en gång förenade sig till en ofantlig vägg, som närmade sig med en kanonkulas hastighet. Det var med icke ringa förundran, som besättningen iakttog den med en så ofantlig fart sig framvältrande böljan, som bragte håren att resa sig på hufvudet. De nödvändiga försigtighets-reglorna blefvo hastigt vidtagna, och det lilla fartyget höjde sig och sjönk åter, som om hade det varit en vanlig bölja det ridit öfver. *Ofvanpå böljan brusade vinden* med en kraft som en hvirvelvind, hvilket utan tvifvel berodde på den *blått-snabba fart*, hvarmed böljan rörde sig framåt. Ungefär 10 min. efteråt aflöstes den af en likaså tornhög bölja, som efter andra 10 minuters förlopp följdes af en motsvarande tredje. Några minuter sednare följde en fjerde, men mycket mindre och lägre än de föregående."

Af *Kongespeilet* vet man, att ett dylikt hafs-skalf inträffat år 986 och att då en HERJULFS skepp likaledes redde sig oskadt i "havgjerdningen"; vidare uplyses om dylika i längesedan flydda sekler.

Liksom nu STEENSTRUP har förstått riktigt upfatta dessa fenomen och förklara skildringar, som först traditionellt fortplantats i ett par hundra år och derpå för 700 år sedan nedskrifvits, sammaledes kunna vi ock med ledning häraf söka tyda en gammal biblisk berättelse, som eljest vore oförklarlig eller skulle stämplas som en dikt. Må man ej invända, att, hade orsaken varit en vulkanisk rörelse, så borde detta ej ha varit obekant i landet. Sådana fenomen upträda i allmänhet högst nyckfullt och ha alltid öfverraskat i de länder de drabbat; å Jyllands

vestkust ha hvarken förut eller sednare de omtalade fenomenerna observerats. Då Pompeji första gången 63 förstördes, visste man blott, att Vesuvius för flera hundra år sedan varit en vulkan.

Vi finna den allra största likhet mellan vissa skildringar från 1858 och dem i evangelierna angående den bekanta "hafvets storm" å sjön Genesareth. Då lärjungarne efter all sannolikhet ej förstått rörelsen i vattnet, anse de den vara föranledd af den vanligaste orsaken till sådana rörelser, eller stormen. En sådan kan nu också ha samtidigt funnits, antingen som en upträdande åskby eller endast ha bestått i vindens starka brusande ofvanpå de stora vågorna. Att fenomenet uppträdde särdeles hastigt kunna vi se af Jesu sömn; hade ingen öfverraskning skett, skulle omöjlig en människa kunna eller tillåtas ligga lugn och sofva i ett litet fartyg i fara. Att lärjungarne voro "förskräekte" veta vi, och att något ovanligt inträffat kunna vi deraf se, att flera af dem voro sjömän, som väl ej bli så lätt uppskrämda af en vanlig storm och att de söka hjälp hos en person som ju alldeles icke var sjövand. "Kristus steg upp", heter det i Luce 8: 24, "och näpste vädret och *vattnets våg*, och så vände det igen och blef stilla". I Marci evangelium 4: 39 står t. o. m. att "det vardt ett stort lugn." Hur häntyder ej detta på karakteren af ett vulkaniskt fenomen, öfverensstämmande med hvad som inträffade 1858. Sannolikheten vinner ökad styrka vid betraktande deraf, att det närliggande Döda hafvet är en gammal vulkan, som än arbetar på djupet och att dess vatten står i förening med sjön Genesareth medelst Jordan, som trots dess stigning väl kan fortplanta så betydliga vattenrörelser, som

de vulkaniska. Af de omsorgsfulla berättelserna om hafsskalfvet 1755 veta vi, att böljorna fortplantades öfver hela atlantiska oceanen från Portugal ända till Westindiska öarne eller 800 geografiska mil, hvilket fordrade en tid af $9\frac{1}{2}$ timme.

Emellertid behöfva vi ej precis antaga en vågrörelse fortplantad genom Jordan, utan kunde ju mycket väl hända, att den uppstått i sjelfva Genesarethsjön, och att den vulkaniska rörelsen egt rum i dess omedelbara granskap. *)

*) Till en ytterligare jämförelse, ehuru ej identisk utan endast analog, må det tillåtas oss att hänvisa på en af de gamla grekiska fablerna om Herkules, «Jupiters son». Som bekant, var dödandet af den Lerneiska hydran ett af hans tolf arbeten. Nu har man emellertid förut ej bestämdt vetat, hvad som härmed menats och man har stadnat vid den tydningen, att Herkules skulle ha lyckats uttorka ett träsk vid Lerne, som förut förpestat granskapet. Men vi behöfva ej härvid ta vår tillflykt till symboler. Det odjur som H. dödade var helt enkelt en *Sepia octopodia*, som är så stor som en manskropp och försedd med 8 kolossala armar, fästade vid hufvudet (hör till *Cephalopoda*); deraf föreställningen om det stora antal hufvuden. Detta djur finnes synnerligast vid de grekiska kusterna, dit och ifrågavarande storverk förlades. Denna *Sepia* kan genom sin styrka bli mycket farlig för badande, hvarför den person, som dödade henne verkligen gjorde en stor tjenst. Ryktet utstofferar endast handlingen och låter djuret ha 50, ja 100 hufvuden i st. f. 8 (armar) och låter dessa återväxa igen i fördubblad antal i st. f. att djuret framsträcker andra.

4. Jesu dom, korsfästning och upståndelse.

Hvarför blef JESUS dömd? Hvem dömdo och hvem korsfästade honom? Dessa äro frågor, som ytterst sällan framkastas — åtminstone bland de kristna; men icke destomindre äro de af särdeles stor betydelse, och äro sådana att de *måste* besvaras för att vi rätt skola kunna förstå kristendomens första utträdande.

JESUS hade, som sagdt, aldrig talat om att stifta en ny lära; endast förbättra judendomen ville han. Ett stort antal judar lyssnade till honom, följde hans lära och — sågo i honom den utlofvade Messias. Hans popularitet beskrifves flerstädes; sålunda i Marci 12: 37: "och en stor del af folket hörde honom gerne". Få dagar före den sista påskhögtiden gjorde han under jubel ett intåg i Jerusalem "och *allt folket* höll sig intill honom och hörde honom." Medveten om storheten af den moral han predikade, utträdde han i sjelfva Jerusalem med entusiasm och kraft därför, och vågade t. o. m. ur templet utdrifva köpare och säljare, fastän häfden sedan länge tillåtit deras marknad.

Hur är det då möjligt, att denna samma befolkning några dagar derefter skulle rösta för hans

död, döma honom efter en hastig nattlig process, nedkalla hans blod öfver sig och sina barn? Det är så man allmänt tror, men det har ej så tillgått.

Jost*) anmärker träffande angående ropet: hans blod må komma öfver oss, att detta ej kunde komma från den solidare delen af befolkningen, utan tydligen från detta nyfikna slödder, som var ute tidigt på morgonen för att se på röfvarnes afrättning.

Hvad sjelfva korsfästningsstraffet beträffar, så existerade det alldeles icke bland judarne, det var ett romerskt och grekiskt straff, och finnes ingenstädes nämndt i judarnes lag. Denne hade 4 arter dödsstraff: halshuggning, förbränning, strypning och stening; detta sednare straff för gudshädare, falske profeter o. d.

Domstolen, synhedriet, var sammansatt af ett stort antal (70) ledamöter och dessaingo ej fälla utan efter de skrupulösaste vittnesmål. Förhastelse kunde ej komma i fråga; var en dödsdom fälld, kunde den ännu på afrättsplatsen gå tillbaka 3—4 gånger genom förebärande af talande bevis eller tillfölje af nya vittnen; och flere dagar före domen kungjordes offentligen den anklagades dom med upmaning att inför rätta frambringa gynsamma omständigheter för den fälde.

På hvad vis hade nu Jesus gjort sig saker till döden enligt judisk lag? Jo, på grund af hädelse mot Gud; och stening skulle då följdt. Men nu veta vi, att så ej skedde, och än mer, att synhedriet ej var sammankalladt, utan att endast några få judiska embetsmän nämnas ha varit med om ransak-

*) *Geschichte des Judenthums etc.*, Leipzig 1857.

överdrivet noggrann

ningen. Ja, bland nämnda embetsmän är det en, och han var ej den minst viktige, som judiska historien ej känner det minsta till, nämligen KAIPHAS. Denne öfversteprest skulle ha sammankallat en samling af prester och äldsta *i sitt hus* för att rådslå om, huru de måtte gripa Jesus med list och förgöra honom.

För en riktig upfattning af den vidare utvecklingen af ransakningen måste vi här gå något tillbaka och närmare taga i betraktande hvad som var orsaken till hela denna rörelse bland judarna. Här för fordras, att vi först fatta *Messiasideen* sådan den hos judarna herrskade — dels i dess ursprungliga form, dels i en sednare modifikation.

Namnet "Messias" (smord, invigd) var ett sådant, som i den äldsta tiden tillades öfversteprester och kungar, t. ex. SAUL (se I Samuelsb. 24: 7, 11) och DVAID (se II Sam. 19: 21).

I de äldsta bibliska böckerna står dock intet nämnt om upfattningen af "Messias" som en kroppslig gudsson eller medlare mellan Gud och människor, en förlossare och försonare, som i kraft af egen kraft och gerning kan förlåta synder. Denna den kristna upfattningen är af ett mycket sent datum och *kan ej härledas* ur de gamla profetiorna. Den sednare judendomens lära om Messias som återuprättare af Davids rike, uppbyggare af Jerusalems tempel o. s. v. existerade ej heller i de gamla judarnas lära, som endast tillskref detta Gud allena.*)

Messias-begreppet blef hos de gamle *symboliskt* för betecknande af uppsättandet af ett gudsrrike i Je-

*) Se HAMBURGER: *Real-Encyclopedie für Bibel und Talmud*, Streitz 1870.

rusalem; Gud sjelf var den, som skulle samla Israel och bringa folken till erkännandet af honom. "Messias" blef en hedersbenämning för furstar och befordrare af teokratien, men synnerligast för en i tider af skakadt statsskick efterlängtd ledare, hvilken man, erinrande sig Davids lysande period, föreställde sig i dennes skepnad. Han föreställdes då ock skola härstamma från Davids hus och stad; en "Bethlehemit" skulle han därför enligt folktron vara.

De tider, då dessa önsknigar synnerligast genomträngde folket och då profeterna häröfver uttalade sina förutsägnigar, voro alltid olyckliga, t. ex. under Ahas, Jojakim, Jojachin och i början af den nygrundade judiska staten i Palestina, d. v. s. föreställningen om en personlig Messias utvecklades först i andra halfvan af det första statslifvet.

Messiasideen såväl som den än äldre Mosaiska riktningen var emellertid alldeles oskiljaktlig från sociala och politiska rörelser och förhoppningar: icke allenast himmelens salighet hade man till mål utan ock det jordiska lifvets fullkomning. Det första Messianska stället var i Jobs bok, och här synes tydligen, att sociala tillstånd var målet denna gång, ty det gällde gräshopporna, som förhärjade landet. I det oväder, som derpå öfvergick landet, såg profeten då en bild af Israels framtid.

Vi ha förut sett, huru esseerna voro icke allenast profeternas efterträdare, utan ock, att de genom deras höga själsodling, deras ensamma lif och kontemplation i deras religiösa fantasi ofta höjde sin vishet ända till profetia. Ty profetia är ej annat än förmågan hos den högsta visheten att klart skåda

i framtiden och af förhållandena den viktiga slutledningar.

Johannesdöparen — som utan tvifvel var en esseer, hvarpå hans fromma, tillbakadragna lif i öken häntydde, förutom det att han allmänt var bekant som en "from och *helig* man" och var "hållen för en *profet*" — han profeterade som bekant också och förkunnade himmelrikets närhet i den under romareväldet betryckta tiden. Ett stort anhang hade han, ty det står i Matthei 3: 5. att "Jerusalems stad gick ut till honom, och hela judiska landet, och alla land, som ligga utmed Jordan; och läto sig döpas af honom".

En allmänt, synnerligast bland den lägre befolkningen utbredd, tro på en kommande Messias var redan upflammad och det dröjde också ej länge, innan man i Jesus såg den utlofvade. Härtill bidrog han sjelf mycket, då han i allmänhet talade bildligt och äfven förkunnade ett nytt lif, ja t. o. m. kallade sig Guds son. Men massan tycktes ej rätt upfattat hvad han menade med orden: "mitt rike är icke af denna verden." Utan tvifvel hade Jesus en djup upfattning af sin egen mission, och utan tvifvet trodde han på vissa profetiors upfyllande. Icke var han bland dem, som fästade någon betydelse vid den jordiske Messias, men han trodde på ett nytt idealiskt andeligt lif, ett nytt gudsrrike på jorden. Oskrymtadt kunde han därför symboliskt kalla sig Guds son, ehuru väl detta förutsatte en högt updrifven, snart sagdt öfverjordisk enthusiasm. Skriftlärd som han var kunde han ej undgå att af de gamla profeterna eller händelserna draga jemförelser och i sin fantasi göra liknelser. Sålunda har Jesus haft

Zacharias till förebild för det högtidliga intåget i Jerusalem. I Zach. 9: 9 står nemligen: "Men du, dotter Zion, fröjda dig storligen; och du, dotter Jerusalem, gläd dig; si din konung kommer till dig, en rättfärdig och en hjälpare; fattig och rider på en åsna och en ung åsninnas fåle."

Denna del af profetian var ej svår att uppfylla, då åsnor och föl funnos öfverallt att tillgå; och som folket, såsom vi sett, var intaget af tron på en snart kommande Messias, var det ej heller svårt för det stora anhanget att få en åsna och ett föl. Huru allvarligt folket verkligen upfattade profetian, synes bland annat af qvinnans smörjelse, som, varande så dyrbar, att endast konungar kunde begagna den, användes på Jesus och som han ej afslog utan tvärtom tillstodde utgjutas på honom; vidare att folket, ströende sina kläder och palmqvistar på vägen för Jesus, faktiskt utropat honom till konung (Job. 12: 13). Men i denna spänningens tid saknades ej "falske Kristi och falske profeter", hvarom Matthei evangelium talar, och som man alltid dermed förband sociala förändringar, var det vissa partier, som vakade öfver dessa rörelser. Romarne hade naturligtvis det största intresset härvid och hade också dömt flera sådana misstänkta folkledare. Sålunda utgaf sig (enligt Josephus och Ap. G. 5: 36) år 46 en Theudas för att vara Messias; han vann ett anhang af 400 personer, som följde honom till Jordan som han lofvat dela. Den romerske ståthållaren Fadus öfverföll dem emellertid, nedhögg en del och halshögg Theudas. Efter honom uphöfde sig en JUDAS och ville från oljoberget visa sitt anhang, huru Jerusalems murar på hans ord skulle störta samman. Landshöfdingen FELIX ned-

högg äfven då ett stort antal af dem, fastän Judas undkom. Också fruktade fariseerna, att romarne på grund af den stora rörelsen bland folket skulle pålägga judarna ytterligare tvång, om de ej afhölle sig från alla demonstrationer.

// Öfvergående nu till den juridiska frågan om Jesu dom, kunna vi ej bättre göra än helt och hållet följa D:r PHILIPPSONS*) åsigter häröfver.

Han bevisar alldeles otvetydigt, att hela framställningen om ransakningen är fullkomligt ohistorisk, hvilket för enhvar framgår endast deraf, att evangeliernas berättelser här, som i så mycket annat, förete en mängd motsägelser.

PHILIPPSON utgår ifrån tvenne synnerligen graverande motsägelser, nämligen den ena: att "samma folk som dagen förut hade beredt Jesus det högtidliga mottagandet och på det mest afgjorda sätt hylat honom, det folk, af fruktan för hvilket presterna, synhedriet och fariseerna icke vågade lägga hand på Jesus, och som hade gifvit honom magt att uttråda som herre i templet och der från gårdarna förjaga hela svärmen af handlande och vextlare med hela deras anhang, samma folk står dagen derpå inför den römerska ståthållarens domstol och upgifver ge häftigaste rop på Jesu död, tillbakavisar alla föreställningar, utestänger allt medlidande, föredrager en beryktad röfvares lösgifvande och nedkallar heller förbannelse öfver sitt eget och sina barns hufvuden! Härvid måste man lägga noga märke till, att det

*) Se hans afhandling: *Hafva judarne verkligen korsfäst Jesus?* (öfversättning). Bland kristna forskare, som i flera punkter äro af samma mening som PHILIPPSON, må nämnas WINER och STRAUSS; och bland judiska JOST, GRÄTZ och HIRSCH.

4 Se " hans och Barabba av Hjelmur Tollerberg

var en folktalare och Messias, hvilken folket hade beredt den omtalade triumfen, att det således väl måste hafva vetat hvad det gjorde. Hur skiftande än stämningen i en folkmassa kan vara, föreligger dock här en motsägelse, som tillbakavisar händelsen såsom osann."

Vidare framhålles, att Jesus förut en lång tid dragit omkring i landet, "undervisande fullkomligt ostörd, och utan någon som helst väsendtlig anfäktelse från judarnas sida."

Den andra motsägelsen rör PONTIUS PILATUS. Denna var enligt PHILO m. fl. en hänsynslös och grym man, som ingalunda lät sig bevekas i något afseende af judarne. *) PHILIPPSON säger härom följande:

"Judarne buro blott motvilligt det romerska oket; de voro ytterst lättretliga och ömtåliga och mycket böjda för uplopp och motstånd. Pilatus hade ända från början helt och hållet satt sig öfver att visa judarna den ringaste skonsamhet; han hade gifvit deras hat en riklig näring, och var redo att hvilket ögonblick som helst använda vapenmakt mot dem och svänga svärdet öfver deras hufvuden." Nu berättar evangelisterna emellertid, hurasom Pilatus skulle ansett Jesus oskyldig och rentvått sig från allt ansvar för hans dödsdom, men att han af fruktan för folket skulle ha gifvit efter för dess fordran. Vidare, att Jesus skulle af Pilatus blifvit sänd till Herodes, men att han blef återsänd utan resultat. Han hyste nämligen ett djupt förakt för Herodes på grund af

*) Denna hans grymhet blef ock sednare orsaken till hans återkallande till Rom och hans fall.

mordet på Johannes döparen, och ansåg honom ovärdig ett svar. Återigen skall Pilatus ha sökt beveka folket, men förgäfves; ja han skulle ha gjort det för tredje gången utan påföljd!

PILATUS visade sig här, såsom PHILIPPSON anmärker, "såsom den största pultron, hvilken på en pöbelhops förvirrade rop, öfverlemnade en människa åt sina soldaters afskyvärda hån och till den mest kvalfulla död, sedan han offentligen förklarade denna person vara oskyldig och gjort uprepade försök att rädda honom. Ja, om än PILATUS hade varit en sådan man, huru skulle han väl dock hafva vågat att så blottställa sitt embetes värdighet och det romerska herraväldets anseende? Borde han icke, då han af fruktan för folket gaf vika, åtminstone hafva sökt att rädda skenet, så att han icke genom de ouphörligt uprepade försöken att omstämma folket och det ständigt återkomna påståendet, att mannen var oskyldig, alltför mycket blottade sin egen och det romerska väldets svaghet? Han framställer icke endast sig sjelf såsom en jemmerlig stackare, hvilken af fruktan gör sig till bödel af en oskyldig, utan han uppträder också såsom den ömkeligaste representant för det romerska väldet. PILATUS skulle ganska säkert för att icke blifva förebrådd för att hafva visat svaghet, med kraft hafva trädt upp emot det judiska folket, och han hade då säkert fått mera medhåll hos de romerska maktegandena, än om man hade anklagat honom för att hafva skonade en mot det romerska herraväldet oprorisk."

Att den evangeliska framställningen om ransningen är updikad och endast har några små faktiska företeelser inblandade, torde af det nämnda vara

klart för enhver. Motiverna till evangeliernas framställning äro ej svåra att inse; de äro nämligen i deras nuvarande form nedskrifna först i andra seklet e. Kr., således i en tid, då schismen mellan judendom och kristendom var framträd och då de kristna gjorde allt för att framhålla den nya läran som motsats till den gamla moderreligionen. Hat intog den gamla naturliga national-kärlekens plats (de första kristna voro s. k. judekristna, hvarom mera nedan) och förtal och lögn om judarne hörde snart till ordningen för dagen. Vidare hade kristendomen till stor del på grund af detta hat utbredt sig inom det hedniska romarariket, som ännu var stort och mäktigt. Inte gick det under dessa omständigheter an, att anklaga romarne för mordet på Jesus; detta hade varit att motverka kristendomens utbredning. I detta diplomatiska försvar för romarne se vi redan en första gryning till jesutismen.

I Matthei 27: 28 och 29 upgifves emellertid, att soldaterna påklädde Jesus den kungliga purpurn, satte en träspira i handen på honom, knäböjde för honom och hånade honom; och vidare i v. 37 står det tydligen, hvilken orsaken var till den af romarne fällda domen: "och de satte hans sak, skrifven öfver hans hufvud: Denne är Jesus, judarnes konung." Och ytterligare veta vi, att Jesus inför Pilatus anklagades "att göra upror ibland folket".

Hvarför skrefs det ej "Messias"; hvarför vägrade PILATUS att på begäran skriva: "*han hafver sagt: Jag är judarnes konung?*" Jo, helt enkelt emedan han icke det minsta brydde sig om de judiska religionsföreställningarna och de privata tvister dessa kunde gifva anledning till; och emedan han icke ansåg

det likgiltigt, att en person skulle få — under hans ögon — upträda som en folkupviglare och taga namn och titlar, som voro ödesdigra i socialt och politiskt hänseende. Utan tvifvel har dock endels ett misstag å PONTIUS PILATI sida egt rum, men hvartill också ett litet privat motparti bland fariseerna samverkat. Med rätta skonade ej heller Jesus desse vid mångfaldiga tillfällen och detta jäste naturligtvis i dem; men oförsigtig var ock Jesus i sista tiden, hvarom synnerligast hans svaromål vid rättegången bära vittne. Han sade ju rent ut, ätt han var en konung, och att han tillika var judarnes konung. Denna svärmiska och kanske mer allegoriska tro hos honom borde han väl ha aktat sig för att uttala i en *politisk* rättegång. Ty att den var en sådan lider intet tvifvel. PILATUS ville ju till en början, innan han fattat anklagelsen, alldeles hänvisa saken till judisk civil-rätt, emedan han först trodde den röra en religionsfråga. Det fariseiska motpartiets del i domen har emellertid fått alldeles öfverskylla den politiska sidan af saken. Om ock juridiska kristne forskare, sådana som DUPIN d. ä. i enlighet med JOST m. fl., kommit till det resultat, att ingen laglig rättegång egt rum, utan att ett privat mord snarare blifvit begånget, få vi ej glömma, det desse ej uptäckt den andra motsägelsepunkten angående PILATUS.

Den af de ortodoxe så högt upburne NEANDER kritiserar ej ens sjelfva rättsproceduren, talar om synedriet hos KAIPHAS och om dettas illistiga planer m. m., under det vi veta, att det aldrig kunnat vara tal om något synedrium. På samma vis skulle man kunna säga, att vår högsta domstol sammanträdt, därför

att två eller tre justitieråd privatim kommit tillsammans hos ett af dem.

Hvad emellertid den judiska rätten beträffar, så känner den judiska historien icke till ett enda fall, der rättegång anstälts och dödsdom följt för afvikande trosmeningar; hvilket än mindre var att förvänta, som man enligt GRÄTZ *) "blifvit så vand vid yttrandefriheten genom de ofta förekommande debatterna mellan SCHAMMAIS och HILLELS läroskolor, att ingen så lätt blef utsatt för förföljelse på grund af en skiljaktig religiös åsigt, under förutsättning, att han icke öfverskred allmänt erkända religionslagar eller stötte judarnas upfattning af Gud."

Se härom ytterligare ett exempel i Ap. G. 5 kap., der det talas om PETRI och JOHANNES' fängslande, och der det heter, att den judiska öfverheten skulle "intet komma vid dessa män, utan låta dem bestämma; ty är detta råd eller verk af menniskor, så varder det väl om intet, men är det af Gud, så kunnen I icke slå det neder, så framt I viljen icke finnas strida emot Gud."

Då vi af det föregående (sid. 69) sett, huru en rättegång skulle försiggå hos judarna, synes af evangelierna tydligen, att den der omtalade ransakningen ingalunda kunnat afse någon inför det lagliga synhedriet hållen. Ett än ytterligare härför talande bevis är sättet huru fängslandet utfördes.

Jesus skulle ha frågat, hvarför de (judarne) ej gripit honom i templet, der han så ofta yttrat sig offentlig, utan hvarför de på detta vis gingo tillväga,

*) *Über den Ursprung des Christenthums i Gesch. der Juden.*

som om vore han en brottsling. För så vidt frågan verkligen sålunda blifvit gjord, är svaret lätt för den opartiske, hvilken ej liksom det vrånga och horiska släktet vill se tecken och under. Jesus fängslades nämligen icke af judarna, utan af romerska soldater, hvilka ej kände honom, utan måste ha några judiska biträden för att kunna gripa den rätte mannen, som gällde för en politiskt farlig person.

Jesus hade emellertid fått reda på, att Judas skulle vara mutad att förråda honom, hvilket ej var att undra på, då han hade ett stort antal tillgifna vänner, som nog visste att ta reda på hvad som förhades emot honom. Jesus anade därför, att något viktigt förbereddes och måhända ock, att dödsstraff väntade honom. Som han, om så fordrades, gerna ville dö för sin lära, var han ock gripen af stundens betydelse, ehuru han beherrskades af en exalterad upfattning, som lät honom glömma samhällets politiska ställning och att oförsigtiga yttranden i dessa tider lätt kunde misstydas. Alltför ofta talas i evangelierna om att handlingar inträffade "på det att fullbordas skulle som sagdt var af profeten." Man kan snarare säga, att *skildringarna*, ej handlingarna sjelfva, äro sålunda utförda. Af Jesu s. k. släktregister ha vi på Nya testamentets 1:sta sida sett, huru emellertid profetian alldeles icke gick i fullbordan, alldenstund Jesus aldrig härstammade från David; och att han skulle upstått från en *verklig* död, är *endast* af profetian intygadt. I Johannes evang. 18: 8, 9 v. står vidare, att Jesus bad att lärjungarne finge vara fria och ej fängslas: "på det att de ord skulle varda fullkomnade som han sagt hade: af dem du mig gifvit hafver borttappade jag ingen." Äfven här gick detta ej i

fullbordad, ty för det första hade Judas redan affallit, och för det andra omtala de två första evangelierne, att de öfriga lärjungarne "öfvergåfvo honom och flydde."

Att JESUS vid den sista måltiden skulle haft en allegorisk hänsyftning på sin lekamen och blod, måste på det allra högsta betviflas. Han torde ha upmanat lärjungarna, att efter hans död ha honom i åtanke, synnerligast vid deras gemensamma måltider*). Naift glömsk visar sig den som nedskrifvet Matthei evangelium, ty i kap. 26: 28 låter han Jesus säga: "detta är mitt blod, *det nya testamentets* blod". Det är en absolut omöjlighet att JESUS kunnat säga så, ty på hans tid existerade ej det nya testamentet lika litet som namnet: gamla testamentet.

JESUS anade ej hvad bruk (eller missbruk) man först efter flera hundra år — ty i så lång tid var man mera oförvillad — skulle göra af ett möjligen undfallet litet ord angående en åminnelse.

Han må i sitt österländska rika bildspråk ha haft någon hänsyftning eller ej — allegorisk i alla händelser — på sin lekamen och blod, säkert är, att evangelierna icke antyda, att lärjungarna deraf varit *det minsta uprörda* eller förstodo någon djupare mening med dessa s. k. "instiktelseord", hvilka sedan gifvit anledning till så mycket hatfulla strider, söndringar och quasi-lärda fraser och distinktioner. Vidare möter oss det förvånande faktum, att Joh. evangelium ej med ett ord vidrör hela det viktiga kapitlet om nattvarden. Ytterligare, i Luce evangelium

*) Måhända kommer deraf bruket att medelst utbringande af skålar fira minnet af hädangångne store män.

omtalas, att i stället för att bli inspirerade kommo lärjungarne efter bordet i träta sinsemellan af en, som det synes, barnslig eller verldsligt fåfänglig anledning: hvilken af dem skulle vara den ypperste, hvarvid de visade sig hoppas på att få verldsliga anställningar. Detta synes också af Jesu ord, hvarmed han afvänder deras tankar härifrån: "verldsliga konungar regera, och de som magten hafva, kailas nådige herrar" (Luce 22: 25). Det är derpå som Petrus erbjuder sig att följa Jesus i både fångelse och död, under det de andre framvisa svärd, hvilket häntyder på att de väntade något angrepp. Sedan blefvo de sömniga och lade sig att sofva.

JESUS sjelf säges ha varit uprörd och mycket orolig samt synes ha tvekat om det vore rätt att blottställa sig. Han gick ut flera gånger under det sällskapet fortfarande sof; ja äfven de tvenne, han bedt att jemte honom hålla vakt, kunde ej hålla sig vakna. Men huru man vetat hvad Jesus gjorde under allt detta och huru författarne till evangelierna kunnat t. o. m. citera den bön Jesus skulle ha bedit, då intet vittne fans, är obegripligt, och detta bevisar blott ytterligare det otillförlitliga i berättelserna, som från början till slut äro starkt subjektivt färglagda.

Öfvergå vi nu till berättelserna om Jesu död på korset, så finna vi, att den skulle ha timat ungefär 6 timmar (kl. 3 e. m.) efter sjelfva korsfästningen (kl. 9 f. m.). Redan denna upgift väcker de skarpaste misstankar. Af de sjelfva korsfästningen åtföljande smärtorna och olämporna dör ingen; blodförlusten vid spikgenomslagningen måste anses ytterst obetydlig, kroppen rådbråkas ej, utan är det hungers-

U. S. in bok nr 1930 förklarar författaren att spikar användes.

döden, som egentligen blir slutet. Också vet man af historien, att korsfäste kunde hänga 3, ja 7 och 9 dagar innan döden befriade dem. Men att mattighet och vanmagt — på grund af den ytterst tvungna ställningen och deraf följande hinder i blodcirkulationen, på nervösa symptom och hunger — kunna långt dessförinnan infinna sig (ju förr, ju svagare kroppskonstitutionen), är tydligt. Men äfven vid en svag konstitution torde det vara omöjligt, att korsdöden följer efter endast en half dags förlopp. Att Jesus ej varit stark se vi deraf, att han ej orkade bära sitt kors sjelf, hvadan det är mycket sannolikt, att han också tidigt kommit i ett vanmagts-tillstånd, så mycket mera som bettan torde ha varit betydlig före jordbäfningen, som sednare på dagen följde. Af evangelierne veta vi, att "PILATUS förundrade sig, att Jesus allaredan var död," då JOSEF af Arimathia underrättade honom, och att han för ytterligare säkerhets skull lät fråga vaktens härom. Detta visar, att PILATUS höll den tidiga döden för tvifvelaktig.

Det finnes enligt *evangelierna såväl som enligt naturvetenskaperna* endast ett sätt att upfatta denna omtalade död, och det är, att det varit en *skendöd* och att flera af JESU anhängare, som vakat öfver honom, sört för hans återupväckande. Vi tänka oss förloppet ha varit följande: då de sett JESUS så tidigt bli som död, ha de fattat misstanke på att verklig död ej förefunnits, utan att, om man lyckades snart få ned honom från korset, man skulle ännu kunna rädda honom. Men hvem skulle gå till PILATUS för att söka rättighet att nedtaga kroppen? Härtill behöfdes en man med någorlunda böj ställning i samhället och ingen egnade sig dertill bättre än

den rike rådsherren JOSEF af Arimathia, som var en hemlig anhängare. Af alla fyra evangelierna synes tydligen, att han ej fans vid korset före döden eller vid dödsögonblicket, utan synes man afsändt bud till honom särskildt för att han skulle gå till PILATUS. Detta utmärkes ytterligare som en "dristighet" (Marci 15: 42) och hvarför? Naturligtvis emedan man väl visste, att det hela kunde väcka misstankar på, att det ej förhölle sig riktigt med hela händelsen. Att man gick tillväga hastigt och försigtigt såsom omständigheterna det fordrade, synes vidare deraf, att JOSEF "lönligen" framställde sin anhållan hos PILATUS.

Vidare var der en viss NICODEMUS, hvilken ock (enligt Johannes 3: 1 och 10) var en framstående man och vän till JESUS, och denne infann sig ock för att biträda vid nedtagandet af Jesu kropp. De kryddor han medhade skulle dels tjena till att återuplifva honom, dels att dermed göra en skenbar inbalsamering för att vilseleda. NICODEMUS uppgifves hafva medfört *Myrrha* och *Aloë*, hvilkas moderplantor båda förr som nu växa i Arabien. Här ha vi endast att omnämna dessa ämnens hufvudsakliga användande för att finna, att de båda voro särdeles tjenliga för ifrågavarande ändamål, och kunde ej varit bättre valda. *Myrrha* användes sålunda mot slappa sår, blödningar och katarrer samt som uplifvande (stimulerande) medel; gifves såväl invärtes som ock i form af rökningar, dervid en välgörande verkan ernås såväl genom inandningen som ock genom huden.

Aloë användes utvärtes mot slappa sår samt invärtes som stärkande medel (tonicum), men framförallt som afförande medel och i egenskap häraf mot

vattusot och blodstockningar i hufvud, hjerta och lungor. Att *Myrrha* och *Aloë* skulle ha någon *konserverande* förmåga har man sig icke bekant. I alla händelser kunna endast sådana konserverande ämnen motverka förruttelse, hvilka insprutas i kroppen. Någon sådan operation skedde emellertid aldrig med Jesus.

JESU skendöda tillstånd framkallades sannolikt genom allmän svaghet, synnerligast i hjertverksamheten; af denna uppstår sedan genom för svagt blodtryck i artererna en blodstockning inom vensystemet, hvarigenom hjernan döfvas. Efter det blodstockningen varat en tid, uppträder utsippring af en vattenaktig blodvätska (serum) i väfnaderna utanför venerna, och denna ger sig tillkänna såsom slem i lungorna med åtföljande svårighet att andas samt i kroppens öfriga partier såsom vattusot. Att Jesus börjat bli vattensigtig (oedematös), se vi af den omständigheten, att förutom blod äfven vatten upgifves hafva utrunnit efter spjutstynget i sidan. Från en icke vattensigtig kropp utrinne omöjligen något vatten. Men, att det nämnda fenomenet skulle vara ett dödstecken är den största villfarelse. Tvertom är det ett säkert tecken på att lif, d. v. s. hjertverksamhet förefinnes! Orsaken till utrinnet af båda är dels hjertverksamheten, dels väfnadernas egen tonicitet, men båda uphöra efter döden och vätskorna kunna ej utrinna.

Förutom *Myrrhans* och *Aloëns* uplifvande egenskaper, var här en afförande verkan af nöden, hvarigenom den utsipprade vätskan kunde återtagas af blodet, andningen åter gå lättare för sig och hjernans venösa blodhalt minskas. Såväl direkt härigenom som ock genom den ökade lufttillförseln till lungorna

1) *Spänshet*

inträder en större livsverksamhet och snart är det skendöda tillståndet öfver.

Förutom dessa medikamenters inverkan torde ock den rena, lätta och syre (ozon)-rika luften efter jordbäfningen och de atmosfäriska rörelserna ha inverkat särdeles välgörande.

Här måste vi särskildt bemöta MELIN, som med EBRARD vill bevisa den ortodoxa meningen om att verklig död timat å korset. (Se MELIN: *Föreläsningar öfver Jesu Lefverne*, II, 786.) För det första framhålla vi, att han säger att "den osmakliga dikten af en skendöd tillhör den nya tidens rationalister"*). Detta är icke sant; denna upfattning har i snart 19 sekler traditionellt fortplantats från far till son bland judarne.

MELIN ömkar sig öfver dem, som "tilläfventyrs skulle vara nog *lättroga* att låta *inbilla* sig tillvaron af någon lifsrest hos den, som, sedan han tillbragt 6 timmar i den mest plågsamma och *muskelansträngande* kroppsställning med händer och fötter genomborrade af grofva spikar, slutligen af en romersk soldat, som både *ville* och förstod att göra ett absolut dödande styng, blifvit genomstungen i sidan med en lans, *instött med sådan kraft*, att icke blott spetsen, utan äfven det *breda jernet* der ofvanför *inträngde i de ädlaste delarne* och bildade ett så stort sår, att man kunde lägga *hela handen deri*."

*) Uttrycket "rationalist" här är alldeles obegripligt för den filosofiskt bildade, ty såväl de från filosofisk synpunkt rationalistiske som empiriske forskarne kunna ha samma upfattning i dylika frågor. MELIN menar naturligtvis *intellektualist*; men då förnekar han att *begreppet* (i jemförelse med *känslan* och *föreställningen*) har någon betydelse af högre värd.

Trots denna klimax och dessa retoriska figurer, hvarmed MELIN här helt visst ansett sig ha uteslutit allt tvifvel, har han ifrån början till slut störligen misstagit sig. Detta är lätt att bevisa; ty

1) är det ej de *lättrogne*, utan de *skeptiske*, som trott på den ifrågavarande lifskraften;

2) korsstraffet var ej *muskelansträngande* till någon anmärkningsvärd grad, då den uphängde kroppen hufvudsakligen upbars af ledernas *ligamenter* ehuru i förening med senor och muskler;

3) soldaten *ville ej* gifva JESUS det absolut döende stynget; ingenstädes står det att finna; tvertom står det, att han "stack upp hans sida med ett spjut", emedan han "såg honom *allaredan vara död*" (Johannes 19: 33 och 34);

4) på grund af samma citater, som äro *de enda som finnas* härom, se vi att den ortodoxa fantasien helt och hållet diktat den hiskeliga historien om den förfärliga kraften, det breda jernet och de ädlaste delarne;

5) att man kunde "*sticka in handen i sidan*" (allt hvad som säges härom!) är ej detsamma som att *lägga hela handen i sidan*, och behöfver alldeles icke betyda mer än att sticka in t. ex. de sammantryckta fingerspetsarne ett litet stycke in i såret.

Låtom oss nu tillse sättet, huru spjutspetsen kunnat träffat sidan. Korset var uphöjdt och Jesus befann sig sålunda betydligt högre än soldaten; stöten måste sålunda komma snedt nedifrån och spjutspetsen har därför snedt inträngt genom huden. Men den kan härvid ha ganska långt — 3, 4, 5 tum — inträngt äfven i köttet, utan att hvarken *genomborra* detsamma och öppna någon af kroppshålorna eller

vara dödande. Dock behöfver man alldeles icke taga för gifvit att såret blef så djupt, då uttrycket "stack upp sidan" uppenbarligen betyder, att spetsen endast ristade i betäckningarne. Skulle den inträngt, borde det ha stått: stack hål på sidan, eller genomstack sidan. Att ej benen sönderslogos på Jesus, utan han i stället blef stucken i sidan, är och förblir en gåta och kan ej förklaras annorlunda, än att *antingen* JOSEF af Arimathia utbedt sig detta som en ynnest af PILATUS *eller* att soldaten blifvit mutad (JOSEF var rik). Detta innebär intet förnedrande, tvertom. Skulle vi ej gjort detsamma? Skulle vi ej, om en oskyldig ädel människa komme att lida ett gräseligt straff, göra det yttersta för att kringgå en *skenbar* laglighet och derigenom möjligen rädda henne, äfven om stor risk dermed vore förknippad? Detsamma veta vi att SOKRATES' lärjungar försökte göra med honom, då han satt i fängelse i afbidan på giftbägaren. Den hängifne CRITON kunde dock ej rubba SOKRATES' sublima föresats att ej genom en olaglighet sjelf rubba tillförlitligheten i den höga moral, han predikat*).

Hvad EBRARDS anatomiska uppgifter beträffar, så stå de, fastän de må vara lemnade af utmärkte läkare och anater, *i detta ämne* som det kompletteste *nonsens*, hvilket EBRARD helt visst lika litet som någon annan kan begripa. Man har begärt uplysningar och fått sådana, som man anser "på det mest tillfredsställande vis besvarar frågan, huruvida blod och vatten kunna flyta ur ett lik". Vi se, att de ortodoxa ingalunda kasta sten på "rationalisterna"

*) Den högst intressanta och lärrika berättelsen härom är att läsa i PLATONS dialog om *Criton*.

(intellektualisterna), då de tro sig genom dem kunna få rätt någon gång! Nu är emellertid olyckan, att man endast i allmänna ordalag fått svar på allmänna frågor; tvärt är teologen patolog och gnuggar händerna öfver sin "tillfredsställande" klarsynthet. Man han frågat om förhållanden vid "våldsamma muskeluttänjningar", eburu sådana ej förekommit hos JESUS; vidare om "sugillationer" eller blodunderlöpningar och "sönderdelning af blodet" i dessa — alltjemt utgående från det oriktiga antagandet af de nämnda muskeluttänjningarna; äntligen har man hänfört detta allt till *lik i allmänhet* utan att angifva *huru gamla*. Som man kan föreställa sig lemna ej heller svaren, hvilka i allmänhet syfta på äldre, t. o. m. förruttande lik, den minsta ledning för bedömandet af den speciella frågan om blod- och vatten-fenomenet — trots EBRARDS nitiska förklaringar och beskrifningar öfver allt hvad lansen kunde göra etc.

Det är öfverhufvud svårt att förstå, hvarför teologerna, så länge de tro på under, bråka deras hjerner med att i *vissa fall* söka naturenliga förklaringar, under det de i andra på det afgjordaste förkasta dessa och stämpla dem som *hädiska* och kalla naturforskarna *kättare*.

Var JESUS efter den teologiska meningen verkligen död — ej endast skendöd — på korset, och är denna tro nödvändig för en "sant kristelig" lära om en faktisk upståndelse från de döda, och är äntligen under-läran riktig i princip, så måste teologerna århundrade efter århundrade ståndaktigt åse kulturens framåtskridande utan att i deras hjertan frukta för någon sorts tvifvelaktig utgång som strider mellan tro och vetande kan taga!

Vi veta att Jesus blef lagd i en *ny* graf, deri ingen förut legat, och att han påkläddes ett rent linnekläde, samt vidare, att kvinnorna varit till hands och "besågo hur hans lekamen lagd var." Hade man ej haft hopp om hans vederfående, hvarför alla dessa åtgärder? Det hade varit temligen ruskigt för den skendöde om han hade blifvit lagd i en gammal begagnad graf och der upvaknat, och därför måste man naturligtvis gifva honom en ny. Dessa grafvar voro emellertid ej sådana som våra, utan liksom små grottor uthuggna från sidan i kalkstensberget; och att öppningen ej fullständigt tilltäpptes, synes af de samstämmande upgifterna, att en sten endast vältades därför. Maria Magdalena och den andra Maria kommo ock dit Lördagsmorgonen *i afsigt att välla bort stenen* (Marci 16: 3). Hvarför så? Att företaga balsamering nu var åtminstone öfverflödigt, då den *redan* ansetts gjord. Utan tvifvel voro esseerbröder behjelpiga vid den ifrågavarande vården om JESUS, och utan tvifvel var det en sådan, klädd i sin hvita dräkt, som kvinnorna hade sett vid grafven tidigt om morgonen, "då solen upgick". Man kan tänka sig, att han i dessa morgonsolens första bländande strålar gjort ett stort intryck på de af sorg, oro och nattvak enerverade kvinnorna. "Han var till påseendes som en jungeld, och hans kläder voro hvita som snö".

Matthei evang. talar om en "Herrans engel", Marci om en "ung man klädd i ett sidt hvitt kläde", Luce om "två män i skinande kläder" och Johannes om "två englar i hvita kläder" som kvinnorna sett vid eller i grafven. Är här något tvifvel längre om att de varit esseer?

Nu möter oss en egen företeelse. Maria Magdalena igenkänner ej JESUS, då han först återser henne; hon tog honom för en "örtagårdsmästare". Då vi erinra oss, att esseerna hade tvenne drägter, en hvit och en simpel dräkt för trädgårds- och åkerarbeten, torde det ega den största sannolikhet för sig, att man gifvit JESUS den sednare drägten för att nu vara mindre igenkänlig innan han var bragd i säkerhet. De hvita kläder, han haft i grafven, veta vi blefvo lemnade der.

Hans upträdande bland lärjungarne, som af rädsla voro församlade inom stängda dörrar, förklaras helt och enkelt derigenom, att JESUS, som väl visste hvar de plögade samlas, kände dörrvaktaren eller teeknet för att bli insläppt. Något sådant hade troligen JESUS och hans lärjungar samt närmaste anhängare, hvilka tyckas ha lefvat i ett sorts esseiskt förbund, till hvars privata sammankomster inga otillbörliga egde tillträde. Att folktron lätt accepterade JESU upståndelse som ett mirakel, kunna vi lätt förstå, då vi besinna, hurusom tron de dödas upståndelse tillhörde den judiska religionen, att sålunda fantasien hade en god grundval att bygga på. Ytterligare veta vi ju, att man om JOHANNES döparen trodde, att han efter halshuggningen ansågs ha uppstått igen från de döda och att JESUS t. o. m. af somliga troddes vara den upståndne JOHANNES (Marci 6: 14).

Enligt den judiska traditionen kom Jesus sednare till Cæsarea, der han lefde en tid innan han ändtligen dog. Härom vet man dock intet, hvilket förmodligen eger sin grund deri, att JESUS för sin egen och anhängarnes skuld måste lefva i tillbaka-dragenhet och vara död för världen. Denna hans

tillbakadragenhet började 40 dagar efter upståndelsen eller från det ögonblick, då han säges ha upstigit till himlen.

Låt oss nu tillse, hurudan Nya testamentets skildring är om himmelfärden. För det första tala endast Marci och Luce evangelier härom, under det Mattbei och Johannes ej nämna ett ord hvarken derom, ej heller säga något om Jesu verkliga död. Allt härom synes sålunda redan för de första kristna hafva varit inhöljdt i dunkel. Är det tänkbart, att en så utomordentlig händelse som en himmelfärd skulle kunna förbigås af två evangelieförfattare, under det ofta ganska obetydande hvardagshändelser skildras alldeles samstämmigt af alla fyra evangelierna?

För det andra äro skildringarna af Marcus och Lucas *särdeles matta* och vittna ej om att det sällskap, från hvilket JESUS skulle ha upfarit till himlen, skulle här, af det minsta uprörts. Marcus säger helt torrt, att han "vardt tagen till himlen"; och Lucas lika torrt, att han "skiljdes från dem och upfor i himlen" samt (i Apostl. G. 1: 9 och 10) "en sky tog honom bort utaf deras syn; och som de upsågo i himlen efter honom, vid han upfor, si två män stodo när dem, klädde i hvita kläder."

I detta sista citat ha vi emellertid hållpunkter för en naturlig förklaring. Esseerna ha förmodligen ansett Jesus i sin liflighet alltför mycket blottställa sig genom sitt ifriga offentliga upträdande efter upståndelsen, och de ha, ständigt vakande öfver honom, funnit nödigt ändtligen söka få honom i säkerhet.

Nu är oljoberget ett särdeles högt berg, hvars högsta spets ligger 2724 fot öfver hafvet*); Jerusa-

*) Se HUGHES: *Treasury of Geography*, 1870.

lem ligger på bergets sluttning på en höjd af ungefär 2500 fot. För att sålunda komma upp på den högsta spetsen fordrades därför endast att stiga 2—300 fot. Det var från denna högsta spets (den mellersta af de tre) som Jesus säges ha upfarit till himlen. Döda hafvet, eller Lots sjö, som ligger helt nära, är ungefär 8 mil långt och 2 mil bredt; det är egentligen en gammal vattenfylld krater, och täta ångor synas ofta upstiga från dess yta; det är rundt om inneslutet af höga berg, som stiga ända till 2000 fot öfver dess yta, och har ett djup af 1000—1300 fot. Dess yta står 1300 fot under Medelhafvets, d. v. s. det är mellan Döda hafvets yta och oljobergets spets ett höjdafstånd af 4000 fot.

Som Döda hafvet icke har något aflopp men väl ymnigt tillopp, hufvudsakligen från Galileiska sjön genom Jordan, måste afdunstningen vara särdeles betydlig, hvilket vi och kunna förstå, då vi känna den höga värmegraden på det betydliga djupet och de kringliggande höga bergens värmeförmåga. Vi kunna tänka oss, hvilka täta skyar skola ofta lägra sig uppå Oljobergets betydliga höjder vid temperatursänkningar. Hastiga och stora vexlingar i temperaturen äro och i dessa trakter särskildt anmärkta, och ofta inträffa de under loppet af en dag.

Vi ha velat framhålla detta endast för att af traktens topografi bevisa den stora sannolikheten, att, som Lucas säger, en sky formligen tagit bort Jesus af sällskapets åsyn. Dertill har endast behöfts, att han ett ögonblick aflägsnat sig från dem några famnar. Vid ett sådant tillfälle var det rätta ögonblicket inne att handla för att föra undan Jesus; och, lärjungarne må ha vetat af hvart han fördes eller ej,

säkert är att man kunde intyga, att en sky borttagit honom. Man måste göra kort process, då JESU svärmiska anhängare eljest kunde lyckas få reda på hvart han fördes; nu deremot kunde man i stället imponera på dem och sprida den tron, att han verkligen farit upp till himlen. Säkert är dock, att ej alla anhängarne trodde härpå; de anade att han var gömd; och hoppades ock temligen allmänt de Palestinska kristna att han åter skulle personligen uppträda.

Men denna art af mytologiskt slut finner man flerstädes tillskrifvet flera män i historien. ELIAS, hvilken så ofta tjenade som förebild, blef ju också i sitt sällskaps åsyn af en stormby uptagen till himlen*). ROMULUS, ALEXANDER d. st., AUGUSTUS berättas alla ha blifvit lefvande uptagna till himlen; alla blefvo de faktiskt ärade som gudar i tempel, upförda åt dem.

ROMULUS berättas ha blifvit uptagen af en åskby, under det den enkla verkligheten endast torde ha bestått deri, att han blifvit ihjälslagen af blixten.

Men hvad den hedna myten ej förmått åstadkomma, det har de kristnas tro gjordt. Men vet sålunda ej att om ROMULUS, ALEXANDER eller AUGUSTUS omtala något märke efter deras sista vidröring af jorden. Detta berättas åter på Oljoberget än i denna dag om den kristna lärans uphofsman; der får man nämligen ännu beskåda en sten med ett djupt märke efter JESU ena fot!

*) Hvilken naif, ehuru duktigt krass form, föreställningen om denna Elias' himlafärd kan bland de lägre klasserna ha, synes af en betecknande väggtäfla i Dalarne, som kopierats i det bekanta *Tafvel-Galleriet från stugor i Dalom*. Här har folkartisten låtit Elias, på det präktigaste utstyrd, ta plats i ett ståtligt åkdon och dragas upp till himlen af ett par eldiga kampar.

Är dock icke den naivev artistens tafla endast en trogen bild af de föreställningar, som presterna under många och långa sekel inpräntat i folkets sinnen?

5. Bihang. Om friheten och om ärftlighetsmomentet.

Innar vi lemna frågan om JESU person, återstår oss att från naturvetenskaplig synpunkt betrakta vissa karaktersdrag hos JESUS och efterse, huruvida dessa kunna ha sin naturliga förklaring. Vissa svärmiska anhängare till JESUS ha liksom kyrkan ständigt i honom velat se en öfvernaturlig varelse. Vi åter kunna det ej, och ha därför med afseende på hans historiska upträdande och hans orubbliga religiösa tro och hans upoffringstendens, velat efterse, huruvida detta ej vore konsekvenser och arf från hans tid och hans föräldrar. Vi skola här taga *ärftlighetsmomentet* i allmänhet något närmare i skärskådande. Genom sednaste tiders statistisk och naturvetenskapliga forskningar har man i detta hänseende kommit till resultat, som ofta icke allenast äro högst sannolika, utan t. o. m. äro af absolut visshet. Hvad DARWIN och GALTON uträttat i ärftlighetsfrågan skall alltid af samtid och efterverld bedömas som det gedignaste och förnämsta för detta studium. Vi vilja här hufvudsakligen framhålla och stödja mig på GALTONS forskningar, som han framlagt i sitt intressanta och talangfulla arbete: *Hereditary Genius*, London 1869.

Han har här med statistikens orubbliga siffror visat, hurusom ärftlighet inom alla mänskliga områden i allmänhet är det bestämmande momentet — talande för viljans begränsning, som vetenskapsmän nu förtiden alltmera anse som en bevisad filosofisk princip.*) Denna är dock ej alldeles detsamma som den teologiska predestinationen, som också utgår från viljans ofrihet, men som leder till en helt annan (krass) upfattning af gudomens förhållande till världen. CALVIN säger sålunda, ”att Gud, från all evighet förutbestämmande en del af menniskoslägtet till evig lycksalighet och en annan till ändlös elände, leddes att göra denna åtskilnad endast och allenast af sitt eget godtycke och sin fria vilja.”

Denna mening har dock numera för sant bildade blifvit en gudlös lära eller en vantro. Äfven den *Augsburgiska bekännelsens* lära om menniskans fria vilja är oförenlig med den nyare kulturen. Det heter: ”Förutan den helige Andas bistånd hafver menniskan ingen kraft till att uträtta den rättfärdighet, som för Gudi gäller — — — men allenast uti detta timliga lifvets goda och onda förehafvande.”

Den viljans ofrihet, som vetenskapen afser, är helt annorlunda; den är nämligen ej detsamma som absolut bestämmelselöshet, ehuru väl man af allt måste finna, att naturlagar så inom som utom menniskan själf med en viss nödvändighet påverka och leda henne; men vid sidan deraf eger menniskan förmågan af *partiella bestämningar* — hvilket vi ej kunna annat än finna liktydigt med DARWINS *individuella va-*

*) Se t. ex. förutom GALTONS nämnda verk DARWINS *Descent of Man*, London 1871 och BUCKLES *History of Civilization in England*.

riationer inom djurriket. Dessa ha emellertid aldrig det inflytande som ärfthigheten eller de dominerande naturlagarne. BUCKLE, som mäterligt afhandlat denna fråga och som likaledes finner hufvudorsakerna till människans handlingar i de omgifvande förhållandena, kommer till följande resultat: "Vi drivas till den slutledning att människornas handlingar, varande bestämda endast af deras *antecedentier*, måste ha en karakter af likformighet, d. v. s. de måste under precis lika omständigheter alltid ändas med samma resultat. — — — Å ena sidan ha vi människosjälens lydande dess egna tillvarelselagar, och, då den är okontrollerad af yttre agentier, utvecklande sig i öfverensstämmelse med dess organisations-vilkor. Å andra sidan ha vi hvad man kallar Naturen, likaledes lydande sina lagar; men ouphörligen kommande i beröring med människosjälens, retande passionerna, eggande förståndet, och därför gifvande åt handlingarna en rigtning, som de ej skulle ha tagit utom detta ingrepp. Vi ha sålunda människan modifierande naturen och naturen modifierande människan; under det allt som sker med nödvändighet måste härleda sig från denna ömsesidiga modifikation*".

Vi kunna betrakta som afgjort, att vetenskapen bekräftat den lagen, att hvarje individ är att betrakta, icke som något oberoende för sig sjelft utan fastmer såsom en del af något helt eller såsom konsekvensen af gifna omständigheter. Det finnes, som GALTON riktigt anmärker, "en solidaritet såväl som en särskildhet inom allt mänskligt".

*) Se BUCKLES nyssnämnda arbete I, sid. 18.

Öfvergående nu direkt på ärftlighetsfrågan, så har GALTON visat, huru alla arter af själs- som kropps-egenskaper icke allenast kunna vara ärftliga, utan än mera att de i de flesta fall verkligen ärfvas! Icke allenast talanger, utan ock hela själsriktningar, såsom vetenskaplighet, fromhet m. m. öfverflyttas sålunda från föräldrar till barn.

Då de flesta yrken enligt våra nuvarande sociala förhållanden beklädes af män, är det klart, att ärftligheten å fädernesidan visat sig mest framträdande; men i vissa fall har den qvinliga sidan, synnerligast modren sjelf i påfallande grad fortplantat egenskaper. Detta gäller särdeles om fromhet och till stor del ock om vetenskapliga, litterära förmågor. Hvad desse sednare beträffar vilja vi här nedan anföra några exempel.

BACO af Verulam, naturvetenskapernas restaurator, ärfde sina själsanlag från både far och mor, mest likväl från modren, hvilken beskrifves som en person af ej vanlig lärdom; äfven hennes far och fyra systrar voro utmärkta för lärdom.

GOETHE, skald och naturforskare. Fadren var en kall, allvarlig, formel, något pedantisk, men sanningsälskande och upriktig man; modren beskrifves som en utomordentligt begåfvad qvinna och författarinna. G. sjelf beskrifves såsom i barndomen fantastisk, stolt och ifrig; sednare som kall, styf, ordentlig och stoisk. *)

*) Sjelf har han i ett litet poem skildrat sina anlags härkomst:

“Vom Vater hab’ ich die Statur,
Des Lebens ernstes Führen;
Von Mütterchen die Frohnatur,
Und Lust zu fabuliren.“ etc.

BYRON, skalden; fadren "ovis och lastbar; modren egendomlig, stolt, passionerad och halftokig". "Om någonsin fans ett fall, der ärftliga inflytanden kunde ursäktat excentriciteter i karakter och vandel, måste denna tillkomma Byron".

FORBES, framstående botaniker; modren "öm, from och med passion älskande blommor — en smak som hon öfverförde på sin son". GREGORY matematiker och fysiker; hela familjen utmärkt inom matematiken och medicinen, och kom denna själsförmögenhet från modrens far och förfäder; hon själf, skicklig matematiker, undervisade sina söner deri.

MIRABEAU, utmärkt statsman och talare; särdeles passionerad och begåfvad, "hungrande efter hvarje slag af kunskap"; fadren (af italiensk ätt) var filantropisk och ekonomisk författare. M. ärfde af sin moder "sina sinliga och ödeläggande lustar, men sannolikt också denna glädtiga och galliska fond, denna förmåga att göra sig förtrolig och humanisera sig, som fäderneätten ej hade, och som blef ett medel till hans makt".

ALEXANDER d. store; modren Olympias beskrives som "brinnande i sin entusiasm, oregerlig i sina passioner, alltid upgörande planer och intriger; fadren var en framstående general och statsman.

Modrens inflytande på barnets blifvande riktning är, oafsedt det dolda medfödda anlaget, utan tvifvel ganska betydligt — synnerligast inom områden, som kunna tilltala det unga sinnet, såsom förhållandet är med naturvetenskaper och litteratur.

I än större proportion än fallet varit för nämnda riktningar har mödernet haft inflytande på barnet i religiöst hänseende. Orsaken är lätt att inse; ty

liksom det unga naturfoskaresinnet genom modren blifvit gjordt öppet, sökande och opartiskt, så har den för fromhet och religiositet utmärkta modren sökt bibringa barnet ett mer inom känslområdet utveckladt sinne, en benägenhet att blindt hängifva sig åt något högre, men ock att blindt tro på saker, som anses ej böra betviflas. GALTON anmärker ock, att det för att bli en framstående teolog fordras icke allenast lämplig skicklighet och ihärdighet, utan ock vissa qvinliga egenskaper eller "att troslärornas satser skola vara så ingrodda i hans sinne att de blifvit formliga axiomer".

Några exempel må äfven här anföras. ABBOT, erkebiskop af Canterbury; GOUGE, pastor; GRYNÆUS, pastor och professor; GUYSE, pastor, nämnas alla ha haft fromma fäder och mödrar; HENRY, pastor, hade en "särdeles from moder, som mycket egnade sig åt honom och hennes andra barn"; om HERBERT, religiös skald, nämnes, att han till det 12:te året upfostrades af sin moder, som "var en dame af utomordentlig fromhet och af mer än qvinligt förstånd". Kemisten BOYLE, som ock utmärkte sig som teolog och religiös statsman, hade en moder, som beskrifves som "religiös, dygdig och kärleksfull"; fadren framstående embetsman.

Mången skall måhända anse, att vi alltför vidlyftigt afhandlat denna specialfråga och derigenom aflägsnat oss från ämnet. Men frågan torde dock vara af större betydelse än som vid första påseendet synes. Ty endels gäller det att med de fakta, vetenskaper nu ställer till vårt förfogande, belysa och bedöma hvad som i längesedan flydda tider passerat och dervid man måste vara desto omständligare ju spar-

sammare de klassiska upgifterna äro. Å andra sidan gäller det att visa, det JESUS var till sin hela personlighet en fullkomligt naturenlig företeelse, d. v. s. att liksom inom människans och naturens värld ärfvligheten helt enkelt betyder detsamma som egen-skaps-kontinuiteten själf, så ha vi ock skäl att anse, det hans karakter var en konsekvens af gifna premissar, eller m. a. o. att den var ett arf från föräldrarna. Nu vet man intet direkt om fadren, utom det att han efter all sannolikhet var en esseerbroder, men detta kan dock ha varit likbetydande med en medärfd from själsrigtning och anlag för studier. Om modren åter ha vi i evangelierna fått åtskilliga vinkar af betydelse. Sålunda ha vi sett, huru hon skildrades som en exalterad qvinna och i *Protevan-gelium* 12: 8 o. 9 skildras från den sista hafvande-skapstiden ytterligare drag häraf. JOSEF frågar MARIA: "Hvadan kommer, att jag stundom ser sorg och stundom ser löje och glädje i ditt ansigte? Och Maria svarade honom: jag ser tvenne folk med mina ögon, det ena gråter och sörjer, det andra ler och glädder sig".

I *Evangelium om Jesu barndom* beskrifves "Fru Maria" göra en massa underkurer med Jesusbarnets lindor och badvatten, och öfverallt hvart hon kom härför firas och få de bästa presenter.

Ett ytterligare exempel på hennes inbillningar må här anföras. I Johannes evangelium framställes hon vid brölloppet i Cana för JESUS anmärka, att det fattades vin; men hon tyckes dervid ha sagt mycket mera till honom i sin svärmiska beundran för sonen, häntydande på hans förmåga att göra hvad ej andra kunde och som hon fantiserade vara något

underbart. JESUS har synbarligen funnit sig stött af hennes anspelningar häråt, ty han svarar i hårda ord: "Qvinna, hvad hafver jag med dig!" Så säger man ej utan anledning till en tillgifven moder.

JESUS ådagalägger i sin lärareverksamhet, synnerligast i sina träffande liknelser, en stor fantasirikedom; och hur sant religiöst han än var — en egenskap ärfd från både fader och moder — förnekas kan ej att han var svärmisk och att han i detta hänseende beråddes mycket på sin moder. I denna vår upfattning ligger ingalunda något nedsättande, tvertom. Alla reformatiska personligheter torde ha varit svärmiska eller entusiastiska, hvilket häntyder på en stark glöd i själen för det föresatta lefnadsmålet. Också ha vi sett huru JESUS ej kunde finna sig i att blott verka inom den trängre ordenskretsen, utan upträdde med en ny rigtning i detta hänseende, i det han bland folket ville sprida det religiösa ljuset. Dock inskränkte han sig ej endast härtill; han upträdde äfven i hvardagsförhållanden med en ovanlig ifver och attackerade med hänsynslöshet, mod och kraft inrotade ovanor och oseder — såsom t. ex. då han utdref köpare och säljare ur templet. Sådant skedde ej med mildhet och saktmod. Äfvenledes se vi JESU lifliga sinnelag af hans särdeles skarpa utfall emot fariseerna och saduceerna, hvilkas lärdom han öppet liknade vid en surdeg, hvilkas skenhelighet, som för de oförvillade och klarseende ofta lades i dagen, han gisslade, tilläggande: "det invärtes är i eder, är fullt med rof och ondska" m. fl. ytt-randen, som också ådrogo honom förföljelse från det parti, som kände sig träffadt häraf. Han visade sig ock vara mer än vanligt hängifven och svärmisk i

sin upfattning af den esseiska dygden och gick också döden till mötes för att genom exempel visa, att man kan offra sig för dygdens skuld. Men han tycktes i sin religiösa ifver ej rätt insett orsaken till dödsdomen, hvilken motiverades af politiska anledningar; JESUS åter, hängifven som han var åt sitt kall, tyckes ha trott, att man förföljt honom i religiöst hänseende, och häraf förklaras hans oförsigtiga svar till PILATUS. MARIAS svärmiska och lifliga själ tyckes ha blifvit öfverflyttad på sonen, som utan tvifvel tog djupt intryck af hennes fantasier under hans barndom.

Denna upfattning af JESU ärfda disposition i enlighet med nyare forskningar torde än mera kunna sprida ljus öfver hans person och verksamhet, i det den låter en del företeelser derigenom naturligare framstå. I alla händelser förringar den ej hans höga karakter och lära.

Den dogmologiska afdelningen.

6. Kristendomens historiska framträdande.

Den hittills gällande kyrkliga läran låter kristendomen såväl som JESUS sjelf framstå såsom genom ett trollslag: utan närmare sammanhang med naturens och verdens gång, utan att en historisk konsekvens kan spåras. Redan i vår kyrkoläras upfattning af JESU gudomlighet på grund af bl. an. "hans ringa börd från den fattige timmermannens koja" o. d. uttryck, se vi en stor vilseledning.

För att bli en framstående och bildad man behöfves ej — det lär oss den dagliga erfarenheten — att man skall vara född i ett rikt eller förnämt hus. Hvad vidare JESU upfostran och bildning beträffar, kunna vi med den största säkerhet anta, att han i detta hänseende stod på höjden af sin tids kultur och att han varit i tillfälle att derpå nedlägga mångåriga och grundliga studier alltifrån det 12:te till det 33:dje året.

Att JESU person icke innebar det minsta mystiskt, ha vi redan sökt visa; och att han upstod just i den tidpunkt, som skedde, var äfven det fullt konsekvent. Tillståndet var dåförtiden i allmänhet

såväl bland judarne som inom hela det romerska riket högst uselt, moralen slapp. Det är alltid vid sådana nödens tider som store män uppträda och reformera.

Vi skola här i korthet anföra ett antal stora och högsinnade män, som uppträdde ungefär vid samma tid som JESUS.

Bland Judarne ha vi de båda utmärkta historici JOSEPHUS (f. 37 i Jerusalem, d. 95 e. Kr.) och PHILO (f. i Alexandria ungefär samtidigt med Jesus, d. omkring år 67), den sednare dessutom utmärkt som filosof och kallad *den Judiske Plato*.

Inom den romerska staten märka vi vidare ett stort antal utmärkta män kort före och kort efter JESUS. Sålunda, då vi gå något tillbaka, möta oss som förkämpar män sådana som den utmärkte statsmannen och moralisten CATO (d. ä. eller censorn; d. 149 f. Kr.) och de framstående statsmännen GRACCHERNA, (som verkade ungefär 150 år f. Kr.). Derpå följa sedan: TERRENTIUS VARRO, "den lärdaste romare"; CICERO (öfverlemnade sig stoiskt åt Antonii bödlar 43 f. Kr.), utmärkt statsman och filosof, den störste af Roms talare och advokater; CATULLUS (d. 47 f. Kr.), framstående skald, skydde ej att t. o. m. attackera sjelfve Cesar. VIRGILIUS (d. 19 f. Kr.), en af Roms utmärktaste skalder; HORATIUS (d. 7 f. Kr.), en af hela forntidens störste skaldegenier, predikade måttlighet och att praktiskt öfva dygden. TIBULLUS (d. 15 e. Kr.), också en framstående och djupsinnig skald. POLLIO (d. 4 e. Kr.), stor talare och historisk författare, öfvade äfven särdeles stort inflytande på Roms litterära och andliga lif, grundade det första offentliga bibliotek i Rom; SENECA

(f. 3, undergick stoiskt tyrandöden 65 e. Kr.), djupsinnig filosof, predikade den strängaste praktiska moral samt dödsförakt, broderlighet och slaffrihet. JUVENALIS (f. 42 e. Kr.), framstående satirisk skald, attackerade sin tids fel och laster. PLUTARCHUS (f. 48 e. Kr. i Boeotien i Grekland) verkade, både i Rom och i Grekland som en utmärkt platonisk filosof och moralist; författade ett stort antal arbeten i historia, biografi och religion; i allt genomgår en hög och mild moral. QUINTILIANUS (f. 42 e. Kr.), ryktbar talare och lärare, verkade mycket för upfostran. TACITUS (f. 54 e. Kr.), stor talare och historiker, i sistnämnde egenskap betraktad som den störste kände; en sanningens vän gisslade han brott och tyranni.

Som ett bevis på hvilka moralfilosofiska åskådningar kunde upstå bland denna tidens män i en värld så skild från JESU verkningskrets och upfödde med alla "hedendomens" seder och fördomar omkring dem, må anföras ett stycke af SENECA, der han uttalar sig emot trälldomen. "Gudomssjälén tillhör, säger han, likasåväl trälen som riddaren; träl, frigifven eller riddare äro ord, som förakt eller fåfänglighet ha upfunnit. Dygden utesluter ingen; enhvar är adlig, emedan han nedstammar från Gud*). Finns det ett lågt led i ditt släktfölje, så gå förbi det och stig högre till väders, och du skall finna det berömligaste adelskap; stig upp till begynnelsen, och du skall finna att alla äro Guds barn. Kalla dem icke trälar, utan kalla dem menniskor, bordskamrater, mindre

*) Gudomen var för SENECA icke en Zeus, utan en okroppslig, oafhändig Gud, som har sin nödvärdighet i sig sjelf och som vill älskas af menniskorna emedan han älskar dem.

förnäma vänner och deltagare i den gemensamma trældomen, ty ödet kan göra sin rättighet gällande mot oss som mot dem. Han, som du kallar träl, är af samma ursprung som du sjelf, trösta honom, låt honom taga del i dina samtal, i dina måltider; var ej en skräck för honom, men låt dig nöja med detsamma som Gud: vördnad och kärlek." Af PAULI brevexling med SENECA*) se vi ock, med hvilken aktning och undfallenhet han bemöter denne store moralist, som emellertid var en "hedning", huru mycket man än önskat kunna i honom se en kristen.

Alla dessa nyssnämnda män och dessutom ett stort antal andra ha oberoende kristendomen haft på såväl samtid som efterverld ett enormt inflytande — icke allenast inom deras respektifva specielfack, utan i allmänhet inom livvets högre områden, humanitet och moral.

Att de ändock ej lyckades förebygga tidens förfall, bevisar intet emot deras filosofi och deras religion, hvilken emellertid för dem liksom för alla forntidens hedniska tänkare aldrig var polyteistisk, utan, hvilket af hundratals citater kunde bevisas, monoteistisk. Den krassa hedna polyteismen var endast den populära folksreligionen — liksom dogmkristendomen ifrån 1500 tillbaka blef det efter den förra. Orsaken till förfallet var för djupt rotad och var i för öfrigt sjelfva verket grundad på politiska och sociala förhållanden mer än på religiösa.

Sjelfva kristendomen, som ju upträdde samtidigt med dessa stora personligheter, kunde ej motverka förfallet; tvertom. Under det ett litet antal menni-

*) Se *Nya Testamentets Apokryfiska böcker*.

skor voro sant kristne, inträdde den nya läran snart nog (i 3:dje och 4:de seklerna) i ett officiellt skede, och från den stunden blef förfallet än större. Vi veta af historien, att menskligheten öfver 1000 år genom en missrigtad och för politiska o. a. partiska syften förfalskad kristendoman hölls i ett förr okänt andligt mörker och verldsligt barbari.

Det är eget att se, huru vid vissa andra tider ett likartadt upträdande af store män timat på enahanda vis, som vi sett förhållandet varit på JESU tid; och att derpå en lång tid af relativt stillastående följt. En sådan tid var den, då MOSES och ZOROASTER i 14:de eller 13:de seklet f. Kr. upträdde; vidare det 6:te seklet f. Kr., då vi se ett stort antal män upträda reformerande i religion och kultur: CONFUTIUS; BUDDHA; SOLON; THALES; BIAS och de öfrige af Greklands "sju vise"; XENOPHANES; PYTHAGORAS; vidare 5:te seklet med ett stort antal utmärkta filosofer sådana som ANAXAGORAS, HERAKLIT, EMPEDOKLES, SOKRATES, och ändtligen 4:de seklet med PLATON, ARISTOTELES och ZENON.

Den reformation desse män åstadkommo var en af de mäktigaste, för att ej säga den mäktigaste verlden skådat. Det är från denna epåk, som, egentligen taladt, menniskans förhistoriska period uphör, och hon mera allmänt höjer sig till en högre kultur. Höga, ädla och ännu i dag gällande principer uttalas, vidskepelse och fördomar, mångguderi och afguderi gisslas, och uphöjda, ideella verldsskådningar se dagen. De gamla hedniska religionerna ge nu så småningom vika, sedan deras vidskepligheter ej längre tillfredsställde de uplystare

sinnena och förfallet och bedrägeriet ej längre kunde döljas.

Alldeles enahanda blef förhållandet mot slutet af medeltidens tusenåriga natt; i alla Europas länder reste sig ett stort antal män af alla studier — synnerligast inom naturområdet — och opponerade sig mot kyrkans barnsligheter, dess förfall och dess bedrägeri. För att här hålla oss till det religiösa området, vilja vi endast nämna de s. k. reformatorerna: WICLEF, HUSS, ZWINGLI, LUTHER, MELANCHTON, CARLSTADT, CALVIN; vidare SERVETO, GENTILI, BRUNO m. fl. från 14:de till 16:de seklerna.

Vid sidan häraf få vi ej glömma, att 600 år e. Kr. MOHAMED likaledes upstod under en olycklig statlig som kyrklig förfallsperiod.

Vi få ändtligen ej underlåta att nämna filosoferna i tiden från det 17:de och 18:de seklet ända till våra dagar, inom hvilken period den högre intelligensen mer utvecklats än under något föregående tidevarf.

Början se vi på allvar göras af engelsmannen BACO genom hans fordran på *naturalighet* och *objektivitet* i all forskning; och nu följde under tvåhundra år en oafbruten serie af store tänkare och reformatorer. Män upträdde sådana som CARTESIUS och LOCKE, SPINOZA och LEIBNITZ, VOLTAIRE*) och ROUS-

*) Det är i den objektiva sanningens intresse som vi här anför äfven VOLTAIRES namn. Utan att vilja på minsta vis försvara denne märkvärdige mans fel, kan den opartiske granskaren omöjligt undgå att egna honom sin beundran och erkänna, att det näppeligen finnes en människa i historien, som gjort så mycket för människans frihet som V. Hvad hans antikyrkliga angrepp beträffar, som teologerna ännu i dag (Se *Teol. tidskrift* 1873) stämpla som »kristendomsfiendtliga», så ha de sednare rätt endast då de med kristendomen mena den *officiella kyrkoläran*; den förskräckliga »infame», som Voltaire ville förkrossa och förinta, betecknar för hvarje icke

SEAU, KANT och FICHTE, SCHELLING och AUGUSTE COMTE — alla utmärkte för något nytt i upfattningssätten af Gud och världen, och alla bevisande genom sig sjelfve det organiska sammanhanget i den menckliga historiens utveckling derigenom, att de i allmänhet kunna sägas dels genom motsatser dels genom sympatier ha framkallat hvarandra. Huru gerna vi ock kunna kalla dem gudomliga missioner, voro de ändock ej isolerade företeelser; tvertom, MOSES och BUDDHA, SOKRATES och JESUS voro i den gamla tiden likaväl konsekvenser af gifna premisser som i en sednare WICLEF och HUSS, och i nyare tiden ROUSSEAU och VOLTAIRE varit det.

Hvad nu kristendomens första framträdande be-
träffar, så blir återigen esseismen det första viktiga momentet vi ha att betrakta. Man vet af historien, att densamme försvann en tid efter det JESU lära börjat bli något spridd, men man har i allmänhet ej förklarad detta försvinnande eller har man ej tänkt närmare derpå. De mest uplyste författare, AGARDH t. ex., nöja sig med att blott upgifva, det esseismen till största delen sammansmälte med kristendomen, men att en del esseer kvarblefvo på afskiljda ställen i Egypten och Palestina och gåfvo anledning till den sednare upkomna gnosticisken, kabbalismen och munkväsendet.

teolog, som *sjelf läst V.*, ingalunda religion och sann kristendom utan *statskyrka*. Den tid är troligen ej aflägsse. då de fleste, äfven de som nu minst tro det, i detta hänseende skola säga som LUTHER då han fått ögonen öppnade för hvad HUSS ville: vi äro alla Voltairianer utan att veta det; vi veta af förväning ej hvad vi skola tänka!

Orsaken till detta "sammansmältande" med kristendomen är emellertid ej svår att förstå: esseerna sågo nämligen alldeles intet nytt i JESU lära, hvilken ju var densamma som deras morallära. Någon skiljaktighet kunde de svårligen tänka sig. JESU anhängare betraktade de som hörande till deras eget parti och i den första kristna tron synes man aldrig begagnat uttrycket "kristna" till skilnad från andra judar. PHILO ansågs af EUSEBIUS ha med "therapeuterna", som han beskrifvit, ej menat annat än de kristna, en mening hvori och HIERONYMUS instämmer. EPIPHANUS har alldeles liknande upgifter om esseerna i Palestina; han säger så t. ex.: "förr än de antogo namnet af kristna, kallades de Jesseer"; oviss hvarför, om af namnet JESUS eller annan orsak, tillägger han dock sednare, att han anser, det de "jessaioi", som PHILO talar om, böra anses vara detsamma som de kristna.

Vid sidan af allt detta är det förvånande, att en man med sådan objektivitet som AGARDH ej vågat lyfta något litet på miraklernas slöja och draga ut konsekvensen af egna forskningar och säga: esseismen och kristendomen var detsamma; JESUS var esseer. Den kyrkliga pieteten har ej tillåtit detta. Då esseerna erkände det riktiga i JESU företag att föra ut i världen deras vishet och därför småningom uplöste deras orden, eller rättare, nya medlemmar ej inträdde, emedan kristendomen, som var detsamma, för alla lemnade öppet tillträde, så kallar man detta: att esseismen sammansmälte med kristendomen och anser att så skedde, emedan esseerna skulle upfattat deras profetmission vara slutad genom Messiae an-

komst. Detta är en missupfattning, som endast eger sin grund i en formulerad ortodoxi.

Hvad som genom den i detta arbete antagna upfattningen blir klart och lättförklarligt, det är och förblir i kyrkoläran dunkelt och ofta omöjligt att förstå.

Hvad har man väl gjort med de s. k. *apokryfiska böckerna*? I våra biblar finnas ej de nya upptagna, få lekmän känna till dem och de ha en gång för alla fått bemärkelsen af mer eller mindre tvifvelaktiga, mer eller mindre otillförlitliga.

Och dock äro de lika "äkta"*) som någon annan biblisk bok, ja vida mer äkta än ett stort antal sednare kyrkliga skrifter. De voro i sjelfva verket, såsom författade och gällande i det samfund JESUS tillhörde, mer än många andra fundamentalskrifter för den kristna läran, och bekant är också, att de mycket tidigt kommo till de kristna och icke allenast nyttjades af dem, utan ock ansågos som heliga.

Ja, de kristna ha antagit apokryfiska skrifter, som blifvit *författade under den kristna tiden*, eller "apokryfiska nya testamentet". Huru skulle detta kunna ske, om de ej ansett sig vara ett med esseismen? Sådana böcker äro *Estras 4:de* och *Hermas Pastor*, af hvilka den sednare i flera hundra år dels upfattades som en af gamla testamentets apokryfer, dels som en kristen bok.

I denna talas om "Guds son" utan att dermed mena speciellt JESUS utan i en mer allegorisk mening, och namnet "Herren" betyder der ej heller JESUS,

*) För den närmare kännedomen om de apokryfiska böckernas historia och deras värde hänvisas till AGARDHS ofvan citerade utmärkta afhandling om *Esseerna*.

utan JEHOVAH — allt häntydande på att man inom esseerorden ingalunda upfattade JESUS på den sedan hopkomna kyrkolärans vidskepliga vis, utan som en esseisk martyr. För *Hermas böcker* är det betecknande, att de i det Apokryfiska nya testamentet just kallas "Hermas Herde" och att engeln, som har hufvudrollen, framställs uti en herdes skepnad och drägt! Arbetet författades af HERMAS i det första seklet e. Kr. och var mycket i bruk i de kristna församlingarne i flera hundra år.

De apokryfiska skrifternas antagande eller icke antagande som kanon i den kristna kyrkan berodde sedermera ytterst på de samfund, som antagit läran: om de egt beröring med esseerna eller om de stått alldeles utanför dem.

Inom den syriska kyrkan antog man dem ej, emedan de gamle judarne af fariseisk riktning naturligtvis ej fästade sig vid dem; här antogs som kanon endast det gamla testamentets skrifter.

Vesterländska kyrkan åter antog de apokryfiska böckerna — emedan den från esseerna i Egypten och Grekland erbållit dess teosofiska grundriktning.

Den grekiska kyrkan var bekant för sin fullkomligt esseiska ritual, t. ex. församlingens hymner, körer och dramatiserade sånger.

Ännu en institution, *munk- och nunneväsendet*, som man ansett vara af kristet ursprung och som t. o. m. upgifves ha blifvit instiftad af asketen ANTONIUS från Koma (Egypten) i början af 4:de seklet, var långt äldre, då den egentligen var en verklig kvarlefvä af esseerorden, hvilken, som vi veta, hufvudsak-

ligen lefde i en sorts kloster. Äfven anachoreter och asketer funnos hos esseerna, och Johannes döparen är ett exempel derpå. Att äfven *frimurareorden* är en sorts kvarleva af esseerorden kan man anse som sannolikt. Traditionen att frimureriet skulle härstamma från SALOMO sjelf kan ej annorlunda förklaras. Att grekiska och egyptiska mysterier eller pythagoreiska förbundet också anses vara ursprunget till frimureriet, talar ock i viss mån för att esseerorden dock är rätta källan, ty den hade mycken andel äfven i dessa institutioner. Frimureriet, som låtit den götiska byggnadsstilen se dagen, har mera begagnat sig af det arkitektoniska yrket som en yttre sköld och förevändning; i den inre verksamheten, som af hierarkien ofta hotats, har den verkat för fortplantandet af urgamla uphöjda åskådningar från Grekland, Egypten m. m., från gnostikerna (esseerna), de första kristna (esseerna) och de stoiska filosoferna.

Det kan t. o. m. bevisas, att de första reformatorerna i England, som vågade resa sig emot papismen eller dogmkristendomen, härtill motifverats af frimureriet. Dess religiösa och sedliga läror ha i allmänhet varit klädda i en symbolisk dräkt — liksom esseerna nyttjade allegoriska talesätt; och liksom de sistnämnda vid receptionen fingo en hacka eller spade och den hvita drägten som symboler, så få ock frimurarne den symboliska murslefven och förskinnet. Liksom hos esseerorden gällde hos frimurarne broderlig kärlek, hjälp och sanning som de högsta principer. Frid och sänja samt lydnad mot öfverheten återfinna vi äfven hos frimurarne uttalade. Enligt ordens egna statuter är dess mål: välgörenhet, studerandet af den universella moralen och ut-

öfvandet af alla dygder. Hemlighetslöftet, det broderliga uptagandet af en medlem i ordnar i fremmande länder, indelningen i fyra hufvudgrader, stormästarskapet m. m. är allt efter esseiskt mönster.

Att en del af de äldsta kristna skriftställarne varit intagne i esseerorden, bevisar AGARDH med den allra största sannolikhet. Sålunda framgår, att den i nya testamentet omtalade THEOPHILUS var densamme som filosofen PHILO, att LUCAS eller LUCIUS, liksom PAULUS varit esseer*). Om PAULUS vet man, att han var försvunnen för historien i 3 års tid (41—44), då han anses ha varit i *Arabien*, men han genomlefde då den föreskrifna 3-åriga pröfningstiden och befann sig hos BARNABAS bland esseerna i öknen *Arabah*. JUDAS, författaren till episteln (ett arbete af fullkomligt esseisk rigtning) och apostlen PHILIPPUS måste ock ha varit esseer.

Kristendomens utbredning har alltifrån början intill den dag som är motifverats mindre af fri öf-

*) Att LUCAS var läkare lider intet tvifvel; Paulus helsar Collosserna (4: 14) ifrån »Lucas, den läkaren, den älskelige»; och för öfrigt synes det af hans sätt att skildra sjukdomar. Så t. ex. nämner han särskildt, att Simons moder hade den »stora skällfvosoten» (hvad de andra evangelisterna ej göra) — till skilnad från en mindre feber, som de gamla läkarne skiljde den ifrån. Vidare upfattade han tydligen besattvarande af djefvulen som en sjukdom; sålunda står i 8: 2, att Jesus »gjort helbregda några qvinnor ifrån de onda andar och krankheter» och i 13: 11 »och si der var en qvinna som hade haft krankhetens anda i aderton år, och var krumpen och förmädd icke uplyfta hufvudet».

Förutom denna hans egenskap af läkare finnas flera andra tecken på att han varit esseer; sålunda talar han om englasynner och om profeter, som häntyda på esseer (Simeon och Hanna); lägger synnerlig vikt på egendomens gemenskap; betecknar oftast Gud med uttrycket »den högste» — såsom fallet ock är i esseernas apokryfer.

vertygelse än af obildning och dess känslsammas följeslagerska svärmeriet, i förening med furstars politiska beräkningar samt jern och eld.

Icke som icke den *verkliga* kristendomen skulle endast genom sig sjelf ha kunnat utbreda sig; nej, den är oförgänglig, och den har på en fredlig, sant human väg hos ett litet antal rättänkande människor ständigt fortplantats liksom all annan högre odling; den är också blomman på vår kultur i religiöst hänseende! Men här afses ej denna den sanna kristendomen efter *Jesu* anda, utan vi ha här endast den *officiella, dogm-kristendomen* för ögonen. De efterföljande kapitlen om hufvuddogmerna m. m. skola närmare belysa ämnet i dess detaljer; vi ha här att först betrakta kristendomens första utträdande och dess utträdande i världen.

Till en början tolererades och betraktades de kristne som en judisk sekt under en hel följd af kejsare, och romarne visste ej att urskilja de olika fraktioner, som började upstå: *Nazareer, Ebioniter, Sampseer, Gnostiker* o. s. v. Då kristendomen emellertid började tydligen framträda, skiljde den sig ock alltmera ifrån judendomen, med hvilken den dock på många orter och i långa tider i sjelfva verket varit ett, synnerligast hos de s. k. judekristna. T. o. m. så judiska religionsbruk som omskärelsen bibehöllos till en början — så att de 15 första biskoparne i Jerusalem upgifvas ha varit omskurna. Vi veta, att PAULUS omskar TIMOTHEUS, men att andra vägrade, t. ex. TITUS. Sednare uphörde Paulus med detta bruk och förklarade det öfverflödigt (Romar. 2: 25, 26), men hvarför han af de öfriga apostlarne strängt klandrades (Apostla G. 21: 21). Sednare ville

man i yttre som inre måtto så mycket som möjligt skilja sig från judendomen. Att Jesus sjelf var jude och iakttog judarnes religionsbruk, det hörde numera ej till saken, ej heller att han aldrig sagt sig vilja uphäfva eller bekämpa judendomen.

I trenne sekler hade man iakttagit den judiska sabbaten temligen allmänt; nu ville man äfven deri skilja sig från judarne, och så kom Söndagen att hållas i mera helgd, hvilket bekräftades på mötet i Nicæa 325. Den kristna tidsräkningen kom dock ännu mycket sednare till stånd. I ungefär 1500 räknade man i romarriket tiden från Roms grundläggning; hvarefter den kristna tidsräkningen blef allmän, d. v. s. i det 8:de seklet eft. Kr. Redan 527 hade den dock blifvit af munken DIONYSIUS den lille uträknad och föreslagen. Emellertid hade han misstagit sig på 6 års tid, såsom sednare blifvit ådagalagdt.

De tvenne första seklernas kristne lefde emellertid alldeles esseiskt, försörjde sig med deras egna arbeten; de lefde i fred och undveko krig. De hade ej tempel, altaren eller bilder, ej heller hade de något egentligt presterskap eller yttre distinktionstecken med veckade kåpor och stickade mantlar m. m. — hvilket, som vi dessvärre väl veta, sedan gaf anledning till så mycket ofog och skenhelighet, ja gräsligheter och krig (t. ex. inom den engelska kyrkan).

I början funnos endast äldste (presbyteroi), fattigföreståndare (diakonoi) och tillsyningsmän (episkopoi) och de ursprungliga benämningarna härpå voro lånade af de gamla judiska. Lärare var en hvar, som dertill fann sig kallad; då behöfdes inga teologiska fakulteter. Klerus (Kristi lott och arf-

vedel) eller sammanfattningen af alla kyrkliche blef emellertid sednare alltmer utbildad, och den blef en allt verldsligare och fåfängligare institution, ju mer den dogmatiska byggnaden reste sig skyhögt. Men, "es ist dafür gesorgt, dass die Bäume nicht in den Himmel wachsen", som NOVALIS säger; sedan prestadömet alltifrån det 3:dje seklet utvecklats sig till förr ej anade former, förr ej misstänkt prakt, makt, kif och afund och låtit menskligheten besudlas af så mycket oskyldigt blod, ha vi nyligen sett kulturens seger öfver ett af kyrkans största vidunder: den gamla Tiberkyrkans verldsliga makt.

Till en början en idalistisk rigtning och sammansmält med Platoniska och Philoniska filosofemer, på sin höjd bemängd med en svärmisk upfattning af Jesus såsom en underbar varelse, började dock läran i slutet af 2:dra seklet att förete symptom på ett nytt skede, hvori den inträdde. Man vill hädanefter ej tillåta enhvar att tänka hvad han vill, tros-läror upkastas, diskuteras och antagas af vissa partier under det de förkastas af andra — och snart låter man den frukt, som skulle varit allom till en helsosam spis, förtorka, under det skalet åter anrättas i alla tänkbara och otänkbara former, som nu bjudas en halft förvildad mensklighet till vederqvickelse!

För att nu öfvergå till kristendomens utbredning, så må till en början framhållas det intryck kristendomen först gjorde på hedningarne i den romerska staten. Desse upfattade den som en kolossal vidskepelse och de kristne som öfverspända och besynnerliga menniskor, hvilket var mindre att undra på, då de ofta både vägrade kejsaren de vanliga ärebetygelserna och att sköta statens embets- och

militär-tjenster. De kristne gällde därför som dåliga medborgare, hvilket var en den svåraste anklagelse, som *dåförtiden* kunde riktas mot en person. De sade sig visserligen vilja lyda öfverheten, men de fordrade, att öfverheten skulle lyda den kristna läran; de hånade vidare statens gudar och därför benämndes de ock *ateister*. Med ett ord: man såg i de kristne endast råa, obildade fanatikrer, som ville kullstörta den bestående ordningen.

Allt detta måste vi taga i betraktande, då vi skola bedöma de förföljelser, som historien omtalar ha drabbat de kristna. Dessa förföljelser voro i allmänhet helt naturliga och vi böra ej förundra oss öfver att sådana skedde; tvertom hade det varit högst märkvärdigt, om de hade uteblifvit. Dock var det i de flesta fall *olagliga pöbelförföljelser*, som af mer eller mindre *personliga* skäl utfördes, och dessa äro, som vi veta, alltid och öfverallt ungefär enahanda.

Emellertid skola vi här hålla oss till de egentligen officiella förföljelserna. Vi ha efter ett flersidigt studium*) kommit till det resultat, att man temligen mycket öfverdrifvit desamma och för litet betonat de personliga och de sociala orsakerna, som så ofta framkallat dem, och att de kristna i t. o. m. relativt få fall förföljts *endast af religions-orsak*.

Vi måste besinna, huru osäkerheten till person var allmän och hvilket tyranni tidtals herrskade; huru romerska riket från och med TIBERIUS t. o. m. THEDOSIUS (14—395) af 70 kejsare räknade 21, som gjorde sig särdeles kända för mord, tyranni, väl-

*) SCHROECKH: *Christliche Kirchengeschichte*, Leipzig, 1770; GIESELER: *Lehrbuch der Kirchengeschichte*, Bonn, 1831; CANTU: *Storia universale*, dansk öfv. 1872; VOLTAIRE, KOLB, WEBER m. fl.

lustighet o. d., och endast 16, som kunna sägas ha varit utmärkta personligheter. Se blott på tiden mellan COMMODUS och DIOCLETIANUS (193—284), då 25 kejsareskriften egde rum, hvaraf 22 genom mord. Huru kunde ej en CARACALLA rasa och mörda, utan hvarken religiösa eller politiska skäl, endast på grund af personligheter, t. ex. en smädesskrift som kostade tusentals menuiskor lifvet i Alexandria; och under GALLIENUS (260—268) herrskade ett det gränslösa elände och utfördes de rysligaste grymheter.

Vi gå nu att närmare granska de olika tidpunkterna, dervid vi dock anse oss med skäl böra förbigå större delen af det 1:sta seklet, då något tal ej kunde vara hvarken om "kyrka" eller "lära"; utan börja med de sista åren af detta sekel.

Man har ofta anført, att TRAJANUS (98—117) skulle ha förföljt de kristna, ehuru väl det ej synes kunna bevisas. SCHROECKH säger*), att "Nervas och Trajani regeringar synas ha varit mycket gynsamma för de kristna". Säkert är, att Trajanus ej utgaf några lagar emot de kristna, hvilket dock ej hindrade, att ju pöbeln (af ofvan antydda skäl) kunde oita förfölja dem.

Det är af intresse och vigt att läsa PLINI (d. y.) och Trajani brefvexling om de kristne. Plinius, som var ståthållare i Bithynien, begär förhållningsreglor och skrifver, att han funnit de kristne vara en sekt, hvars medlemmar "på bestämda dagar församla sig innan morgongryningen och sjunga hymner till Kristus som om vore han en gud; — — — dessutom pläga de samlas till ganska oskyldiga ge-

*) L. c. II, sid. 325.

mensamma måltider. — — Något vidare updagade jag ej än en vidtgående, narraktig vidskepelse." I sitt svar befäller Trajanus ej några ingrepp emot de kristne; ja, uttryckligen säger han, att "anklageskrifter (emot de kristne), hvilkas författare ej utsatt deras namn, skola intet gälla vid någon förbrytelse". — Huru mångas lif har ej detta räddat — och huru olika var ej den hedniske kejsarens bedömande af olika tänkande mot de kristna inquisitionsåffvarnes? — Derpå följde HADRIANUS, om hvilken berättas, att han ville uprätta ett tempel åt Kristus, ANTONINUS PIUS och MARCUS AURELIUS (117—180), hvilka alla befallde, att de kristne ej fingo förföljas af religions-orsak. Att dock privata pöbel-förföljelser egde rum veta vi, men orsakerna dertill voro rent yttre: jordbäfningar, eldsvådor, öfersvämnningar, farsoter m. m., för hvilket allt den råa befolkningen ofta beskyldde de besynnerlige och mystiske kristne. Under den följande tiden förtäljer historien inga kejsarliga edikter mot de kristna och ej heller några anmärkningsvärda allmänna förföljelser. SEPTIMIUS SEVERUS (193—211) var ända till 203 tolerant mot de kristne, men förbjöd då (omstämd genom montanistiska öfverdrifter) öfvergång till den nya läran, hvarigenom förföljelser började bli allmänna.

Ifrån CARACALLA ända till DECIUS (211—249) var det en tid af ostördt lugn, då nära nog alla kejsarne gäfvö de kristne fullkomlig religionsfrihet. ALEXANDER SEVERUS (222—235) hade uptagit Kristus liksom Abraham bland sina husgudar och var t. o. m. betänkt på att bygga ett tempel åt honom.

Ett yttrande af ORIGENES angående förföljelserna intill medlet af det 3:dje seklet förtjenar här anföras (tredje boken mot Celsus): "Man kan ej lätteligen räkna de kristne, som dött för deras religion, emedan få dött derför, och endast från tid till annan, och med mellantider".

Under nyssnämnda fredstid fingo de kristne mångahanda friheter och fördelar, och deras välstånd blef allmänt, hvilket emellertid blef en för dessa oftast obildade menniskor en vådlig säkerhet, som lät dem alltför mycket glömma deras lära och moral. Allmänt började man finna dem ha blifvit både lastbara och gemena.

Då utfärdade DECIUS (249—251) ett edikt emot dem, och nu följde den *egentligen* första och tillika den svåraste förföljelsen emot de kristna, då många martyrer räknades, men också många ljumma affälningar. Fastän marteringar användes blef dock *intet dödsstraff befalldt*. Under de derpå följande kejsarne GALLUS och VALERIANUS (251—260) fortsattes förföljelserna, ehuru utan skärpa; den sistnämnde lmnade de kristna t. o. m. i ro under flera år. Derpå uphäfde GALLIENUS (260—268) formligen alla förordningar emot de kristne, och nu följde en ny tid af lugn ända till 303, då GALERIUS anstiftade nya förföljelser, dertill dock DIOCLETIANUS, som under de föregående 18 åren af sin regering beskyddat de kristne, endast med möda förleddes att underteckna sitt namn.

Denna förföljelse, som blef den andra och sista officiella, varade med afbrott och lokalisering än i den ena, än den andra ändan af romarriket (mest likvisst under GALERIUS och MAXIMINUS i Orienten) ända till 311, ehuru den redan från 306 flerstädes

uphörde. Äfven nu blef ej dödsstraff befalldt, utan andra bestraffningar; och äfven nu var denna förföljelseperiod "lika rik på martyrer som på affällingar" (GIESELER).

Många kristna sökte t. o. m. martyrdöden, i den tro att himmelens salighet desto säkrare vunnnes; sådant var fallet med en af de första, IGNA TIUS (116), som ganska visst ej blef dödad endast för sin tro, utan af personliga skäl. De kristnes eget fanatiska upförande — t. ex. sönderrifvandet af Galerii och Diocletiani edikter, militärisck olydnad m. m. — gaf ock ofta anledningar till förföljelser. Härmed vilja vi ingalunda hafva sagt, att ej många ädla menniskor med högsint ståndaktighet ledo orättvisa marter och död, och att de ej af öfvertygelse och i sann förtröstan gingo döden till mötes. Men då vi erkänna detta, är det ej därför sagdt, att dessa martyrsers teoretiska upfattning af Jesus och evigheten blifvit genom dem och deras död bevisad. En *subjektiv tro* har nämligen i historien ständigt visat sig lika mäktig att alstra entusiasm och upoffring, som den mest evidenta objektifva sanning!

Antalet af verkliga martyrer, som fallit offer för dessa båda förföljelser, den Decianska och den Galerianska, kan man ej anse särdeles stort, synnerligast om man tager till jemförande måttstock den mordskala, som kyrkan sednare använde på judar och "kättare". Man finner i allmänhet martyrer na angifna enkeltvis, ehuru de någon gång synas i hopar blifvit mördade, hvilket Eusebius omtalar ha skett synnerligast i Egypten. Hos somlige författare upgitves, att man räknat ungefär 200 martyrer i hela romerska riket under den sista förföljelsen, och sanno-

likt kan man hvarken för den förra eller denna antaga en större skala. Skulle man, som i medeltiden, räknat i 1000-, 10,000 och 50,000-tal, så skulle väl ej historieskrifvare sådana som CANTU såsom bevis på en "rik skörd" af martyrer i Italien anföra endast 8 personer, bland hvilka Pancratius, 14 år och Agnes, 12 år gammal!

Alltifrån 312 var emellertid all förföljelse fullständigt förbi, och då var det som CONSTANTIN (af de ortodoxe kallad "den store") och LICINIUS utfärdade toleransediktet *för alla kulter*, hvarpå deras namnkunniga edikt till förmån *för de kristna* utgafs i Milano 313.

Under förföljelserna afsade sig stora antal kristna den nya läran, andra höllo deras bekännelse hemlig — "af nödtvång", som det hette — och visade sig i det yttre som hedningar; åter andra undgingo martering genom att af snikna embetsmän köpa sig intyg på att de fullgjort de hedniska religionsceremonierna — en utväg, som, ehuru illa ansedd, dock kunde försonas medelst en bestämd kyrkobot.

Sedan emellertid kyrkan ifrån att ha varit förföljd blifvit herrskande och fått ett säkert jordiskt fotfäste, visade den sitt politiska inflytande i hög grad och skyndade sig att utkräfvä en helig blodshämnd på de förra förföljarne. Massor af MAXIMINIANI och DIOCLETIANI anhöriga och embetsmän mördades nu och så kommo ytterligare verkliga religionsförföljelser och gräsligheter mot hedningarne af de kristna. Detta var en högst märkvärdig debut af kärlekens fridsamma religion på den stora offentliga världsteatern.

Ett stort antal romare, äfven af de högsta klasserna, gingo efter 313 öfver till kristendomen, ehuru

inre öfvertygelse härvid var minsta orsaken, utan oftast blott intresset att bevara deras embeten eller kejsarens gunst eller begäret efter det nya samfundets rättigheter och kyrkans rikedomar. Dock blef det i synnerhet det obildade folket och trälarne, som slöto sig till den nya läran.

Det herrskade emellertid också nu en allmän osäkerhet till lif och person, och den var lika stor för förnäma som för ringare.

Det bör därför ej förundra oss, om en utlofvad salighet i ett kommande bättre lif skulle locka mången till kyrkan af hopp om något bättre. Dessutom tryckte icke allenast soldatesken och byråkratien utan allt annat elände, såsom farsoter, öfversvämnningar, hungersnöd och barbarernas infall.

Kejsar CONSTANTIN hade emellertid klart insett huru nyttigt det var att binda dessa skaror af kristna vid sig och att få en andlig bundsförvandt, som hjälpte till att beherrska sinnena; och de kristna å deras sida hade lärt sig inse nödvändigheten af ett godt förhållande till den världsliga makten. De beskyddades af Constantin ej emedan han hyllade deras lära, ty den kände han knappast till, utan emedan det var politiskt att så göra. Ortodoxe författare, såsom CANTU, mena nu, att han "gjort kristendomens sak till sin". Säkert är dock, att han undvek att låta sig döpas ända tills dess den upjagade fruktan förmådde honom dertill på dödsbädden 337, och att hans vällustighet och hans öfvermodiga slöseri ingalunda tala för ett kristet sinnelag — lika litet som hans talrika mord på sina vänner och anhöriga, sin hustru och sin son. CANTU säger så fromt: "Då grymhet ej längre var nödvändig, up-

hörde han dermed"; och vidare, angående medkejsaren LICINIUS, sedan denne blifvit besegrad: "Constantin mottog honom med välvilja, lät honom äta vid sitt eget bord etc. — — —, men kort tid derpå lät han taga honom afdaga."!

Om Constantins karakter kan man få en föreställning genom ett af VOLTAIRES yttranden om honom: "man skulle kunna säga, att det var lika farligt att vara posthäst som att tillhöra Constantins familj".*)

Det är på det hela taget svårt att förstå, huru de ortodoxe kunna *bona fide* sätta Constantin så högt, och huru man efter hans död kunde uptaga honom bland apostlarnes och helgonens antal; säkert är att hedningarna ej i honom sågo en förföljare, då de uptogo honom i gudarnas tal, och att man ansett honom hafva dött som arian! —

Efter Constantin utbredde sig kristendomen alltmera och hade ej med några förföljelser att kämpa; ty JULIANUS APOSTATA (360—363) förföljde ej de kristne, fastän han något begränsade deras verksamhet och *skref* emot dem. Ingen historisk person har blifvit så orättvist bedömd eller skamligt förtalad som denne utmärkte man; vi skola därför i korthet söka frambålla den objektiva historiens vittnesbörd om honom.**)

Hans höga filosofi och bildning, hans rättrådighet, moderation och enkelhet kunna aldrig afdisputeras honom; också har man funnit lämpligt att i

*) Han afskar nämligen posthästarnes leder sedan han begagnat dem, på det Galerius ej skulle kunna begagna dem för att återkalla honom från en permission.

**) Få ha såsom VOLTAIRE verkat härför.

allo likna honom vid den utmärkte Marcus Aurelius. Hvad som emellertid ej kan bevisas om honom äro de handlingar af förtryck och barbari mot de kristne, som kyrkans fromma bedrägeri diktat, samt vidare att han någonsin varit kristen, d. v. s. annorlunda än att hafva varit som sådan inregistrerad i barn-
domen. Han kunde ej blifva det, emedan han vämj-
des vid Constantinernas kristliga mordhistorier (hans fader m. fl. anhöriga mördades ock af dem) samt de kristnes ovärdiga upförande, biskoparnas högmod och de vanvettiga och fanatiska dogmstriderna. Julia-
nus sade sjelf om de kristne (i sina bref): "vi böra ej hata dem, men beklaga dem; de äro redan nog olyckliga då de misstaga sig i den viktigaste sak"; och vidare: "Galileerna ha under min företrädare fått lida både landsflykt och fängelse; man har ömsesi-
digt massakrerat dem som i tur och ordning kallats kättare. Jag har återkallat deras landsflyktige, be-
friat deras fångar; jag har återgifvit de proskribe-
rades gods; jag har tvingat dem att lefva i fred. Men Galileernas raseri är så rastlöst, att de beklaga sig öfver att ej mera kunna upsluka hvarandra."

Då emellertid vissa ortodoxe ej kunna förneka Juliani tolerans, omtalas densamma ofta med ett harmset "olyckligtvis".*) Den kristna meningsskilj-
aktigheten är nämligen oskiljaktig från intolerans, hvarför detta "olyckligtvis" betyder ett erkännande af att hedningarne härutinnan åtminstone besegrat de kristne!

*) T. ex. CANTU: "Olyckligtvis kunde Julianus med skäl be-
römma sig af att han hade visat sig mänskligare mot de kristne
än hans egen föregångare." (II, sid. 602).

Vi skola nu ett ögonblick fästa oss vid den famösa bekännelsen: "Galilé de har segrat", som man låtit Julianus afgifva på dödsbädden. För det första var han i det krig han blef dödad ej i någon fejd mot de kristne, utan mot Perserne — såsom längesedan Voltaire m. fl. anmärkt. För det andra kan det anses fullkomligt bevisadt, att han aldrig sagt dessa eller liknande ord, utan att han dött som en stoisk filosof och lycklig lemnat lifvet i sin orubbade tro. SOZOMENUS och THEODORETUS omtala detta citat endast såsom ett rykte, och GREGORIUS af Nazianzus, som eljest gjorde allt för att nedsätta Julianus, säger intet härom. Å andra sidan eger man en skildring om Juliani död af AMMIANUS, som tillhörde kejsarens livvakt, och denne har intygat den nyss anförda själsstämningen, hvilken ock allmänt numera anses ha varit Juliani i hans dödsögonblick.

Eget är dock, att denne Julianus skulle vara icke allenast en af Roms utmärktaste kejsare och filosofer, utan att han faktiskt skulle vara den *siste* kejsare af verkligt högsint karakter och sann bildning!

Bevisligen straffade han kristna endast då de visade sig som uproriske eller orostiftare och då de slutligen vågade öppet attackera hedningarnas religionsbruk, nedrifva deras tempel o. s. v.

Efter hans död, då JOVIANUS fortfarande tillät både hedendom och kristendom, "hämnades de kristne, som CANTU säger, lyckligtvis ej de plågor, de utstått, annat än med glädjetryningar, som dock måhända *öfverskredo den kristna kärlekens gränser*"!*) (II, 614.)

*) Vi se, huru de ortodoxe anse, att kristlig kärlek och fördragsamhet äro perlor, som ej skola kastas bort i onödan!

Emellertid blef THEODOSIUS 380 kristen och kallade då den kristna kyrkan den "allmänna" eller "katolska"; 391 utgaf han ediktet mot hedningarne och uphöjde formligen den kristna kyrkan till *statskyrka*.

De kristne voro nu med eremiter och biskopar i spetsen de kejsarliga lagarna mycket behjelpiga; de kullstörtade hedningarnes tempel, härjande deras skönaste konstalster, vederfarandes hedningarne mordgerningar och gräsligheter af alla slag.*)

Innan vi lemna detta kapitel må vi anföra ännu ett exempel på huru de ortodoxe skriva historien. HARDER säger sålunda**): "De sämsta regenterna, som saknade behörig energi, voro vanligtvis toleranta. — — — De bästa kejsarne voro, af princip, intoleranta mot den nya läran".

Alltså en TRAJANUS, en ANTONINUS PIUS, en MARCUS AURELIUS, en JULIANUS de sämsta; en DECIUS, en GALERIUS de bästa kejsarne enligt denna teori!

*) Hedna martyrer saknades ej heller, och bland dem framstå synnerligen den berömda och lärda filosofen HYPATIA, som grymt mördades i Alexandria 415.

***) Se *Kristendomens Uppkomst och Utbredning*. Öfversättn. 1868.

7. Treenigheten.

Hade JESUS med klara och tydliga ord själf sagt sig vara Gud, skulle vi ej förvåna oss öfver treenighetsdogmen; vi skulle då från vår nuvarande kulturs ståndpunkt på sin höjd hyst allvarsamma farhågor för att Jesus ej var den uphöjda, rena och oskrymtade personlighet, vi nu hålla honom för att ha varit, utan att det ej stått rätt till med honom.

Men lyckligtvis finnes icke något ställe i bibeln, som utvisar något sådant. Det upgifves blott, att JESUS sagt sig vara "Guds son", och att Gud är hans fader. Men detta kan ju hvar människa säga! Det egna är blott, att man i allmänhet mera antagit pluralisformen af samma barnskapsbegrepp, så att vi säga om oss, att "vi äro alla Guds barn"; förgripligt är ej heller att vi kalla Gud "vår älsklige fader".

Skulle emellertid JESUS haft en tanke som lutat åt treenighetsbegreppet, hvarför finnes icke den minsta häntydning ditåt i hans predikningar, hvarför tänkte man ej derpå i kristendomens första period, och hvarför åtgingo 3 sekler innan man fick ihop denna dogm, som till på köpet gick igenom medelst makt-språk och politik? Det är för resten en numera

allmänt bekant sak, att *det enda* bibliska ställe, som man kunnat anföra som stöd för treenigheten, nämligen Johannes I Ep. 5: 7 o. 8, är förfalskadt.

Det står nämligen:

"Ty tre äro de som vittna (i himmelen, Fadren, Ordet och den Helige ande; och de tre äro ett.

Och tre äro de som vittna på jorden) Anden, Vattnet och Blodet, och de tre äro till ett."

Nu förhåller sig saken så, att det inom parentes skrifna ursprungligen alldeles icke funnits i den äldsta tiden. I den af TISCHENDORF i Catarinaklostret på Sinai 1859 funna handskriften af Nya testamentet, hvilken daterar sig från det 4:de seklet och som är den äldsta i sitt slag, der saknas den. Stället har dock alltid varit omtvistadt, och LUTHER har ej intagit det i sin bibeluplaga. Huru gerna teologerna vilja ha det kvar — trots TISCHENDORFS upptäckt — hörde vi en gång af en framstående svensk teolog, som ville anse stället äkta på den grund: att ERASMUS, som har det i sin bibeluplaga, "måste erkännas besitta större kritisk noggranhet än LUTHER."

MELIN är brillant; sedan man nu i 1 $\frac{1}{2}$ årtusende hakat sig fast vid detta ställe, liksom vid Esaias 7: 14 om "jungfrun", som skulle föda en son, och fastän båda dessa ställen ha blifvit ansedda för oumbärliga, så, då de nu båda visats vara förfalskade, har han plötsligen gjort den upptäckten, att man *alldeles icke behöfver dem* för att försvara deras respektive dogmer!*)

*) Se härom i hans nya bibeluplaga under Joh. I Ep. 5: 7, samt hans *Föreläsningar öfver Jesu Lefverne* I, sid. 89.

Treenighetsdogmen är i grund densamme som dogmen om JESU gudom; huru denne upstått skola vi i korthet antyda. Utan tvifvel har första början dertill varit dels JESU allegoriska talesätt, dels hans höga och rena lefverne samt hans mystiska försvinnande, dels ändtligen tidens vidskeplighet. Flera af de ociviliserade naturfolken lemna oss i detta hänseende intressanta jmförelsepunkter. Icke nog med att de ofta hörts betrakta de hvite som dem sjelfve öfverlägsne, de ha ansett vissa framstående resande europeer som högre väsenden eller gudomligheter. Sådan ansågs kapten Cook å Söderhafsoarne, emedan han visade sig infödingarne såväl som sina följeslagare öfverlägsen i såväl makt och vishet som dygd.

Något tal om en dogm om JESU gudom, bindande för alla, blef dock ej förr än flera hundra år efter hans död och först i slutet af 2:dra seklet, efter Johannes evangeliums författande i Mindre Asien, började man efter dess philoniskt filosofiska betraktelser öfver "ordet*) som i begynnelsen var när Gud och detsamma som Gud", att bringa JESUS i detta inre förhållande, och nu inträder man i det tidskifte då, såsom RÉVILLE träffande säger**): "man låter föreställningen om en människa, som blifvit gudomliggjord, aflösas af föreställningen om ett gudomligt väsen, som blifvit människa."

Bland personer, som nu (i slutet af det 2:dra och början af det 3:dje seklet) upträda för fabricerandet af dogmer, äro i synnerhet IRENÆUS (Lyon), TERTULLIANUS (Kartago) och CLEMENS (Alexandria)

*) Obs. Logos betyder såväl förnuft som ord, och skulle det rätteligen stått »förnuftet» i st. f. »ordet».

**) *Histoire du dogme de la divinité de Jesus-Christ*. Paris 1869.

märkliga och sorgliga i åminnelse. Det är här ej meningen att lemna någon utförlig historik, endast en skizz af de förnämsta dogmernas upkomst och utveckling; några utvalda profbitar må därför här tjena som ledning för omdömet.

Då IRENÆUS fann svårigheten att komma till rätta med den gudomliga och menckliga naturen, som man på ett supranaturalistiskt vis ville se hos JESUS, säger han: att ordet hvilade under det JESUS frestades, korsfästades och dog! Hvilka virrvarr, hvilka fraser! Nuförtiden går naturvetenskapen gerna in på att erkänna JESU gudomliga natur, ehuru ej efter teologiskt mönster, utan på grund af upfattningen af att gudomlighet finnes i allt skapat, och än mer på grund af Jesu ovanligt höga karakter, hos hvilken — liksom t. ex. också hos SOCRATES och PLATO, CATO och SENECA — gudomligheten hos menniskan på ett särdeles anslående vis framträdde.

CLEMENS upfattning af JESU menckliga natur är både naif och, inför bildade öron, sofistisk: JESU kroppsliga behof uprätthöllos egentligen af en öfvernaturlig kraft och han åt och drack endast för syns skull; under sitt lidande kände han ej heller någon smärta!

Men det står ju: att JESUS *lidit* för menniskorna. Huru skall det förklaras?

TERTULLIANUS var ej lyckligare, då han förklarade, att JESUS såsom egentligen varande Gud kunde lefva bland menniskorna, emedan han vant sig dertill genom att uppenbara sig för patriarkerna och inspirera profeterna! Krassare har väl aldrig dualismen uttalat sig; men ej nog med att dualismen nu vann fotfäste inom kyrkan, den motsades ej, utan

odlades allt framgent och har intill våra dagar varit det herrskande upfattningssättet bland teologer. PLATO var den äldsta auktoriteten härför: ideernas idé, Gud, skapade världen och tingen genom att forma den chaotiska materien efter de eviga ideerna; de fingo häri-genom form och själ. Enligt PLATO voro ock kropp och själ fullständigt skiljda.

Men likaväl som den filosofiska dualismen här-af kan härledas, likaväl kan det den teologiska; och i sjelfva verket stödjer sig kristendomen på Platonismen i detta hänseende. PHILO blef en mellan-länk och kristendomens antagande i Grekland gaf ytterligare impuls deråt.

Emellertid började sekterna organisera sig och främsta rummet intog naturligtvis den, som gjorde JESUS alldeles identisk med Gud och som således rätt och slätt förklarade, att Gud sjelf lidit och dött här på jorden! Patripassianer kallades bekännarne af denna lära, som bland annat sade: "det finnes en enda Gud, Jesus Kristus, och han har blifvit född och har lidit." Här har gudomsteorien blifvit fullkomligt vanvett; den är ej längre hädisk, som man vid första påseende skulle vilja kalla den, ty auktoriteterna ha blifvit alldeles otillräkneliga.

Hvilken förfärlig urartning; det är ej så mycket JESUS som blifvit uphöjd till Gud, utan fastmer Gud, som blifvit neddragen till jorden! För en sann naturforskare eller naturfilosof är detta en i högsta grad irreligiös mening; denna oändliga storhet, denna skönhet och harmoni, som man visserligen i allt spårar, hvars lagar man ofta kan studera, denne gudom, som man dock aldrig kan klart formulera för sig, utan endast med tanken i förening med känslan kan

abs!

såsom ett utsägbart allt i allom upfatta; denne Gud låter man på det mest krassa vis framträda och spatsera omkring på en af de millioner planter, som finnas, låter man äta, dricka och snöpligen dö! Men lemnom de allmänna betraktelserna och låtom oss öfvergå till historiens sorgliga data.

Otaliga meningar upstå nu vidare och de otroligaste distinktioner göras; allt är dock hufvudsakligen variationer på samma tema — med undantag af verkligt oppositionella meningar, hvilka alltid funnos, men som mer eller mindre våldsamt började undertryckas i 3:de och 4:de seklerna. Sålunda höll PAULUS af Samosata på JESU menskliga natur (humanitarianism), men blef han också liksom hans lära därför fördömd på konciliet i Antiochia 269. NESTORIUS banlystes 431 å mötet i Ephesus, emedan han i Jesus velat erkänna 2 personer i st. f. en; och samma öde fick t. o. m. påfven HONORIUS dela 680, då konciliet i Constantinopel afgjorde, att Jesus hade 2 viljor, men hvaremot den förre opponerat sig! Alltifrån 4:de seklet har dock ARIUS, ”erkekättaren”, varit den mest bekante för opposition mot dogmen om JESU gudom och om treenigheten, i det han menade att Gud skapat JESUS; men en mellanväg höll han dock, i det han ansåg, att Jesus liksom englarne blifvit skapad före tiden, hvarigenom han blef ett mellanting mellan Gud och menniskor. Kejsar CONSTANTIN, som naturligtvis ej tyckte om att se splittringar bland sina undersåter, skref angående striden en gång till ARIUS och hans biskop ALEXANDER, att deras oenighet ”var ett tomt kif, en förståndsöfning, som de roade sig med, emedan de ej hade annat att göra”.

Emellertid blef dock den ortodoxa treenighetsläran bekräftad år 325 på det första oekumeniska mötet i Nicæa, der det lyckades ATHANASIOS att, trots stort motstånd från ett antal framstående prelater, så inverka på kejsar CONSTANTIN, att han icke allenast lät mötet antaga dennes mening, utan ock anatemiserade och exilerade ARIUS. Verlden befalldes nu tro, att JESUS var detsamma som Gud, eller *homousios*; men vid mötet i Antiochia hade man blifvit befalld att ej tro honom vara det. Då var JESUS *homoiosios* eller endast af liknande väsen som Gud. Men sådan är ortodoxien! Hörom än vidare. Några år efter Nicæiska mötet hade emellertid ARIUS lyckats vinna CONSTANTIN — som icke var kristen och ej förstod sig mycket på det teologiska af saken, blott det *politiska* — och då vardt ATHANASIOS exile-rad, under det ARIUS kom tillbaka och åter inträdde med triumf i kyrkan, då han dock plötsligt träffades af en våldsam kolik och afled häri. Utan tvifvel förefanns här en blykolik, förorsakad af *förgiftning!* Såsom alltid är fallet gjorde hans mening efter hans martyrdöd stora framsteg, och den beskyddades offentligt af kejsar CONSTANS och många af hans efterföljare, och antogs på flera conciliabula, d. v. s. moteconcilier, och räknade i flera sekler särdeles talrika anhängare, synnerligast bland de folkstammor, som eröfrade det romerska riket: göter, vandalor, lombarder m. fl.

Anhängarne af de motsatta rigtningarna voro emellertid ungefär lika fanatiska och tilläto sig enahanda gräsligheter. Sålunda mördades vid Athanasii död massor af hans anhängare i Alexandria af ariarnerne. Det fanns ställen, der man kullstörtade kejsar

Constantins statyer, emedan han tillät arianismen. I Constantinopel upstod vid Eusebii död med anledning af hierarebiska tvister en strid i sjelfva kyrkan, hvarifrån arianerna och deras motståndare ville förjaga hvarandra. Soldaterna, som trodde att folket gjorde upror, anföllo de nitiske kristne och 3000 funno sin död. Arianismen uphörde att vara officiell omkring år 660, men den igenfinnes sednare i 12:te och 13:de seklet hos Albigensarne och Valdensarne (hvilka dock som officiella korporationer blefvo af kyrkan utrotade med eld och jern) och den uppträder igen i nya former efter reformationen, synnerligast i *Socinianismen* genom italienaren SOCINO (död 1562) och hans brorson, hvilka synnerligast i Polen vunno ett stort anhang. SERVETO och GENTILI hyllade den, men brändes därför af den fanatiska CALVIN. I 17:de seklet utbredde sig läran vidare till Österrike, Holland och England, der den också räknade talrika bekännare. Ännu i våra dagar finnas millioner Socinianer i Nordamerikas förenta stater och England; de kallas numera också *antitrinitarier* eller *unitarier*, emedan de anse Gud *en* och allena, eller *humanitarier*, emedan de anse JESUS ha varit blott menniska. Utan att ha antagit något namn och utan att räkna sig till någon teologisk fraktion höra emellertid nuförtiden snart sagdt alla filosofiskt och naturvetenskapligt bildade till Socinianismen — hvilken förutom treenighetsläran förkastar läran om Jesu gudom, arfsynden, predestinationen och nåden. Och då nu en utomordentligt kompakt opinion faktiskt finnes i detta hänseende, som numera ställt sig på naturforskningens och all annan fri forsknings solida basis, se vi, att läran i 19:de seklet torde

befinnas på ungefär samma ståndpunkt som för 1800 år sedan, dock med den skilnad, att den nu har hela framtiden afgjort för sig, och att något antikt Nicæa numera ej finnes.

Innan vi lemna treenighetens historia må nämnas, att det s. k. *symbolum apostolicum* eller "Apostlarnes trosbekännelse" i dess ursprungliga skick redan var en kolossal förfalskning, alldenstund den ej på något sätt kan bevisas vara äldre än från 4:de seklet, då den författades under de pågående dogmstriderna; samt vidare, att vid treenighetsdogmens proklamerande å mötet i Constantinopel 381 den Helige ande endast med 1 (säger en) rösts pluralitet invoterades som tredje person!

Detta möte afgjorde formeln för kyrkans mysterium magnum, detta famösa *symbolum nicæo-constantinopolitanum*, hvars brister AUGUSTINUS emellertid snart visste finna bot för, i det han i sitt opus *De trinitate* lyckliggjorde menskligheten med kunskapen om den helige andes *procedere a patre filioque!* Detta utgående ur fadren och sonen; denna egenkap hos sonen att vara af fadren "icke skapad, utan född", att vara fullkomlig människa och ändå icke människa; detta mysterium att vara tre och ändå icke tre, vara ett och ändå icke ett — allt skulle gå i teologer och "kristna"; och det gick.

Detta var dock mindre att undra på, ty helvetet väntade med absolut säkerhet alla dem som vågade hysa en annan tro; åtminstone skref ATHANASIUS, att det nyssnämnda var den allmänna kristna tron och att "den henne icke fullkomlig och ren håller, han blifver utan tvifvel förtappad evinnerligen"!

Emellertid hade, enligt våra ortodoxa historie-skrifvare, "enhet (sic!) blifvit ernådd i kyrkan" och "för alltid fastställdt, hvad man hade att tro i kristendomens hufvudfråga." Nu kunde man få sofva i ro, och i sanning der följde ock en sömn, tusen år lång, ej ostörd, det är sant, men dock en sömn. Det blef liksom var det ej vårt eget slägte som der- under agerade, utan en fasansfull verld af onaturliga varelser, en drömverld af spöken, otäcka troll och djeflar bland apatiska massor af individer! Ett nytt mysterium fick verlden då skåda: individer och ändå icke individer, människor och ändå icke människor!

Inom få dogmer har "kätteriet" varit så rotadt (motiveradt), så ansedt för hädiskt som här. Och ändock, hvilka motsatta meningar ha ej på lif och död stridt om herraväldet, innan denna dogm blifvit formulerad och antagen. Det förtjenar att anmärkas, att benämningen "kätteri", som på grekiska (*hairesis*) betyder val eller utvald lära, alltid varit beroende på hvilken åsigt som "herrskat" för tillfället i förening med den hjälp, man härför kunnat påräkna från dem, som makten hafva. En lära kan sålunda en tid ha varit kättersk och en annan tid ortodox, liksom t. ex. i vår tid den kommande nya uplysningen skall kalla den nuvarande ortodoxa läran för villfarande och vilseledande från den sanna religionen!

Emellertid räknar den protestantiska kyrkan, dess ännu gällande skolastiska distinktioner må säga hvad som helst, icke mindre än 4 gudar, nämligen Fadren, Sonen, den Helige ande och Djefvulen. (Obs. att vi döma ur naturvetenskaplig synpunkt!) Hvad är väl den sistnämnde för kyrkan annat än en gud i den gamla polyteistiska meningen? Är han ej alldeles

analog — med afseende på bostaden — med grekernas Pluto; och är han ej — med afseende på hans natur — densamme som de äldste indiernas Mozazor, persernas Abriman, egyptiernas Typhon och grekernas Titaner? De kristne kunna åtminstone berömma sig af att stå på en ganska solid auktoritetsbasis.

Huru nära beslägtad vår djefvul är med persernas, synes bl. a. utaf härledningen af namnet, som kommer af det persiska *dew* = ond ande.

Den katolska kyrkan är dock än mera utpräglat polyteistisk, då den genom Fru Marias*) upptagande faktiskt räknar 5 *dii majores* och dessutom i helgonen en hel svärm *dii minores*, bland hvilka påfven genom den gudomliga ofelbarheten intager en uphöjd plats.

Maria fick den hädiska titeln "Guds moder" på konciliet i Ephesus år 431 — oakadt patriarken NESTORIUS hade framhållit, att det vore att gifva rätt åt hedningarnes vanvett, då desse också gifvo deras gudar mödrar.

Eget är emellertid, att protestanterna, lika mycket som de le åt uttrycket "Guds moder", lika mycket göra de sig samt- och synnerliga lustiga öfver dogmen om hennes obefläckade afelse — ej besinnandes, att den förstnämnda titeln är fullt riktig *äfven från protestantiskt ortodox synpunkt*, och att vidare Marias afelse icke är det ringaste *mer besynnerlig* än Jesu enligt vår kyrkolära.

Beträffande påfven återigen, är han egentligen en imitation af den uråldrige mongoliske *Dalai lama*

*) Så kallas hon flerstädes i det Apokryfiska Nya Testamentet.

eller den buddhaistiske öfverstepresten, som bor i Lassa. Denne är liksom påfven gudomens vikarie och liksom påfven också i viss mån gudomen sjelf; han är ofelbar, ger absolution från alla synder, utdelar invigdt bröd och är också obefläckad — d. v. s. så till vida som fruntimmer ej få bo i hans residens.

Detta ha vi velat framhålla för att visa, det denna lyckliga medlare-institution äfven utom kristenheten låtit tusentals millioner människor dö lugna — åtminstone i detta hänseendet!

8. Nattvarden.

Såsom förut är antydt (sid. 81) anade ej JESU egna lärjungar, att deras lärare vid den sista gemensamma måltiden instiftat något mysterium eller, som det i följande tider kallades, sakrament. Detta anade ej heller de första århundradenas kristne, som ej kände något till nattvarden. De höllo helt enkelt fromma *kärleksmåltider* (agaper) vid lämpliga tillfällen och af skiljda anledningar. Dessa voro af trenne slag, nämligen vid bröllopp, begrafningar och minneshögtider för trosbekännare, som lidit martyrdöden. Alla utmärktes af ätande, drickande, sång och kyssar*); men vid minnesfesterna för martyrer upfattade sig de "helige", hvilka deri deltog, såsom på ett mysteriöst vis förenade med hvarandra i Herranom.

Dock förföllo snart dessa agaper och urartade till verkliga orgier, d. v. s. blefvo ungefär enahanda med de antika festerna för de gamle gudarne Baal, Aphodite m. fl. på samma tid, hvarför de ock snart af kyrkomyndigheterna förbjödos. Apostelen PAULUS klagar redan öfver denna urartning.

*) DIXON har lemnat en intressant skildring om agaperna i sitt arbete *Spiritual Wives*.

Agaperna hade emellertid i början utträttat mycket godt genom broderligheten, gemenskapen och barmhertigheten, som voro deras grundval. TERTULLIANUS (f. 160 i Kartago) skrifver om dem: "Dessa kärleksfester hålla den kristliga barmhertigheten vid makt; de äro en hugnad för de rena, en varning för de rika, en tuktan för dem som svaga äro."

De voro verkligen ett uttryck af sann kristendom, och man måste djupt beklaga, att de ej uprätthöllos, utan att de efter ungefär år 200 uphörde, och än mer att så skedde af nyssnämnda anledning.

Författare finnes dock, som säga, att de uphörde "emedan församlingarna blefvo talrikare"; men svårt är att förstå hvarför agaperna *derför* skulle uphöra.

Men de försvunno ej fullständigt; de fortforo i hemlighet och blefvo i 3:dje seklet endast af mer enskild natur, och tillträde tilläts blott de rättroende kristne. Man började nu betrakta dem som hemlighetsfulla, mysteriösa handlingar och snart tillskref man dem en öfvernaturlig kraft. Under de följande seklerna fortfor denna föreställning; men först i 9:de seklet affattades denna i en läroform — *transsubstantiationsläran* — af PARHASIUS RABBERTUS. Denna lära, eller läran om mysteriet af omvandlingen af brödet och vinet i nattvarden till JESU lekamen och blod — fann dock många motståndare inom kyrkan sjelf; de förnämste voro bland dem som tidigt upträdde deremot, irländaren SCOTUS ERIGENA (i 9:de seklet), fransmannen BERENGARIUS på Tours (i 10:de seklet) och HENRIK eremiten (i 12:te seklet) m. fl.

Transsubstantiationsläran blef emellertid först 1215 bekräftad på den fjerde Lateranska synoden af *Innocentius III* (han som också bekräftade inqvi-

sitionen). Men länge fick den ej ostörd herrska; redan 1¹/₂ århundrade derefter förnyade WICLEF anfallen deremot, och alltsedan har den ej lemnats i fred. Bland de förnämsta, som sedan offentligen förnekat transsubstantiationsläran må här anföras ZWINGLI, SERVETO, CALVIN, CARLSTADT, HAUSSCHEIN, MÜNTZER, STORCK m. fl. s. k. "sakramenterier."

Så förhåller det sig med denne dogm. Tänk sålunda: mer än ett tusen två hundra år måste förflyta innan en påfve vågade proklamera densamme! Och fastän vi af JESUS sjelf intet hafva annat än en hjertlig upmaning att hålla honom i åminnelse, så är nu denna dogm nyckeln, medelst hvilken dörren skall uplätas till icke allenast himmelens salighet utan lika mycket, *om icke mera*, till våra vanliga världsliga rättigheter i borgerligt hänseende. Den är nyckeln till dörren till vetenskapsmannens lärostol likaväl som till krögarens bränvinsdisk!

Innan vi lemna denna dogm må vi taga i betraktande en parallellism, som etnologien erbjuder oss. Offerbruket finna vi ha sedan urminnes tid varit och ännu vara i bruk bland ett stort antal människostammar. Här skola vi emellertid endast häntyda på några bruk, som ännu äro gängse bland vissa vilda folk och som vi genom de tillförlitligaste källor veta vara riktigt skildrade och upfattade.*) LIVINGSTONE berättar sålunda om vissa Syd-Afrikas vildar, att "de tro att de affidnas själar efter döden vistas bland de lefvande och på något vis deltaga i deras målti-

*) Se TYLOR: *Primitive Culture*, London 1871; LIVINGSTONE: *Resor och forskningar i Syd-Afrika* (öfversättning) 1860; LUBBOCK: *Origin af Civilization*, London 1870 och *Prehistoric Times*, London 1865 m. fl.

der. Under sjukdom begagnas offer af höns och getter för att blidka andarne. — — — När någon har dödat en annan, anställes ett offer, liksom för att försona offrets ande. — — — Deras religion, om den ens så kan kallas, är en fruktans religion." Ungefär detsamma säger ock LUBBOCK: "Man kan säga, att en utomordentlig förskräckelse för ett okänt ondt likt en tung sky hvilar öfver vildens lif och förbittrar alla hans nöjen. — — — Nästan öfver allt tror vilden på trolldom. Sammanblandande subjektiva och objektiva intryk är han ett rof för beständig fruktan." Ur LUBBOCKS väl sigtade material må anföras, huru som infödingarne på Fidjiöarne pläga vid en höfdings död "sända med honom" några af hans hustrur och tjenstefolk; de förra berättas gerna offrade sig i dessa fall, emedan de endast härigenom anse sig försäkrade om ett bättre tillkommande lif. COOK omtalar också, att infödingarne på Tiarrabou offrade människor åt flera deras gudomligheter.

Arkeologerna ha i gamla ättehögar från stenåldern funnit otvetydiga bevis på att personer offrats på andras grafvar, något som forntidens vildar i Europa utan tvifvel hade gemensamt med många af nutidens.

Om Nyzeländarne säger LUBBOCK: "De hade icke någon föreställning om en allsmächtig Gud, men trodde på en ande kallad Atoua, hvilken var en grym kannibal som de sjelfve. När någon var sjuk, trodde de, att Atoua förtärde hans inelfvor, och de försökte att skrämma bort honom med förbannelser och hotelser. Detta måste vi betrakta som ett slags negativ dyrkan; men vid andra tillfällen offrade de människor och andra offer i den fåfänga förhoppnin-

gen att försona hans vrede. — — — Nyzeländarnes kannibalism var en ceremoni, icke en måltid; den var någonting helt annat än blott kroppslig njutning; den måste betraktas som en del af hans kult, som *ett slags heligt sakrament*. — — — De trodde i sjelfva verket, att det icke endast var det kroppsliga ämnet, de tillgodogjorde sig, utan *äfven anden, förmågan och äran* hos den person, som de förtärde.”

Denna upfattning är alldeles analog med den hos flera andra vilda folk, som bjuder dem att äta de djur, hvars egenskaper de beundra och önska besitta. Sålunda veta vi, att Malayerna i Singapore sätta högt pris på tigerkött, ej emedan de tycka om det, utan emedan de tro sig deraf få tigerns slughet och mod; Dacotaherna (N. Amerika) förtära af samma orsak hundarnes lever, o. s. v.

Några Brasilianska stammar dricka deras döde; denna osmakliga process försiggår sålunda, att kroppen en månad efter begrafningen upgräfvad och derpå kokas till dess endast en förkolnad massa återstår, hvilken tillblandas med andra ämnen och drickes af befolkningen, som härigenom tror sig blifva delaktig af den afdödes dygder. Så småningom har ätandet af menniskooffren bland vissa folk blifvit en del af deras kult. Sålunda ätes i Indien delar af offret, som presten utdelar bland folket (DUBOIS). LUBBOCK anmärker, att ”i många fall har en kuriös sammanblandning af offret och gudomen egt rum” (t. ex. Apis, Iphigenia m. fl.). Hos vissa mexikanska stammar gör presten en afgudabild af mjöl och barnablod, dödar den derpå under många ceremonier och utdelar till kungen och allt folket den i små

bitar sönderdelade bilden, som sålunda upätes och gör hvar och en delaktig af gudomens egenskaper.

Besinna vi nu, hvilken utomordentligt stor röle som ärfthigheten spelar och att större delen af våra begrepp och upfattningar äro fortplantningar från föregående generationer, blir det oss lätt att fatta, det menskligheten haft en stor benägenhet att antaga flera religioners läror om offer i allmänhet samt kristendomens lära om nattvarden och det verkliga förtärandet af JESU lekamen och blod *i med och under* det symboliska förtärandet af brödet och vinet.

Beträffande vildarnes upfattning af den af missionärerna predikade JESU död för människorna, lemna LIVINGSTONE ett talande bevis för denna läras lättfattlighet för dem. Han säger sålunda:

”Då jag börjar tala i religiösa ämnen med dem, som aldrig hört talas om kristendomen, är det stora faktum, att Guds son kommit ned från himmelen för att dö för oss, det framstående temat. Man kan ej säga något, som mera anslår dem. Om detta ej väcker deras intresse, skall man fåfängt försöka med något annat.”

Detta är alldeles i analogi med den från alla håll samstämmade upfattningen af vildarnes själsutveckling, att den nämligen helt och hållet är på det europeiska barnets ståndpunkt. Också är återlösningsläran mycket lättfattlig för våra barn och torde ytterst få finnas t. o. m. bland katolska och lutherska konfirmander, som i kyrkans nattvardslära finna något obegripligt.

Men barnet och vilden äro till hela grundrättningen egoistiska och subjektiva; först den *bildade* upvuxna människan kan höja sig till en sant objektiv

upfattning. Också är vår nattvardslära, sedd från en opartisk synpunkt, i grund mycket egoistisk, hur vacker den än i poetiskt hänseende kan synas.

Utan tvifvel skola offervildarne ej dröja länge att antaga nattvardens sakrament, och troligen skall detta ske långt innan de fattat betydelsen hvarken af Gud, kärlek eller religion! Dessa begrepp egas egentligen taladt ännu ej af något af de lägsta folkslagen. Men hvad de ega, är tron på offrens nytta att försona någon vredens magt och tron, att de genom en offermåltid bli delaktige af en annan människas goda egenskaper.

I hvilken utsträckning offer förr begagnats veta vi nu genom arkeologien och etnografien. Meningen med offren var emellertid förr som nu ibland vildarne — nutidens representanter af våra förfäder*) — alltid en försoning, ehuru ej i den högre bemärkelsen, utan var denna endast en blickning af gudar eller andar. Det är härigenom som man kan förklara våra gamla europeiska legender och ännu rådande bruk bland vildar om att lefvande människor begravts i grundmurar — ty sålunda blickades jordandarne — samt fördomen att man ej bör rädda drunknade människor — ty vattenandarne skulle då hämnas att man undandragit dem deras offer.

*) Äfven af vår bibliska skapelsehistoria kan man få en med den moderna (Darwinistiska) vetenskapens skapelselära öfverensstämmande upfattning af våra förfäder såsom vildar. Menniskan skapades sålunda enligt I Moseb. af jordens stoft och framträdde liksom det öfriga organiska lifvet i en viss ordningsföljd. Liksom vildarne »voro båda nakne, människan och hans hustru, och de blygdes intet»; sedermera kläde de sig med helt rudimentära fikonälöfskläder. Deras frestelser beskrifves ha varit temligen barnsliga och ha öfverensstämt med vildarnes i grundkarakteren af tjufnad, o. s. v.

Äfven i ett annat historiskt hänseende kunna vi i vissa antika bruk finna en förklaring för upkomsten af nattvarden. Vi afse nämligen här minnesbägaren och minnestalen, som man höll för afdöda och gudar. Så t. ex. herrskade i Grekland och Rom libationerna och i Skandinavien drack man förr för Odins, Thors och Frejas minne och sedan för Kristus', Marias', Johannes' o. s. v., hvaraf den nordiska midvintersfesten nu är en kvarleva.

Men hvem kan väl förbise, att stor sannolikhet finnes att de första nattvardsbruken framgått ur kvarlevor från dylika åminnelseceremonier? Huru den vidskepliga bimeningen, som häri ej kan spåras, sedan tillkommit, ha vi nyss sökt häntyda på.

På samma gång som vi derför för den kristna kyrkolärans upfattning af Jesus som ett försoningsoffer kunna finna en historiskt psykologisk *förklaring*, nödgas vi dock tillägga, att denna förklaring, långt ifrån att rättfärdiga det vår nuvarande uplysning kvarhåller den kyrkliga upfattningen, tvärtom häntyder på att denna sednare ej är annat än en nyare form af barbariska tidens föreställningssätt. Utan tvifvel skall man i en framtid, då uplysningen blifvit än mera spridd, endast känna till vår katolskt-lutheranska nattvards- och transsubstantiationslära i form af någon sorts talesätt, ordspråk, gåta eller dylikt.*)

*) Vi ega redan exempel på att antiquerade halfbarbariska bruk inom kristna kyrkan redan inom vissa af dess sekter numera upfattas som en sorts trolldom — alldeles som bildade folkslag betrakta vissa lägre civiliserade granstammar såsom begåfvade med trolldomskunskaper (t. ex. lappar, finnar m. fl.). Det är sålunda som hos en del protestanter i England och Tyskland den tron är gängse, att endast katolska prester förmå utdrifva djeflar, bota sinnessjukdomar, välsigna läkedomsörter, uptäcka tjufgods etc.!

Att »strida om påfvens skägg», som nu blifvit ett allmänt talesätt, har sin grund i fullkomligt historiska kyrkligheter, nämligen i tvisterna mellan den grekiska och romerska kyrkan i början af medeltiden angående det Gudi behagliga deruti, om påfven hade skägg eller ej.

TYLOR har i sitt grundliga och intressanta arbete *Primitive Culture* (London 1871) egnat flera kapitel åt allehanda analoga kvarlefvor och visat, huru t. ex. spådomar, hazardspel och lotterier, som numera ibland bildade folk endast äro lekar eller tidsfördrif, hos nu lefvande vildar samt hos antikens folk varit af stor betydelse i dessas mystiska kultur och uppfattningar af andeverlden. Ja, hela medeltiden, hvars psychiska innehåll egentligen endast var en barbarisk kvarlefvor, gaf oss prof derpå, och ännu så sent som 1619 publicerades ett arbete: *Om naturen och bruket af lotterier* af en engelsk teolog GATAKER, som deri bl. a. säger: »Lotterier må man endast bruka med stor vördnad, emedan deras anordning kommer omedelbart från Gud. — — — Ett lattsinnigt bruk deraf är derför ett missbruk af Guds namn och således ett brott emot tredje budet.» Ehuru han stred emot upfattingen af lotteriets utfall såsom något öfvernaturligt och utomordentligt verk af Gud, hvad var hans upfattning i sjelfva verket annat än en i den kristna religionsläras dräkt klädd kvarlefvor af de gamla spåmännens tro, att andar blandade lotterna och vredo på tärningarna för att låta en förnimma deras svar?

9. Döpelsen.

I den förkristna tiden begagnades dopet hos judarna; de icke allenast omskuro döpte utan äfven hedningar som öfvergingo till deras tro: JOHANNES och JESUS använde dopet som ett ytterligare reningssymbol och JESUS synes ock velat, att nya anhängare af hans lära skulle döpas. Emellertid döptes under ett par hundra år endast vuxne, och desse fingo före dopet fullständig religionsundervisning.

Är sålunda barndopet kristet? Nej.

Baptismen är i *detta* hänseende den enda kristna lärorigtning.

Skulle emellertid ortodoxa bibeltolkare lyckas bevisa, att barndopet på vissa tider och ställen varit tidigare i bruk än vi antagit, så bevisar detta ändock *intet* emot vår åsigt att vårt officiella dop icke ens antydningssvis af Jesus blifvit inrättadt eller rekommenderadt. Då barndopet började förrättas, skedde det vid husfadrens och "hela hans hus" omvändelse och var alltså en del af en summarisk process.

Emellertid gällde detta barndop endast kristna föräldrars barn. Judar och hedningar undervisades alltid före dopet. Hvad beträffar de bibelställen, hvarpå man stödjer sig i dopfrågan, så är det första eller

"låter barnen komma till mig" etc. alldeles icke en utsago af Jesus, som på minsta vis haft afseende på något dop eller någon sorts ceremoni, utan gällde helt enkelt en upmaning att välvilligt åtaga sig barn i allmänhet.

Det andra stället: "döper dem i namn Faders, och Sons och den Helige andas" (Matt. 28: 19) är ett det plumpaste tillägg som finnes i bibeln. Huru kunde Jesus före mötet i Nicæa och Constantinopel i 4:de seklet tala om treenigheten? Treenigheten existerade ej på Jesu tid!

Och icke desto mindre, har en hel rigtning inom den protestantiska kyrkan — Grundtvigianismen — uppstått på det blinda antagandet af att dessa ord blifvit af Jesus sjelf uttalade. "Detta lilla ordet af Herrans mun" är det som menas med GRUNDTVIGS "lefvande ord", som skulle ha fortplantats från mun till mun. Detta svärmiska, ehuru fullkomligt kritiklösa antagande, som (alldeles analogt med SVEDENBORGS idé om hans egenskap af den andre Kristus) tyckes ha uppstått under tillstånd af psykisk exaltation, har emellertid blifvit en trosformel, som gör döpelseförbundet till ett fullkomligt klassiskt mirakel.

Barndopet blef ordentligen auktoriseradt först genom AUGUSTINI (död 430) utspridda lära om att evig fördömelse väntade alla dem, som dogo odöpta; men först i 5:te seklet, då kyrkan var säker i sin styrka, infördes bruket att döpa nyfödda.

Men icke allenast till desse utsträcktes dopet, äfven *döda* döpte man sedermera, ehuru detta bruk blef afskaffadt. Ännu kvarstår dock inom katolska kyrkan bruket att döpa *kyrkklockor*, hvilka också, som

bekant, i katolska länder anses ega en särdeles skyddande förmåga mot oväder.

Äfven barndopet har liksom transsubstantiationsläran inom kyrkan haft sina motståndare, och redan i medeltiden upträdde flera deremot, t. ex. i 12:te seklet HENRIK eremiten och hans anhängare Petrusianerna, som sedan sammansmälte med Albigen-sarne. HENRIK blef dock för sina "kätterier" öfverallt af hierarkien förföljd och kastades af den "helige" BERNHARD i fängelse, der han dog.

Naturligtvis upträdde i reformationstidehvarvet en del reformatorer äfven emot barndopet, och såsom de förnämste må nämnas STORCK, CARLSTADT, MÜNTZER och ett stort antal andra, som blefvo grundläggare till baptismen och anabaptismen.

Men äfven inom den ortodoxa kyrkan saknas i våra tider ej motståndare till barndopet, ehuru, då denna inrättning på det hela taget är af oskyldigare natur, man ofta har underlåtit att tydligare uttala sig.

Anmärkas bör dock, att inom engelska kyrkans presterskap många öppet förklarar, att de döpa barn endast såsom en antagen sed och för att ej åstadkomma splittring inom församlingen, men icke emedan de dertill anse sig motifverade af bibelns ord.

10. Inquisitionen och trosförföljelserna. Coelibatet.

Få institutioner eller händelser, som den mensklige anden sjelf förorsakat och uttänkt, ha så degraderat menskligheten som den kristna *inquisitionen*. De mest kannibaliska vildar stå högt jemförelsevis med desse kyrkliche uslingar, som under en 'uphöjd religionsstiftares sköld kränkte all gudomlig och menskelig lag. Må man icke invända, att inquisitionens dåd böra liksom så många andra bedömas "i enlighet med *tiden*", eller att den ändock hade en nytta med sig, i det att "förvillelsen" framkallade en desto större reaktion och lifligare känsla för det rätta och manade menniskan till desto större filantropi och arbete för samhällets förbättring. Detta vore ju det samma som att alla andra brott böra bedömas med mildhet, emedan de ur antecedentierna eller biomständigheterna kunna *förklaras*. Detta vore dock att sätta vårt lefnadsmål bra lågt.

Det är af stor vigt för en riktig *historisk* upfattning af alla händelser att se dem i deras egen tids belysning. Men denna får ej utgöra någon måttstock för vårt *nutida omdöme*. I annat fall skulle vi hylla den afgjordaste fatalism, och nödgas erkänna, att allt hvad som skett, äfven det mest barbariska

och skändliga, kan försvaras — liksom det kan förklaras — och sålunda förmå med äkta medeltidslogik bevisa dess goda verkan. Men vi likna då väl mycket påfven GREGORIUS VII (1073—1085), som utropade: "o, du heliga, välsignade synd, som gaf oss Jesum Christum!" Vi skulle då, angående naturvetenskaperna, hvilka t. ex. i 13:de seklet förbjödos vid banlysningsstraff att studeras, och den tidens hierarki med skäl utropa: o, du heliga välsignade obscurantism, som gaf oss en Kopernikus, en Bacon, fl.! Inquisitionen var en mogen frukt af dogmkristendomen, den var en *fullständig konsekvens* af densamme; och, vore det ej numera omöjligt på grund af civilisationen, så är det intet tvifvel om att ej enahanda eller relativt enahanda institutioner såväl inom den protestantiska som den katolska kyrkan skulle uppstå*).

Inquisitionen inrättades 1204 af påfven INNOCENTIUS III för att upspåra "kättare", d. v. s. dem som hade en tro för sig eller ville bevara åtminstone en skymt af friheten**); derpå kom efter en mycket kort och summarisk process domen öfver den anklagades lif och förmögenhet — hvilken sednare ej sällan var målet, ty den konfiskerades. Ordens och kyrkans timliga välfärd hade man sålunda sörjt för på samma gång den "rena" läran uprätthölls. Äfven barn träffades för föräldrarnes "brott". Dessa behöfde emellertid ej vara *öfverbevisade*, blott *misstänkta*, för att straffet skulle följa.

Träffande säger VOLTAIRE***) om "kätter":

*) Vi känna en svensk prest, som under studenttiden en gång angående en bildad s. k. fritänkare yttrade, att han verkligen ansåge bäst, om denne blefve hängd eller dränkt.

***) Jemför ofvan sid. 139. ***) *Dictionnaire philosophique*.

"Det är ej till alltför stor heder för mennisko-förnuftet, att man har hatat, förföljt, massakrerat, bränt hvarandra för valda meningar; men hvad som än vidare är föga till vår heder, är att denna mani har varit oss egen, liksom spetälskan hos hebreerna och koppor fordom hos Caräiberna."

Såsom exempel på huru man upfattade kätteri, må anföras INNOCENTII sats: "Man är ej skyldig hålla tro och lofven åt en kättare."

En annan inquisitionslag var: "Det betyder intet, om vittnena i kättarefrågor äro goda eller dåliga människor, anklagade för samma brott, exkommunicerade, kätterska eller felaktiga i hvad hänseende som helst, eller om de svurit falskt etc. Detta är hvad som blifvit regleradt till fördel för tron."*)

Inquisitorn PARAMO, som skref ett arbete öfver inquisitionen (Madrid 1589) bevisade, att Gud var den förste inquisitorn i den gamla tron, då han utdref Adam och Eva ur paradiset, och att Jesus var den förste inquisitorn i den nya tron, och att efter honom både Petrus och Paulus utöfvade inquisitoriska funktioner, dem de sednare öfverflyttade på deras efterträdare biskoparne och påfvarne.

Gud sjelf skulle sålunda enligt P. t. o. m. ha gifvit den första modellen till *sanbeniton* eller *sacbeniton* (saccus benedictus = de dömdes skjorta) genom förordningen om Adams och Evas skinkkläder (I M. b., 3: 21).

Genom inquisitionslagen skänktes aflat för 40 dagar till alla, som varit närvarande vid afrättningen,

*) Se EYMERIC: *Directoire des inquisiteurs* (utgifven i medlet af 14:de seklet på latin).

och 3 år åt dem, som bidragit till "kättarens" gripande, afsvärjning och dom.

Man föreskref, att de närvarande skulle bedja för honom ända tills dess hans själ återgifvits till skaparen. Men de fingo ej tala vid honom eller säga honom huru han skulle kunna påskynda det qvalfulla slutet — allt för undvikande af "oregelbundenheter".

Man har ej varit af delade meningar att ju "kättarne" skulle dödas, endast sättet har varit omtvistadt. Dock segrade bålet *genom bibelns tillhjelp*, ty i Johannes 15: 6 fann man det säkra stödet här för! Ehuru det ej stod i Johannes ev. eller å andra ställen i bibeln, fann man dock, att en liten förbättring kunde ske af detta ställe, och därför tillades, att delinquentens tunga först skulle utryckas eller munnen tillstoppas, "på det han ej skulle skandalisera de närvarande". Ändtligen föreskrefs att göra processen så kort som möjligt, utan "advokaters skri" och med aflägsnande af en hop "onödiga vittnen". Gräsligt är att tänka, att det var endast å dominikanermunkar, åt hvilka de inquisitoriska funktionerna anförtröddes. Dessa tiggarmunkar, hvilka rekryterades ur de allra lägsta samhällsklasserna och hos hvilka vidskepelsen och vantron bäst trufdes, voro just de, som bäst egnade sig åt att bearbeta massan af folket; också ha de utöfvat en enorm inverkan på detsamma förfäande under medeltiden.

Som exempel på inquisitionens härjningar må anföras deras "korståg" (sic!) 1204—1220 emot albigenarne, hvilka emellertid ej voro någon sekt för sig, utan flera öfverensstämmande församlingar, hvilka motsatte sig det romerska prestväldet och ville en

renare urkristendom. Vid intagandet af Beziers 1209 blefvo icke mindre än 60000 innevånare massakrerade och kriget slutades med att albigensarne blefvo i ordagran mening nästan fullständigt utrotade.

I Laval brändes på en gång 400 Albigensare — och om detta yttrar sig PARAMO: "bland alla inquisitionens historier, som jag läst, har jag aldrig funnit en trosakt så ryktbar, ej ett skådespel så högtidligt." (Skulle man ej trott att han här afsedt dem som mördats!) I Spanien florerade inquisitionen mest och blef slutligen en politisk institution vida mer än en religiös; den fördref derifrån mohrer och judar och lyckades göra slut på Spaniens lysande civilisation. Ehuru inquisitionen sednare alltmer försvagades, höll den sig dock i Spanien ända till fransmännens ankomst dit 1808, då dessa togo första steget att afskaffa densamma, hvilket dock lyckades Cortes först 1820.

Låt oss kasta en blick på hvad inquisitionen uträttade i Spanien. Statistiken har visat, att under de 3 seklerna mellan 1481—1781 årligen utgallrades 1000 fritänkare: summa 300000! Af dessa blefvo ungefär $\frac{1}{10}$ eller 32000 brända; resten inspärrade.

I Sevilla brändes 1482—1520 4000 "kättare", d. v. s. 100 årligen eller 1 hvar 3:dje dag. Emigrationen var så stor, att man räknade 500 tomma hus och i hela diocesen 3000!

Men det gick så långt, att en skurk vid namn SAAVEDRA genom falska dokumenter gjorde sig sjelf till inquisitor för Portugal under $\frac{1}{2}$ år, under hvilken tid han brände 200 personer och utpressade 300,000 dukater. Hans bedrägeri, som derpå uppdagades af påfven Paul III, ansågs emellertid som ett

Guds finger och som ett mirakel af hans försyn — dervid man stödde sig på Marci 9: 38—40.

Redan under storkonquistorn TORQUEMADA (de sista 20 åren af 15:de seklet), som var ett det blodförstigaste djur historien känner till, anställdes sådana härjningar bland de bildade, att det knappast fans någon rik eller förnäm familj, som ej förlorat en eller annan medlem genom inquisitionen.

Bland mer bekanta personer, som föllo offer för inquisitionen och som genom deras ideer öfvat ett stort inflytande på efterverlden, må nämnas filosofen italienaren GJORDANO BRUNO, bekant för att ha uppsatt ett panteistiskt naturfilosofiskt system, (hvarigenom han blef en förelöpare till SPINOZA, LEIBNITZ och SCHELLING). Han hade varit dominikaner, men af öfvertygelse lemnat klostret. Författade flera utmärkta filosofiska arbeten och dessutom ett par stridskrifter, hvaribland: *Utdrifvandet af det herrskande odjuret*, en allegori, deri han bekämpar vidskepelsen; och *Kabal af den pagaseiska åsnan*, en den bittraste satir mot Aristoteles, skolastiken och kyrkans kristendom. Olyckligtvis kände han ej sina motståndare tillräckligt; han återvänder till Italien efter en 14-årig tvungen landsflykt, öfverfalles och fängslas under sömnen en natt af en förrädisk lärjunge och öfverlemnades till inquisitionen, anklagades för att ha förnekat Jesu gudom, treenigheten m. m., hvilket allt han ock tillstod. Hans samvete och hans vetenskapliga öfvertygelse, som var för honom en religion, tillät honom ej att efter den "vetenskapliga" inquisitionens befallning afsvärja sina läror som falska. Efter 8 års försmäktande i fängelse mottog han stoiskt sin dödsdom med den värdighet, som

den omutliga, brinnande kärleken till sanningen skänker. Derpå blef han d. 17 Febr. 1600 lefvande bränd i Rom, och hans aska sedan strödd för vindarne. Ej visste man då, att denna aska kunde gro; men vår nutid vet, att så skedt, och att den högsta kulturen ännu har mycket att behjerta af BRUNOS stora ideer!

Då emellertid sådant kunnat förehafvas emot kristna, hvad skulle man då ej tillåta sig emot judarne. Också äro judeföljelserna under medeltiden något det oerhördaste verldshistorien känner till; de utgöra en sådan skamfläck på den europeiska civilisationen, en sådan hädelse mot kristendomens anda, att ingen kan derpå tänka utan den djupaste grämelse och det djupaste förakt dem, som då vågade kalla sig Jesu efterföljare — efterföljare till honom, som förkunnade frid och kärlek. Men kyrkan törstade efter blod; med omutligt raseri utsögo dessa prestklädda varelser den mensklighetens blod, som deras till en onaturlig grad stegrade passioner kommit dem att hata; och under vigda kyrkklockors klang tände så frenetiska coelibatärer bålets flamma.

I nästan hela Europa herrskade i medeltiden den åsigten, att judarne voro en statstillhörighet, hvarför de ock behandlades som man för godt fann. Synnerligast ansågo sig furstarne ega om deras förmögenheter, och de använde, då det gällde att tillägna sig deras penningar, den kvalfullaste tortyr. 1340 förbjöd man i Frankrike de kristne att betala sina skulder till judar; och 1392 utgafs ett edikt, hvarigenom judarne hade att välja emellan konfiskation af deras egendom eller öfvergång till kristendomen!

Massakreringen af judar började i stor skala synnerligast vid korstågens början 1096. Detta år mördades ensamt i Mainz öfver 14,000 judar. Sökte de rädda sig genom att taga sin tillflykt till synagogor eller andra hus, påtändes dessa, och lyckades det några komma ut från lågorna, kastades de åter in uti dem. Digerdöden, som rasade i Europa 1347—1352, gaf ny anledning till de gräsligaste förföljelser. Judarne hade naturligtvis förgiftat brunnarne, och gisslarne eller flagellanterna, som anordnades för att afbedja det gudomliga straffet, fanatiserade pöbeln till ytterlighet emot dem. Öfverallt upbrändes judar i massor och i flera städer utrotades de till siste man.

Då FERDINAND den katolske 1478 utfärdade ediktet om judarnes utdrifvande ur Spanien, utvandrade ungefär 1 million judar, af hvilka dock största delen omkommo på grund af Torquemadas ytterligare påbud att ej, vid exkommunikationsstraff, lemna judarne någon sorts hjälp i äfven de för lifsuppehållet nödvändigaste vilkoren! Detta edikt kallade PARAMO "fromt, rättvist och berömvärdt"!

Han betraktade konfiskationen af deras gods som rättvis: emedan de förvärfvat detta genom ocker på de kristne, hvilka nu ej gjorde mer än återtogo hvad som tillhörde dem!

Dessa judeförföljelser, som af ortodoxe anses som en "gudomlig straffdom öfver judarne, som korsfästat vår Herre", bli emellertid för den objektive forskaren ett bevis på en alldeles motsatt upfattning. De visa nämligen å ena sidan högheten i detta folks religion och den orubbliga tron, hvarmed den omfattades; å den andra den stora lifaktigheten hos den

judiska racen. Andra folk ha under liknande omständigheter i många fall visat sig gå under och alldeles försvinna, under det vi f. n. räkna ej mindre än 5 millioner judar — ett antal vida större (ungefär $2\frac{1}{2}$ gång) än man räknade i den gamla tiden.

Hvad hade då judarna gjort? Historien vet ej att omtala någon handling som de begått, hvilken förtjenade någon förföljelse; tvertom torde få folk på jorden både ha egt så goda morallagar och så troget efterlevvat dem som judarne. Voro ändtligen icke JESUS och hans lärjungar judar?

Hvad judarna begärde, det var att få lefva i deras tro på den ende guden, under det kristendomen blef en polyteistisk religion, och vidare att de skulle få njuta för sig det hoppet, att deras religion skulle ha ett evigt bestånd — under det de ständigt sågo kristendomen förändra former, sönderfalla i otaliga sekter, ge anledning till de gräsligaste förföljelser och krig samt åtaga sig att mörda en del af människoslägtet genom inquisition och hexeriprocesser o. s. v. — allt saker, som ju ej kunde förmå judarne att tro på den s. k. kristendomens höga kallelse på jorden. Som de aldrig kunde beräkna någon jordisk eller himmelsk vinning särskildt af att fasthålla vid deras tro, framstå de i det mest storartade martyrskap verlden skådat. Jemföra vi med dem de kristne, som ljutit martyrdöden, så få vi ett resultat, som ej kan annat än utfalla till judarnes fördel. För det första var antalet af kristne martyrer litet mot judarnes; och för det andra var arten af martyrdöden hos de kristne så till vida olik den hos judarne, att de förre just derigenom ansågo sig komma att få en belöning i ett kommande lif. Judarne

svärmade ej för någon mystisk tro, som kunde upjaga deras fantasi till styrka i tortyren och dödsqvalen. I detta hänseende förtjenar åter omnämnas, att ett stort antal kristna martyrer i en sorts psykisk berusning sjelfva erbjödo sig, påtvingade sig att få bli dödade — i den barnsliga tron att de desto säkrare skulle komma i himmelriket! Förlossaren, som man hos judarne väntade under namn af en *konung* eller *smord* (*maschiah*, på grekiska *christos*) var blott en bild af det fulländade gudsherskandet och utplånandet af tyrannisk magt liksom af förderfliga begär.*)

Vi vända oss nu till en institution af det ödesdigraste slag — *coelibatet*, hvars grundtanke och utgångspunkt var: *kärlek är en synd*. Derigenom förbjöds egentligen icke allenast allt lagligt äktenskap, utan allt sorts förhållande till någon qvinna. Det egna är emellertid, att hvarken JESUS eller apostlarne gifvit grunden härtill; tvertom egde genom PAULI auktoritet (Timoth. I: 3; Titus 1: 6) det bruket rum, att ännu i 3:dje seklet ingen *ogift* man kunde bli biskop! Detta åter förbjödo de s. k. apostoliska stadgandena — urkunder från det 3:dje seklet — hvilka föreskrefvo presterna deras lefnadsordning. Emellertid fingo prester ännu lång tid gifta sig, och först i 5:te seklet började stadganden i en kanonisk lag att vidröra äktenskapet, men ännu var ej tal om allmänt coelibat. Förordning derom utkom visserligen i 4:de seklet i Spanien, derifrån Europa fått den lyckan att omhuldas med många andra sköna kyrkliga institutioner: öronbikten, tiggarmunksorden,

*) Se JOST: *Gesch. des Judenthums und seiner Secten*. Leipzig 1857.

inquisitionen, jesuitorden, dogmen om den obefläckade affelsen m. m. Emellertid dröjde det länge innan coelibatet antogs af romerska kyrkan, och många koncilier handhade frågan förgäfvos. Efter mycken strid gick den äntligen igenom 1015, och påfven GREGORIUS VII exkommunicerade sedan alla gifta prester. På konciliet i Basel 1431 fann coelibatet återigen motståndare, men hur det än var, blef det efter Tridentinska mötet (1543—1563) ej någon vidare dispyt öfver klerus' coelibat inom den romerska katolska kyrkan. Man försökte att trösta sig på annat vis; men att försöken blefvo och ännu äro både skändliga och förnedrande, är en historiskt känd sak.

Den katolska kyrkans coelibat blef i medeltiden — och är det ännu till stor del — en institution, hvarigenom den kristna läran på ett det kraftigaste, ehuru mindre uppmärksammat, vis motverkat vetenskaperna och kulturen. Verkligt framåtskridande kan endast ega rum genom föreningen af själsodling och materiellt välstånd, eller genom bibehållandet af *en sund själ i en sund kropp*. Allt detta är emellertid omöjligt för coelibatärer och äfven — i stort sedt — för alla människor utan äktenskapsinstitutionen. Af statistiken veta vi, att den ogifte mannen har betydligt kortare lifslängd än den gifte; den förre har ej utsigt på att bli mer än 45 år, då den gifte blir 60! Detta kan endast tillskrifvas det mer moraliska, lidelse- och sorgfriare lifvet inom äktenskapet.

Det är intressant att se, huru vetenskapen nu gifvit en bekräftelse på hvad redan JESUS SYRACH skref: "Väl är dem manne, som en dygdesam qvinno hafver; deraf lefver han dubbelt så länge" (26: 1).

I medeltiden egde emedlertid ingen, som ville egna sig åt vetenskaperna och annan själsodling, frid och ro utan i kyrkans sköte, men för inträdandet häri fordrades: coelibatslöftet! Nu inträffade dock ett dilemma: de intelligente och lärde män, som höllo löftet, kunde ju ej få någon intelligent afkomma; och å andra sidan hotade en ryslig sedeslöshet genom det högst omoraliska lif de "andlige" förde i medeltiden!*) Äfven detta verkar på flerfaldiga vis särdeles nedsättande på nativiteten.

Resultatet blef af coelibatet alldeles enahanda med det af inquisitionen, om hvilken LYELL säger, att den genom ett formligt urval (analogt det som eger rum, ehuru i motsatt förhållande, i den naturliga utvecklingen enligt DARWIN) nedsatte hela den europeiska intelligensen, d. v. s. tillbakasette kulturen för kommande tider genom att lemna i lifvet hufvudsakligen de intresselösa och *nündre begåfvade individerna* (se kapitlet om ärtlighetsmomentet).

*) De lyckades t. o. m. få påflig sanktion på koncubinatslagar, ja än mer, på afgifter till prelaterna för fritagande af unga brudar från tillämpandet af jus primæ noctis! Rätt kuriöst är att finna ungefär samma koncubinatslagar på Vänskapsöarne, der den förnämste presten anses vara för helig för att bli gift, men dock kan få huru många mätresser han behagar; ja, höfdingar bland stammarne våga ej ens neka honom deras döttrar.

11. Medeltidsspekulationer: teologien och skolastiken.

En ny vetenskap hade i början af medeltiden upstått, som efter antikt grekiskt mönster kallades "teologi"; dess föremål äro dock, med undantag af Gud, idel obefintliga ting, ehuru man begagnat sig af brukliga talesätt och nyttjat hvarjehanda fraser och termer analoga med dem, som användas i filosofien och naturvetenskaperna, hvarigenom denna doktrin för oinvigde får ett visst vetenskapligt sken. Men så blef det också endast en *quasi*-vetenskap.

Under det alla andra vetenskaper röra sig med fakta, saknas sådana alldeles i teologien; endast fantasmer och subjektifva antaganden bilda materialet. Den formella logiken har man visserligen icke försummat; tvertom har densamma odlats icke så litet, hvarför också bevisningarna *låta* rigtiga. Men trots detta stå dock teologiens satsar för vår nutida forskning egentligen som kuriosa. Förståndet kan ej fatta deras mening — icke emedan de äro höjda öfver allt förstånd, utan emedan hvarken förstånd eller förnuft finnas deri.

Då "teologi" hos de gamla grekerna var liktydigt med mytologi, blef namnet enligt det äldsta

kristna språkbruket nytjadt för att beteckna läran om JESU gudomsnatur (logos om theos) eller hela treenighetsläran. Sednare fick benämningen gälla för alla den kristna kyrkans dogmer, som så småningom började uppstå.

Teologien har sålunda egentligen bordt kallas *dogmologi*; och att den åtminstone här faktiskt är detsamma, derpå taga vi hela NORBECKS *Teologi* till vittne. Hvarenda rad i detta opus, som snarast en hel generation måst i en förvrängd lärometod itröskas, kan intyga att teologi ej upfattats som en "vetenskap om religionen", utan som en bjudande och befallande lära om den allena saliggörande *lutherska tron*.*)

Se här några prof på teologiens quasivetenskapliga termer, som spelat en utomordentligt viktig rol: *Infralapsarier* och *supralapsarier*: Prædestinationsbekännare, som lära evig fördömelse genom Adams syndafall (lapsum), hvilket emellertid enligt de sistnämnde — i motsats till de f. — blifvit af Gud beslutadt!

Antinomianer och *solifidianer*: som yrka blott på tron utan gerningar; de uphäfva all lydnad för lagen (nomos); Kristi rättfärdighet är nog. De utvalde kunna ej synda!!! *Synergister*: menniskan kan själf medverka vid omvändelsen (en protestantisk riktning liksom de föregående).

*) Lika ömkligt har i allmänhet — vi säga i allmänhet med afsigt, emedan det är väl bekant, att några utmärkta undantag finnas — kyrkohistorien blifvit afhandlad, i det den, som GELJER säger, på det hela taget blott är en presthistoria. — Äfven i kyrkohistoria har den svenska skolungdomen sedan lång tid trakterats med särdeles underhaltiga och torra arbeten, t. ex. det af ANJOU, som under en hel mansålder blifvit i vår ungdom inlärd — ja i vissa läroverk *utantill inpluggad* liksom fallet mycket vanligt varit med teologien!

Ubiquister: bekännare af tron på Jesu menskliga naturs allestädes närvaro.

Transsubstantiatio = väsensförvandling; brödets och vinets faktiska förvandling till Jesu lekamen och blod.

Transfiguratio = omgestaltning; Jesu förklaring.

Homousi: af lika, *homoiusi*: af liknande väsen som Gud (!). — *Trinitas*: treenighet.

Antitrinitarier och *unitarier*: som anse Gud vara en allena; *humanitarier*: som anse Jesus endast vara människa; *patripassianer*: som anse Jesus vara så fullkomligt Gud att det vore bäst att formulera förhållandet med lidandet så, att det varit *Gud sjelf* som frestats, lidit och dött!

Som exempel på teologernas framställningar af dogmerna må här anföras en mening, som vi antecknat efter ett föredrag af en bekant svensk teolog: "Sjelfva ordet treenighet står ej i bibeln, utan Fader, Sön och Ande; men i undervisningen är det tillåtet att begagna sig af kortare uttryck, kallade tekniska termer."

Emedan intet förnuft funnits i dogmerna eller teologien i sin helhet, ha ock ständiga strider fortgått — strider, som de "hedniske" romarne hånade och skämtade öfver på teatrarne (synnerligast treenighetsläran). Aldrig har det varit enighet, icke ens majoritet angående dessa mer eller mindre vanvettiga dogmers kreerande. Jemföra vi härmed de verkliga vetenskaperna, de filosofiska som de naturvetenskapliga, så finna vi den påfallande företeelsen, att uttalade meningar ofta haft stor grad af sannolikhet för sig, ofta visshet, och att, om de sednare befunnits felaktiga, detta skett genom ådagaläggandet af nya

fakta, som med än större beviskraft öfvertygat forskarne. Inga koncilier ha här behöft hållas för att diskutera frågorna, inga beslut ha dikterat den enda sanna tron. Majoritet och maktspråk ha åter varit obefintliga storheter. Vid skiljaktiga meningar har det i allmänhet snart visat sig, att de berott på förtidigt fattade meningar å ett eller annat håll eller att ettdera eller alla partierna ej tillräckligt varit förtrogna med ämnet.

Men måhända har det varit öfverflödigt att här framhålla denna åsigt om teologien, eftersom teologerna sjelfve säga, att "de andliga tingen ej äro föremål för vetande utan för tro." Men hvarför ha vi då dyrbara och onyttiga teologiska fakulteter?

En verklig vetenskap kan ej ha lefvat en lång följd af år utan att ha bringat något verkligt godt och nytt åt menskligheten. Men vid teologien möter oss det förunderliga faktum, att kulturen ej kan i någon mån ha annat än på ett högst negativt vis dragit nytta af densamma!

Har då, fråga de protestantiske teologerna, ej reformationen befriat menskligheten från många bojor, och derigenom visat, att menskligheten från det hållet vederfarits något godt?

Jo, helt visst blefvo många bojor genom reformationen brutna, men flertalet finnas qvar ännu inom de protestantiska kyrkorna och för öfrigt var det ej *teologien*, som bröt några bojor. Detta skedde genom den allmänna humanistiska och vetenskapliga kulturen; med ett ord, reformationen var en konsekvens af de mot slutet af medeltiden upvaknande studierna och de epåkgörande stora uptäkterna och uppfinningarna.

Medeltidsspekulationerna funno emellertid en glanspunkt i *skolastiken*, denna märkvärdiga skapelse, om hvilken man åtminstone kunde, om inte annat, säga, att den hvarken var fogel eller fisk. Kristendom var den ej, filosofi var den ej, men den ville vara bådadera. "Kristlig filosofi" har man ock kallat den, emedan dess önskan var att förmedla dogmen och det sjelfständiga tänkandet, blind tro och vetande!

En af de märkvärdigare läror, som den upfann, var att: en filosofiskt sann sats kan vara teologiskt falsk. Detta är emellertid en mening, som, hur kuriös den än förefaller oss, allt fortfarande råder bland teologerna. Att en sådan mening kunnat uttalas, är dock ej att undra på, då vi veta hvilka studier, som odlades och hvilken upfattning man hade om vetenskap i allmänhet. Sålunda vet man, att vid det fjerde kyrkomötet i Kartago (418) biskoparne förbjödos att läsa världsliga böcker. Vid Konciliet i Kalcedon 451 suto icke mindre än 40 biskopar, som hvarken kunde läsa eller skriva! Och om påfven GREGORIUS "den store" (590—604) är det bevisadt, att han utfärdade en befallning, "att öfverallt upbränna Ciceros, Livii och Taciti verk".

Ja, obildningen blef så stor, att i både Tyskland, Frankrike och England brottslingar, som kunde läsa, blefvo i 10:de och 11:te seklet frikända!

Munkarne förbjödos å lateranska synoden 1139 att utöfva medicinen, och kyrkomötena i Tours och Paris 1163 och 1209 förbjödo vidare munkarne vid strängt straff det "syndiga" läsandet af naturvetenskapliga skrifter, synnerligast Aristoteles.

Den usla religiösa literaturen — ofta skriven på utraderade pergament med de utmärktaste

klassiska arbeten — bestod mest i ömkliga helgonlegender och vidskepliga fabler — t. ex. om Guds moders 7 fröjder o. m. dyl., — hvarigenom vantron alltmer ökades och all vetenskaplighet omöjliggjordes. BUCKLE säger också om medeltiden: "man vande sig så vid osanningar, att människorna voro beredda att tro allt"!

Angående klostrens förmenta förtjenst som vetenskapliga förvaringsorter ha vi i literaturen ett så stort antal berättelser, som alldeles motsäga denna fromma upfattning, för att vi längre skola kunna tro derpå. LANG anmärker härom: "att man i enstaka kloster funnit några värdefulla auktorer, bevisar, att man derstädes hvarken känt eller begagnat dem. Omkring år 1440 har man visserligen funnit Propertius i ett kloster; men hvar? — i en källare såsom underlag för ett vinfat." Hur det än var, hade emellertid ARISTOTELES blifvit känd i Spanien och det vestra Europa genom den arabiska kulturen (den föraktade Islam var aldrig fiendtlig mot kulturen, utan vinlade sig derom); och nu började i det 11:te seklet detta oerhörda ofog med och missförstånd af ARISTOTELES, som var en hufvudbeståndsdel i skolastiken. Dennas spiritus rector var dock teologien; ARISTOTELES lemnade hufvudsakligen blott terminologien och schematiska synpunkter.

Oaktadt man redan i 13:de seklet började se en gryning till den nyare tiden i en ALBETI MAGNI, en ROGER BACOS*) m. fl:s utmärkta naturvetenskap-

*) Han hade blifvit tvungen att bli munk, men hade dessförinnan studerat i Oxford och Paris och fått till sin grund muhamedansk lärdom. Han förföljdes i klostret af det krassa bigotteriet och, oaktadt han sjelf skrifvit emot magiean, anklagades han för

liga studier och forskningar, kunde dock alldeles samtidigt med dem skolastiken i dominikanermunken THOMAS AF AQUINO, "teologernas kung och skolornas herre", fira sin högsta utveckling. Denne man, som ville stadfästa kyrkoläran med ARISTOTELES, befordrade vidare genom sin förmenta lärdom kyrkolagsförfalskningarna, som ännu fortforo, och på hvilka han sedan byggde sin lära om påfvens oinskränkta makt. Han var ock den, som synnerligen (jemte ALEXANDER från Hales) utbildade läran om *aflaten*. Ensam beherrskade han emellertid ej sin tids skolastik, utan fick hans skola i DUNS SCOTUS snart en lika spetsfundig medtäflare och motståndare. Hädanefter bekämpade thomisternas och scotisternas *doctores admirabiles, resolutissimi, irrefragabiles et fundatissimi* hvarandra med den yttersta häftighet, förkättrande och nedsättande hvarandra på bästa vis. För THOMAS gällde Guds *förstånd* som den högsta principen, för SCOTUS Guds *vilja* — ett särskiljande, hvilket såsom i allmänhet all dualism i dylika frågor har sin grund i ensidighet och disharmoniska forskningar.

Som prof på de teologiska frågor, man inom skolastiken afhandlade, må följande gåtor tjena: "Hvilket språk tala englarne?" "Om det fans exkrementer i paradiset?" "Om en kyrkråta, som råkat smaka på hostian, njuter af Kristi lekamen?" o. s. v.

Äfven PLATO ville man åter introducera, och falskeligen föregaf man kyrkofädrens kristligt mystiska neoplatonism vara baserad på honom. Emel-

troldom och hölls i fängelse större delen af sitt lif. Men rätta anledningen var egentligen den, att han i klosterlifvet för mycket kontrollerat och gisslat munkarnes lösa seder!

lertid har såväl då som nu PLATOS läror och isynnerhet hans mycket omtalade idealism mycket missförstått och öfverdrifits*).

PLATO egnade sig emellertid på sätt och vis särdeles väl för medeltidsfunderingar; hans ensidiga subjektifva metod, hans obekantskap med naturen och hans obevisade, aprioriska antaganden af obefintligheter som verkligheter — t. ex. ideerna, dessa vår egen förståndsverksamhets produkter — allt var en förträfflig basis för kyrkolärarnes fantasier.

Också har PLATO, huru mycket man än måste berömma hans förtjenst att ha väckt människan till ett högre medvetande och att ha framkastat nya synpunkter och gifvit anledning till nya forskning — har han dock kraftigt gått den förfinade obskurantismen, synnerligast den teologiska, i händerna. Och har detta kunnat ske dels genom auktoriteten af hans stora namn, dels hans anslående och till tendensen höga och sedliga religionsfilosofi samt hans öfverlägsna dialektik, men också mycket genom tidsriktningens bristande positifva, synnerligast naturvetenskapliga forskning. Också se vi, att bland medeltidsfilosoferna en del höllo sig noga till PLATOS åsikter om ideernas præexistens samt de materiella tingens (fenomenernas) skapelse efter deras förebild: *universalia ante rem* (de allmänna begreppen funnos företingen). Denna fantastiska lära, som dock i ARISTOTELES, denna den objektifva forskningens morgongryning, blifvit vederlagd, höll dock ett stort antal filosofiska forskare lika fängslade som PLATOS teologiska betraktelser imponerade på kyrkan. Hans teori

*) Se t. ex. LEWES: *History of Philosophy*; 1857.

om själens tillstånd i ett sorts andligt paradis i förtiden samt om själavandringen efter döden öfverensstämma högst väsendtligt med kyrkans i detta hänseende. Hela läran om syndafallet är ett bevis härpå, och, för att ta ett exempel från etnografien, huru många finnas ej i det teologiska lägret, som ännu hylla teorien om att vildarne äro fallna och urartade människor! Den positifva, empiriska forskningen lemna oss dock dagligen faktiska bevis på att dessa äro representanter af våra paradisiska förfäder!

12. Reformationen och Nyare tiden. Vetenskaplighet och vidskepelser.

Man har genom klerikala åtgöranden blifvit så vand att betrakta den nyare tiden såsom tagande sin början vid och genom reformationen. Detta är dock ett stort misstag. Hvad som gjorde att reformationen kom att sålunda framstå, det var sammanträffandet af en mängd upptäckter och uppfinningar af den allra största vikt. Feodalismens och rofriddernes makt och hela medeltidens världsliga barbari bröts genom uppfinningen af *krutet*. *Kompassen* hade 1302 upfunnits af italienaren GIOJA från Amalfi, och i 15:de och 16:de seklerna följde sedan den ena geografiska upptäkten på den andra. 1486 upnåddes *Goda hoppssudden* af portugisaren BARTHOLOMEO DIAZ, 1498 upptäckte portugisaren VASCO DI GAMA sjövägen till *Ostindien* och genuesaren CHRISTOFORO COLUMBO *Amerika* 1492. Det var genom denna upptäkt som en fristad och ett förut okänt välstånd förlänades åt stora skaror förtryckta, på samma gång den gaf anledning till nya tankar och forskningar inom vetandets och industriens områden. Kanske viktigast af allt var dock *boktryckeri-*

konstens uppfinding af Gutenberg 1440, hvarigenom bildningen numera kunde spridas till alla klasser, och det omöjliggjordes att menskligheten längre kunde hållas i andligt mörker och förtryck. Utan denna konst skulle de klerikale helt visst många gånger försökt att göra om experimenterna med biblioteken i Alexandria och Granada!

Boktryckerikonsten förorsakade också upkomsten af alltflera universiteter, som vi i det 15:de och följande sekler finna särdeles talrikt upstå. Sedan de klassiske studierna redan förut återväckts, blef det isynnerhet naturvetenskaperna och medicinen, som från och med det 16:de seklet flitigt odlades, hvarigenom en vetenskapernas restauration egde rum.

Menniskoanden föryngrades formligen af allt detta och måste sålunda helt naturligt inträda i ett nytt skede, hvarur så kyrkoreformationen blef en följd — icke tvertom.

Hade en WICLEF redan 150 år före reformationen kunnat upträda med opposition, en HUSS och en SAVONAROLA redan under det föregående seklet hunnit till bålet i samma sträfvanden, så kunde man väl vänta, att nästa steg i början af det 16:de seklet skulle i någon mån lyckas bättre. Men ännu en viktig faktor för reformationen fans, som helt visst var en af de viktigaste, nämligen världslige furstar och världslig makt. Vi måste besinna, att protestanterna *dåförtiden* voro kättare! Utan svärds och kulors hjälp hade aldrig protestantismen kommit att se öppna dagen, utan säkert fått sluta sitt unga lif i en tysk Bartolomeinatt!

Huru föga äfven reformatorer kunde motsvara nyaste tidens anspråk på fördomsfrihet, se vi af

LUTHER, som t. ex. trodde på besattvarande af djefvulen, hexeri m. m. och vredgades på läkarne, då de någon gång ville ur naturliga orsaker förklara och med läkemedel bota hjärnans sjukdomar. LUTHER trodde sig faktiskt ligga i strid med djefvulen, och det är bekant, att han en gång trodde sig ha slagit bläckhornet i hufvudet på honom*). MELANCHTON var ock en fördomsfull man.

Redan före LUTHER hade, förutom engelsmannen WICLEF och czechen HUSS, på sednare tiden andra framstående män uttalat sig för afskaffandet af en mängd kyrkomissbruk. Sådana voro t. ex. den store språkforskaren badensaren REUCHLIN (1455—1522) och den lärde holländaren ERASMUS ROTTERADAMUS (1467—1536); den sednare hade sällat sig till LUTHER, men skiljde sig ifrån honom, då han såg dennes våldsamheter. Både REUCHLIN och ERASMUS hade hemtat deras första lärdom i de italienska fristäderna genom de grekiska lärare, som flyktat dit efter Konstantinopels intagande.

Af reformatörerna intogo onekligen WICLEF, "reformationens morgonstjerna", och HUSS liksom sednare schweitzaren ZWINGLI samt tyskarne MELANCHTON och CARLSTADT första rummet — förnämligast genom deras opposition emot transubstantiationsläran; de visade sig härigenom såsom de mest uplyste och togo ock derigenom det från katolicismen i dogmatiskt hänseende mest afvikande steget. LUTHER

*) Af Luther har man vidare ett karaktéristiskt yttrande med afseende på hans tro på »hexor» som skulle ha stulit smör och ägg från bönderna: »Jag skulle ej ha något medlidande med dessa hexor; jag skulle bränna dem allihop!»

och CALVIN åter kvarstodo i detta hänseende på fullkomligt katolsk ståndpunkt — i det de hyllade den vidskepliga mysticismen om den faktiskt försiggående förvandlingen i med och under annammandet af brödet och vinet i nattvarden. Att vilja särskilja mellan LUTHERS upfattning och den katolska är fullkomligt nonsens. Frågan rör sig om precis samma mysticism, och endast en skolastisk ordstrid skulle kunna af teologerna härom presteras.

Emellertid var LUTHER så säker i sin tro, att han i sin vrede mot sina reformatoriska kolleger för deras motstånd mot transsubstantiationen förklarade detta vara ett verk af djefvulen.

ZWINGLI var i grund en verklig framtidsreformator och rättade sig efter tidsbildningen; under det LUTHER med sin ovilkorliga fordran på bibelauktoriteten egentligen endast fordrade en återgång till ett mer apostoliskt lefverne och förkastade en del af påfvarnas och konciliernas yttre tillsatser och missbruk, aflaten först och främst. Han var emellertid den kraftigaste och hänsynslösaste af reformatorerna, men sannolikt skulle ZWINGLI ha fört reformationen vida längre, hade ej en för tidig död afkortat hans lif (1531). Han upträdde alldeles oberoende samtidigt med LUTHER, eller rättare 1 år före; skulle någon prioritet sättas i fråga, voro väl ZWINGLI utan tvifvel den förste, då man vet, att han redan tidigt genom sin lärare blifvit bragd på reformatoriska tankar. Han säger sjelf vid ett tillfälle: "All aktning för Luther; men hvad vi ha gemensamt med honom, det var vår öfvertygelse innan vi ens kände hans namn". LUTHER, som visserligen 1517 upträdde emot aflatskrämaren TETZEL, blef dock först 1250 medveten

om sin mission och fann då till sin förvåning, att den fördömde HUSS' lärosatser öfverensstämde med en stor del af hans egna åsigter. "Vi äro alla Hussiter utan att veta det; Paulus och Augustinus äro Hussiter; jag vet af förvåning icke hvad jag skall tänka" — skref han en gång vid denna tid.

Emellertid blef bibelauktoriteten just genom LUTHER än mer befästad — till trots för den fordrade friheten, att enhvar skulle få läsa bibeln*). Ifrån att förut ej ha varit högre aktad än andra framstående teologiska och religiösa skrifter, blef nu bibeln betraktad som ett fullkomligt heligt och oantasteligt ting. Det egna var med bibelläsningen, att LUTHER väl ville att folket skulle få tillstånd dertill, men därför tillstodde han ej, liksom ännu vår kyrka, att bibeln af enhvar skulle få *tolkas* såsom honom rättast syntes. Endast såsom presterna tolkade den var det tillåtet att upfatta den, och härigenom spriddes än mer till folket bokstafsauktoriteten, som vi här i ett lutheranskt land dagligen och stundligen kunna bekräfta vara särdeles djupt rotad hos alla kyrkliga och ortodoxe. Härigenom har det gamla ordspråket: *bokstafven dödar* än mer bekräftats, och, i sanning, nekas kan ej, att ortodoxien alltsedan reformationen visat sig fiendtlig mot fri forskning.

Då vi betrakta alla reformatörernas hufvudläror, få vi medgifva, att på det stora hela taget endast få dogmer blefvo borttagna, men att ett betydande antal blefvo bibehållna och t. o. m. skärpta.

Bibelauktoriteten var en fordran hos alla; treenigheten och inkarnationen eller Jesu gudom, för-

*) Obs. att det fans tyska liksom engelska biblar öfversatta före LUTHER.

soningsläran, döpelsen, djefvulsdogmen, den eviga fördömsen m. m. antogos af alla som kardinalpunkter, och begreppet "kätter" förblef ungefär detsamma som förut. Också säges uttryckligen i den *Augsburgiska bekännelsen* att: "Våre Församlingar vti ingen Tros Artikel eller Läropunkt skilachtige äro ifrå then allmänneliga Christeliga Församling: Allenast bortläggia the några missbruk, hvilke äro nye, och emot then grund och mening, som *Canones* eller then gamle Kyrkiologen innehåller, af olärda och onda Lärare vptagne".

Bland reformatörerna var fransmannen CALVIN en så besynnerlig person, att vi ej kunna underlåta att något litet närmare skildra honom. Hersklysten och lömsk var han puritanismens hierarkiske grundläggare; han hade antagit den islamitiska förintande prædestinationen och för resten herskade han, denne "påfve i Geneve" som han kallades, med fullständig terrorism och gick alldeles inquisitoriskt tillväga i sina kättareförföljelser. CALVIN lät endast mellan 1542—1546 afrätta icke mindre än 58 personer, och landsförvisa 76; af de första blefvo 35 lefvande brända sedan de först blifvit släpade kring staden, fått högra handen afhuggen samt blifvit knipna med glödande tänger. 30 afrättningar skedde på grund af anklagelse för trolldom och hexeri eller utbredning af pester — alldenstund man härvid förutsatte ett förbund med djefvulen. Äfven vansinne hos sekteriske ansågs vara brott, som förtjenade döden.*)

Flera framstående personer föllo offer för CALVINS heliga mordlusta; så t. ex. italienaren GENTILI

*) Se GALIFFE: *Quelques pages d'histoire exacte* och *Nowelles pages*, Genève 1862 o. 63.

(1566) och spanioren MICHAEL SERVETO, hvilka hylade Socinianismen och förnekade dogmen om treenigheten, Jesu gudom. m. m. SERVETO (f. 1509 eller samma år som CALVIN) var i synnerhet känd som en utmärkt lärd och hade med mycken iver omfattat reformatoriska planer. Han var läkare (hade blifvit promoverad i Paris) och har inom medicinen gjort sig odödlig för sin upptäckt af "lilla blodomloppet", hvarigenom man fick den första ideen om hela blodcirkulationen. I sitt arbete: *De christianismi restitutione* 1553 anmärkte han gentemot den dåförtiden herskande meningen, att hela blodmassan medelst lungartererna och venerna passerade genom lungorna tillbaka igen till hjertat; han lärde närmare känna hjertats skiljeväggar m. m.

Redan 1531 hade han publicerat sin första anfallsskrift mot treenigheten: *De trinitatis erroribus* och följande året: *Dialogi de trinitate*; vidare utgaf han 1542 en *latinsk bibel* med kommentarier m. m.

SERVETO hade emellertid läst CALVINS verk, men ansåg hans åsigter ej så prisvärda som de höllos, och ej mäktiga att vederlägga sina. Han rådfrågade CALVIN en tid, synnerligast med afseende på trenne frågor: Jesu gudom, pånyttfödelsen och dopets nödvändighet, hvilka han förnekade. CALVIN fördömmar hans åsigter och anmäler honom för erkebiskopen i Wien, der SERVETO då praktiserade som läkare; men egentligen lär det ha skett på grund af personligt agg till honom, emedan han i den inbördes polemiken slutligen med häftighet vederlagt CALVIN. SERVETO lyckades emellertid fly från Wien, men ville, innan han begaf sig till Neapel, der han tänkte nedsätta sig som läkare, först göra ett besök

i Geneve, som då betraktades som en religiös fristad. Han blef emellertid här svekfullt gripen och fängslad, sedan CALVIN på ett mindre ärligt vis kommit i besittning af några af SERVETOS handskrifter af "kätterskt" innehåll, och anklagades nu för att hafva angripet treenighetsdogmen. Bland andra saker, som tillvitades honom vid domstolen i Geneve, var, att han skulle ha förnekat att Judeen var ett vackert, rikt och fruktbart land, och att han på grund af resandes utsago förmodat, att det skulle vara ett fattigt, öde och ofruktbart land!*) Hufvudanklagelsen gällde dock, att SERVETO "i CALVIN, det gudomliga ordets tjenare i Geneverkyrkan (obs. ofelbarhetsdogmen!) hade nedsatt den derstädes predikade läran genom alla uptänkliga skymfande och hädiska ord."

Resultatet blef ock, att SERVETO den 17 Oct. 1555 blef å bålet lefvande bränd, dervid man i öfver 2 timmar lät honom här marteras, innan döden gjorde ett slut!

Det rysansvärda härvid är dock, att CALVIN ej kan inför historien rentvås för att vara den egentliga *personliga* orsaken till SERVETOS död och att världen en knapp mansålder efter reformationens början skulle få bevittna huru en reformator bränner en annan!

MELANCHTON, den eljest så fridsamme, gillade dock mordet, och detsamma skulle otvifvelaktigt LUTHER ock ha gjort, om han lefvat; åtminstone uttalade han sig för att "straffa köttet med bålet".

*) Detta var nog fullkomligt riktigt, ty med Judeen har timat detsamma som med flera andra förr tätt befolkade och särdeles fruktbara länder (t. ex. den romerska Campagnan), att de nämligen genom krig och elände blifvit öde och oupodlade.

Äfven i vår tid ha vi hört lutheranska teologer vilja försvara CALVINS åtgörande mot SERVETO: "det är visst sant, att CALVIN var intolerant och hård, men hvad hans beteende emot SERVETO beträffar, så kan det i viss mån ursäktas, ty denne var — en kättare!" är ett yttrande, som en teolog nyss haft till oss.

Huru många läkare och naturforskare skulle nu få lefva, om Geneve-påfvens karakter vore litet allmännare spridd och tillätes slå ut sin blomma och sätta frukt?

Sedd i dess helhet visade sig sålunda kyrko-reformationen alltifrån dess början vara endast ett obetydligt steg på kulturens bana — under det läkarne och naturforskarnes alltifrån samma tid ständigt visat sig vara de modigaste förkämparne för frisinad forskning och skådat längst i en kommande framtid.

Då emellertid en protestant kunde göra sig skyldig till sådana gräsligheter som CALVIN, var det ej underligt att katolikerna kunde kort derpå anse sig berättigade att Bartholomeinatten ensamt i Paris mörda 25,000 "kätterska" reformerta — ett uttryck af en nemesis divina öfver den calvinistiska ofördragsamheten! I medeltiden timade enahanda vedervärdigheter, ehuru man då kunde genom vanan vid brott och vanvett anse sådant som till tingens ordning hörande; men att i den nyare tiden se dessa förnyas, det bevisar åtminstone bra litet för kyrkans pånyttfödelse. Den visade sig då liksom än i våra dagar stå alldeles utom den öfriga civilisationen, ja såsom en civilisationens motståndare!

Såsom ett talande exempel på bibelauktoritetens verksamhet i detta hänseende må här anföras förhållandet med GALILÉE.

Han studerade ock först medicin, men egnade sig sedan åt de matematiska vetenskaperna, hvori han blef professor i Pisa och Padua. Han blef, 70 år gammal, stämd inför inquisitionsdomstolen i Rom 1633 efter publicerandet af ett arbete, deri han efter KOPERNIK uttalade sig för den åsigten, att solen stod stilla och att jorden gick kring henne etc.; anklagelsen gick derpå ut, att han motsade bibeln. På knä måste han afsvärja sina åsikter; men han säges derefter ej kunnat hålla sig, utan halfhögt sagt: E pur si muove (och ändock rör den sig). Han blef sedan hållen i fängelse.

Detta skedde visserligen ej i ett protestantiskt land, men utvisar dock till hvilken grad bibelauktoriteten hade äfven i katolska länder stegrats i den nyare tiden.

Vi ha förut omtalat BRUNOS öde på grund af hans filosofi; samma fingo många andra filosofer undergå, t. ex. 1619 italienaren VANINI, likaledes en skarpsinnig tänkare och filosofisk författare. Sedan tungan blifvit utskuren blef han hängd och bränd (endast 34 år gammal).

Att filosofiska arbeten genom det hierarkiska tyranniet i flera länder blefvo förbjudna, faller af sig sjelf. Så skedde med CARTESIUS; andra exempel att förtiga.

Hexeriprocesserna taga ock för 15:de, 16:de, 17:de och 18:de seklerna en sorglig upmärksamhet i anspråk. Visserligen är föreställningen om hexor mindre att undra på, då vi veta, huru tron på troll-

dom hos urfolken, som nu representeras af vildarne, är så allmän, att den nästan är en regel. Men hvad som aldrig kan uphöra att förundra oss är, att man i Europa, i kristenheten och dertill i en redan framskriden period kunde formligen organisera sig emot detta imaginära onda, och, ej nog dermed, göra det i Guds och Jesu namn. Så djupt hade då dogmkristendomen låtit menskligheten sjunka!

Påfven INNOCENTIUS VIII inrättade 1484 en ordentlig statsinstitution, en hexdomstol, som skulle handlägga alla trolldomsmål. Sådana visade sig vara och kanske än mer blefvo utomordentligt talrika — ej mindre i protestantiska än katolska länder. Utan tvivel har vidskepelsen hos en del af reformatorerna sjelfva, framförallt LUTHER, rent af befordrat dessa rysligheter. Att de synas i protestantiska länder längst ha fortfarit, torde också bevisa detta.

Oaktadt den begynnande uplysningen i 16:de seklet fortforo dock allehanda svärmerier, magi m. m. att hänga fast hos folket. Att inträda i förbund med djefvulen var dock alltid kärnpunkten bland alla klasser, "bildade" som obildade, och bland krigare (t. o. m. högt uppsatte) timade ofta, att man ingick förbund med den lede frestaren för att göra sig oskadlig för kulor och svärd. Utom teologerna trodde vidare ock en del läkare (eller de som dåförtiden gingo för läkare) och jurister på trolldom och tillvaron af djefvulen.

En lärostol i nekromanti (andebesvärjnings- eller svartkonst) fans t. o. m. ännu i det 16:de seklet i Salamanca.

Påfliga bullor och kejserliga resolutioner öfverlemnade till Dominikanermunkarnes inquisitionsdom-

stolar att pina och bränna hexor och andra för trolldom misstänkta, och en särskildt 1489 utgifven codex, *Malleus maleficarum* (hexhammaren) föreskref sättet att i allt gå tillväga för att ernå ett riktigt godt resultat. Med dess raffinerade psychiska som fysiska redskaper var det ej svårt att få hvilken bekännelse som helst, och säkert kan man i hundratusental beräkna de arma offer, som kyrkan sålunda i allsköns välmening på ett så behagligt vis befordrade till en annan verld — utan tvifvel bättre än den de lefde uti.

Man sökte hos hexorna *djefvulsmärket*, som var en okänslig punkt någonstädes å kroppen. Kändes bödlarnes styng i början af tortyren, så minskades dock känsligheten sedermera, hvilket i förening med fruktan för ytterligare marter gjorde, att alltid något ställe slutligen uthärdade plågan utan att delinquenten brydde sig synnerligen derom. Nu var djefvulsmärket funnet, offret öfverbevisadt! Hvad behöfdes då vidare vittnesbörd?

Men gömdt är icke glömdt; fastän vi nu ha den lyckan att ej lefva i *den* tiden, få vi ej förgäta detta elände, som dogmkristendomen då spridde. Återigen framhållande det origtiga i att bedöma allt ting hufvudsakligen i sin tids belysning, få vi här just betona, att om hela denna dogmkristendom *var* en gudomlig och saliggörande lära, så skulle den vara det *ännu*, och att dessa skändligheter ingalunda äro att betrakta som fromma förvillelser, hvilka man bör ursäktas, utan att de voro verkligt ortodoxa konsekvenser ur fattade och under sekler stärkta principer. Man skulle emellertid med afseende på tiden kunnat ha något öfverseende med kyrkan, om någon

reform till ett bättre tillstånd i ifrågavarande hänseende utgått *ur dess sköte*. Men så har ej skett.

Det var återigen här som oppositionen väcktes från det vetenskapliga lägret; och redan så tidigt som 1563 se vi sålunda en protestantisk tysk läkare WIERUS våga i sin skrift: *De prestigis Dæmonum* uppträda emot hexeriprocesserna och försvara "hexornas" oskuld. I följande sekel uppträdde en jesuit SPEE under det trettioåriga kriget med en anonym skrift i samma syfte. Men först genom den utmärkte af LEIBNITZ' anda genomträngde filosofen THOMASIVS (d. 1728) brötos hexeriprocesserna, ehuru de i spridda fall ännu länge utöfvade deras vilda spel. Sålunda citeras exempel från 1746, 1750, 1754 och 1756 från Bayern, och t. o. m. så sent som 1780 från Glarus, då "hexor" blifvit brända. Bland dessa funnos framstående damer, såsom en abedissa, som 1750 brändes i Würzburg. Som exempel på hexeriprocessernas *praktiska* betydelse, förtjenar omtalas, att öfverborgmästaren i Hessen Geisz år 1661 hade fordrat, att regeringen skulle fullmäktiga honom att inleda nya hexprocesser, hvarigenom "styrelsen jemväl kunde få så mycket att hon och kyrkan åter kunde sättas i stånd. Och ännu derutöfver skulle hon få så mycket af dem, att dess tjenare framdeles kunde blifva bättre besoldade."

Anklagelseakterna voro himmelskriande, huru löjligen de än må nuförtiden synas för oss. Sålunda blef en gammal sinnessvag qvinna hängd, för det man edeligen intygat sig hafva sett en katt hoppa in genom fönstret till hennes koja och hvilken katt hon bekände ha varit djefvulen. Ett sjuårigt barn blef, emedan det "förnekade Gud", strypt och brändt.

Flera kvinnor blefvo 1659 brända i Bamberg, emedan de enligt egen bekännelse under tortyren "förhexat solen på det hon ej måtte skina".

Jacob I i England (i början af 17:de seklet) presiderade vid marteringen af Dr Fian på grund deraf, att denne hade med tillhjälp af hexor och en döpt katt, hvilka seglade i såll, upväckt en storm emot konungens skepp, som var å färd till Danmark.

Personer anklagades ock för att vara *incubes* och *succubes* eller att vara älskare och älskarinnor till djefinnor och djeflar och fått barn med dem! Huru många tusentals af olyckliga människor ha ej lidit den qvalfullaste död för denna kyrkans tro — och ändock är denna tro konsekvent "ortodox" så länge ett personligt djefvulsbegrepp finnes! Den skulle nog än i dag finna talrika teologiska försvarare, om dessa ej för väl visste, att ett Damokles-svärd ständigt hänger öfver deras hufvuden på ett hår! Detta svärd heter nu: *uplysning!*

Från vårt eget fädernesland ha vi otaliga, lika dystra exempel från samma tid; vi vilja här meddela några citater ur Stora Kopparbergs Länsarkif.*)

Här får man en intressant inblick uti den tidens åsigter bland landets styrande; rapporterna mellan dessa kronofogdar, domare, prester, hofrätten, landshöfdingen och enkedrottningen HEDVIG ELEONORA jemte de fem höge riksembetsmännen vittna nog samt om den vigt, man fästade vid rörelsen.

Anklagade kvinnor, ynglingar och barn ha till ett stort antal sjelfva erkänt sig varit hos satan i

*) Se *Blåkulla-Färderna eller Handlingar om Trolldomsväsendet i Dalarne åren 1668—1673*. Stockholm 1845.

Blåkulla, ridit dit på söpqvastar, skrapat malmen af kyrkklockor etc. *) Anhållandes om hans "Nådes Landshöfdingens sampt några Lårdhe Prästemäns närvarelse" vid ett extra ordinarie ting klagar en fogde 1668 på följande vis:

"Men dbet Trällpacket i Elfdablen är jag alldeles rådlöös för, fast de sittaa i boijor, handklöuer, Kistan och stark vacht om dehm hålles, likkväll fahra dhe bort till blåkulla på Kyrkieherdens Koor, förderfva Lendsmans och annat gott folcks booskap och ingen vet när dhe fahra bort eller närh dhe komma igen, uthan dhe sättia getter, sopequaster och annat hvadh deh vilia i sitt stelle i dheras hambn" etc.

Hofrättens resolutioner gällde 4 särskilda klasser alltefter brottet eller öfverbevisningen. Resolutionen för 1:sta klassen var: "Desse skola androm slijkom till sky och varnagel halsshuggas och sedan å bähle brännas."

Resolutionen för den 2:dra klassen är än mer karakteriserande för den tiden, och låter som följer:

"Dessa skola flijteligen förmanas af Presterskapet i fängelset att bekenna sanningen, och hvar och een a parte examineras, såsom och föreballas att de skola döö, antingen dhe bekenna villia eller eij; Och j fall alla eller somblige bekenna, skola desamma på Herrans Högvärdiga Nattvardh och lijka medh dhe förriga, hallshuggas och brännas: Men dhe som icke bekenna, skola intet undfå Herrans Nattvardh; dock likvähl tillika medh dhe andre på rätteplatsen utföras, intet annat vetande än dhe skola döö. Prä-

*) En del bekännelser vittna om ett stort sedeförderf och äro så cyniska, att de ej låta citera sig för en större allmänhet.

terna måste förehålla dehm att dhe icke bekomma Herrans Nattvardh efter dhe icke villia bekänna sin synd. Och så snart dhe som sig bekendt hafva, exequerade ähre, skola desse åter ånyo ute på rättareplatsen till bekenelsen medh största alfvar förmanas, hvilka då de bekenna, skola och så, äfven som dhe förrige bekomma Herrans Nattvardh, och sedan undergå liifsstraffet."

En yngling, som anklagades att till satan ha förfört flera barn "dömdes (1669) af Vålloff. sittande Retten att han skulle löpa Gatulopp, först för sine egne brott, sedan att andra barn, som ock then vägen fahra, deraf måtte fåå en skreck, taga sig till vahra för sådant galet väsende, och thermed afstå. Och vardt gatan satt af 200 barn, den 17Augusti om aftonen, hvilka af Herrarna och Presterskapet tillsades, att the honom skarpeligen piske skulle, som ock skedde medh 3 huarfs löpande."

Till sist må anföras en intressant teologisk bekännelse:

"Jerp Anna: Anders Knuts dotter i Oxeberg, sijna 50 åhr, säger sigh intheminnas ner hon hafuer lärdt (af satan), och meent ingen annan Gudsdyrkan skulle vara, ehuruvähl hon hade altijd hört Guds ord, bekiende hon Sathan hafua befallat, hon skulle intet höra, det något effertenkia eller på hjertat lägga: thy dbet ähr alt lögn som Presterna säga; Men troo man mina ord, the ähro sanne, hafver låtit för henne upp Luckan i helfvete, och låtit henne see the fördömde Sielars gräsliga jemmer, och sagdt: Alle the som höra Guds ord, dertill troo sättia, och intill ändan sigh stadigt till Gudh hålla, the skola efter domedagen komma i thetta pijnorummet, Men

the som troo min ord, och stadigt hålla sigh till migh the skola efter domen blijva uthj ett härligit Stenhuus, hafva dageligt giostebodh och myckien fröjgd och glädie Evinnerliga. Hon hafver sigh heelt och hållit svorit ifrån Gudb, och gifuet sigh Djefvulen i våld till kropp och Siäl.”

Hennes bekännelse smakar väl mycket predistol och svårt är ej att se, huru hennes fantasi kommit i dessa kända hjulspår! Egentligen taladt är det ju blott en omskrifning af kärnpukten i dessa dusinspredikningar, som svenska folket sedan århundraden underhållits med. Men nyare tidens vidskepelse var ännu inte slut; ännu den nyaste tiden har gifvit oss många sorgliga bevis härför.

Den gamla djefvulstron spökar dessvärre ännu icke allenast hos våra prester och teologer, utan ock hos ett stort antal andra ensidigt eller halfbildade menniskor. Hos verkligt uplysta torde vår civilisations tidsanda temligen allmänt ha gjort slut på denna vidskepelse. Här i Sverige har mer än någon annan framlidne filosofie professor BOSTRÖM verkat härför genom en särdeles sakrik och skarpsinnigt skrifven broschyr: *Anmärkingar om Helvetesläran* (Upsala 1864), hvartill han sjelf säger sig blifvit föranledd af en uprörande djefvulshistoria från Dalarne. Kort förut har det nämligen timat, att en moder, på upmaning af en sjuk och vidskeplig dotter, hade bundit sitt 9 års gamla barn och medelst risande pinat det till döds — för att rädda dess syndiga själ från djefvulen och helvete.

Denna BOSTRÖMS uplysta skrift kunde dock våra teologer ej smälta, och resultatet blef ock en hel mängd motskrifter, den ena sämre än den an-

dra. Särskildt vilja vi fästa oss vid en broschyr: *Om den eviga osaligheten* (Ups. 1864), författad till favör för helvetet af en dåvarande teologie professor i Upsala.

Denna skrift är icke allenast ett af den vanliga sortens teologiska mackverk och full af falska premisser, hypotesiska omdömen och sofistier, utan är dessutom verkligen en barnsligt enfaldig liten svafvelpredikan. En af dess mer sociala tirader tro vi att hvarje människa med någon världserfarenhet skall finna osann, nämligen: "vi äro fullt förvissade att orenheten och köttsligheten med fröjd helsa denna teori såsom lämplig till hyende för lasten — och vi tro oss veta, att "anmärkningarna" just från detta håll blifvit synnerligen begärligt slukade."

För det första torde man väl med visshet kunna antaga, att BOSTRÖMS skrift helsades med största jublet af de bildade och framförallt vetenskapsidkarne. För det andra har "orenheten och köttsligheten" i allmänhet liten lust att läsa böcker af något allvarligare innehåll, och med skäl kan antagas, att de af verkligt lättsinniga världsbarn, som läst broschyren, nog hade tillräckligt mjuka hyenden förut, och att det qvittar dem alldeles detsamma hvilka åsigtger de lärde ha om himmel och helvete. Författaren säger vidare, att kristendomen lärer "evig osalighet, eller den, som aldrig tager slut och *betingas af evig förhärkelse.*" Hvilken orimlighet! Hvad är då evig förhärkelse? Då denna fråga — utan afseende på frågan om ett helvete finnes eller ej — är afutomordentlig vigt med afseende på den praktiska betydelsen för människornas lefverne här i lifvet, hade det varit af stort intresse att få veta, huru det är möjligt, att en

förhårdelse hos människan kan vara evig. Begreppet evighet har man ju som motsats till tid just i teologisk mening antagit för vårt kommande lif efter döden; men nu förutsätter den vidskeplige författaren i likhet med vildarne, att anden fortfarande efter döden lefver om i jordiska förhållanden och rasar som förut! Hvad man om ifrågavarande broschyr bestämdt kan säga är, att alla bevis för att straffen äro *eviga* saknas deri. Men det var just härom frågan var — ej derom att straff under en eller annan form skola finnas, utan straff af *evig* fördömmelse och pina, d. v. s. hvad man kallar helvete.

Emellertid manade exemplet till efterföljd; och nitiske docenter inom samma fakultet som den nämnde professorn ha för endast ett år sedan (Se Teol. Tidskrift, 1872; I) publicerat historier om den undergöraren Blumhardts i Wyrtemberg *konstaterade* utdrifvande af djeflar, dervid den lede framkommit under form af *riktiga "jernspikar"*! Allt vittnar om ett friskt vetenskapligt lif inom våra teologiska fakulteter. Man börjar bevars också att göra "vetenskapliga" resor utrikes och kommer hem med stärkt mod och förtröstan, riktad i sin fatabur med än flera ammsagor, trycker dem i "vetenskapliga" tidskrifter och slutar t. ex. Blumhardtiska historier med följande ord: "sjelf har jag haft i mina händer en hel bundt laga intyg, genom hvilka de naturkunniges motsägelser bragts till tystnad."

Vi ha förnyade gånger läst denna docenten SCHEELS berättelse, men för hvar gång fallit i större förvåning. "Spikar" står det tryckt på tvenne stäl-
len (sid. 46) — alltså ej feltryck. Vi ha hört per-

soner, som gjort välvilliga försök att försvara eller förklara Hr S's berättelse dermed, att det ej skulle varit spikar, utan nålar, som framkommit. Men då har ju Hr S. narrats; ty nog vet han skilnaden mellan en spik och en nål. Men de välvilliga personerna ville med denna version ha häntydt på det kända förhållandet, att nålar, som personer nedsväljt, kunna efter långa tider äta sig ut genom kött och skin och ändtligen framkomma igen. Så skulle nu ha skett här. Allt detta vederlägger dock Hr S. själf, ty: 1:o) hade alldeles bestämdt ingen naturkunnig" sagt några motsägelser, ifall det varit nålar, man förevisat hos djefvulsbesvärjaren Blumhardt; nu ha emellertid motsägelser egt rum, och dessa ha "bragts till tystnad"; 2:o) anför Hr S. "Wyrtembergs berömdaste teologs", BECKS förklaring öfver undret, som går ut på att förklara patientens tillstånd för "ett satans konstgrepp", och som låter hennes "inbillning, att djefvulen i hennes kropp tagit gestalt af jernspikar" t. o. m. vara mächtig att "i verkligheten åvägabringa ett sådant fenomen". Visserligen säger Hr S. härom: "en besynnerlig åsigt", men han fullföljer meningen med: "men hvad skall man väl också tänka vid denna och dylika *obegripliga* företeelser, hvilkas sanning inför domstol undersökts och bekräftats."

Skulle nålar, som framkommit, verkligen af Wyrtembergs domare och medicinska auktoriteter (som naturligtvis i detta celebra mål måst rådfrågas) förklarats för "obegripliga företeelser"?

För vår egen del ha vi utrikes från annat håll hört samma *konstaterade* historier om den undergöraren Blumhardts kurer. En moder har under rörelse och tårar omtalat, hurusom hennes rasande sinnessjuka

unga dotter "vid undergörarens handpåläggning blef alldeles lugn och att dervid ur hennes hufvud stora stycken jern framkommo."

Huru frisk flickan då blef, veta vi ej, men att hon nu ej är det, är en beklaglig sanning. Jernstyckena ha väl vuxit tillbaka, igen — och hjernstycken försvunnit!

Emellertid ha vi här att göra med en antik kvarlefva från en förhistorisk period; ty säkert kan man här med skäl antaga, att våra europeiska förfäder haft ungefär enahanda föreställningar om sjukdomar som vildarne flerstädes nu ha det, eller att de bero på onda andar. Sålunda omtalar WILKES*), hurusom en af vildarnes qvinliga doktorer vid Columbia-floden "sög på skiljda ställen af en patients hals och bröst för att utdraga den onde anden. — — Så kraftigt var detta inflytande, att patienten verkligen syntes bättre. — — — Äntligen visade doktorinnan en sten, stor som ett gåsågg, sägande att hon nu uttagit sjukdomen ur kroppen." —

Ett annat exempel erbjuder oss docenten ULLMAN i sin brochyr: *Den kritiska skolan*, deri han i bevisningen för Jesu gudom bl. a. säger: "när *djefvulen* hotar, döden förskräcker, det *eviga förderfvet* gapar, då behöfva vi en försonare" etc. "Detta kraf på en gudomlig försonare och hjälpare mot *djefvul*, synd och död har jemväl i alla (?) den kristna kyrkans tidevarf lika allmänt (?), lika regelmässigt, lika eftertryckligt gjort sig gällande."

Genomgår ej här en fläkt af öfvertygelse, som ej lemnar tvifvel öfrigt, att ej författaren för sin djef-

*) Se LUBBOCK: *Origin af Civilization*, sid. 23.

vul, liksom för sin Gud, har ett krasst antropomorft begrepp eller hyllar teorien om en riktigt klassisk Beelzebub? Vid betraktande af allt detta, kunna vi förstå, att denna liksom alla andra teologiska fakulteter ännu är så full af raseri emot den man, som för 100 år sedan med sådan klar och dräpande kritik motbevisade djefvulsdogmen och kyrkans "diablerier" — vi mena VOLTAIRE. Hela nutidens bildning säger med honom ett sekel sednare:

"Det har aldrig funnits ett universellare rike än djefvulens. Hvem har dock afsatt honom? Förnuftet!"*)

Man kan verkligen med fullt historiska skäl påstå, att den kristna kyrkan genom dess lära om undret och dess helgonlegender satt civilisationen tusentals år tillbaka och återuplifvat gamla barbariska föreställningar, som redan långa tider varit bekämpade och delvis utslocknade.

Sålunda vet man, att en massa trollerier och vidskepelser, som kyrkan adopterat (förhexningar af människor och boskap, djefvulsutdrifningar, kroppens höjande i luften af sig sjelf utan stöd, ordalierna etc.) varit och ännu äro i bruk bland vildarne. Men hvad som är sorgligast är, att, då man ännu uti 11:te seklet t. o. m. inom kyrkan ofta motverkade en mängd trollerier, en reaktion till förmån för dessa just genom kyrkans "under" sednare inträdde (synnerligast i 13—15:de seklerna och hufvudsakligast stadfästades genom inquisitionen samt påfvarne Gregorius IX och Innocentius VIII).

Men äfven i lagstiftningar, som stödjade sig på vetenskapliga rön och som röra folkets väl, vilja de

*) Jemför ofvan sid. 169 o. 187.

s. k. ortodoxe hämmande ingripa genom förment religiositet. Så t. ex. antogs helt nyligen i Holland en lag om obligatorisk vaccination för lärare och lärjungar i de allmänna skolorna, dervid dock de ortodoxe sökte att motverka detta, emedan en dylik lag skulle vara ett ingrepp i religionen och ett otilfärligt försök att omintetgöra försynens beslut!!

Och ändock åberopa sig alla dessa "religiösa" människor på *tron!* Ja i sanning är det icke tro allt det der, för så vidt nämligen, att tro är ett förmenande utan all rim och reson. Vi kalla det emellertid för *vantro*, och stödja vår mening på vår upfattning af denna som: en vidskeplig föreställning, hvilken för människans högre upgift, sanningsökandet, är hinderligt och nedsättande.*)

Häri gifver oss också GELJER rätt, då han på sitt vanliga träffande vis säger:

"Ty tron är dock sådan, att den ej är absolut skild från kunskap; en tro, hvars föremål är obegripligt till sin natur, är *vantro*, den blinda och lata tron, som ej söker efter sitt föremål. — — — Föremålet är ej sant emedan det är trodt, utan det är trodt emedan det är sant!"**)

*) Vår nattvardsungdom får emellertid en helt annan undervisning. En bekant lärare predikade sålunda: »*Otro* är halfbildningens ståndpunkt, *vantro* de obildades ståndpunkt, *tro*, eller den rena kristendomen, de bildades ståndpunkt.» Han skulle haft rätt, om ej den närmare förklaringen »den rena kristendomen» insatts just under den tredje kategorien.

***) Se *Människans historia*, sid. 105.

13. Inkast. Slutreflexioner. Verklig kristendom.

Men huru skall man då upfatta det faktum, att så många tusental af sant religiösa människor med lif och själ hängifva sig åt kristendomen utan att hålla sig till dess öfverdrifter? Männe icke just desse bevisa den höga betydelsen hos den historiska kristendomen?

Saken är i sjelfva verket lättare att förklara än det af detta inkast skulle vilja synas.

Dessa människor älska JESUS och tillbedja honom, inseende den djupa visheten i hans praktiska religionslära; de ha känt inom sig sjelfva och ute i verlden sett dess välgörande inflytande; de ha kommit till erfarenhet om att kärlek, upoffring och sanning segra öfver allting här på jorden, och de ha (i ett visserligen mer svärmiskt än välbetänkt sinne) bevarat en inlärd tro på mystiska sakramenter. Något tvifvel insmyger sig sällan hos dem. Men allt detta motifverar ingalunda deras försvar för dogmen om Jesu gudom och "räddningen genom nåden" lika litet som för dogmen om nattvarden eller den om djefvulen — hvilken sednare, horrible dictu, är faktiskt blifven till en af kristendomens stöttepelare.

Dessa människor ha nämligen varit utsatta för ett bedrägeri, dels af andra dels af sig sjelfva; de ha tagit en inbillning för verklighet, och de ha vidare ej tänkt på eller *kunnat* eller *velat* forska efter rätta förhållandet med dogmogenesen, d. v. s. dogmernas upkomstsätt. Dessa hafva för dem varit ett *noli me tangere* eller en *fait accompli*, och det har blott gällt att "bevara alla dessa orden i sitt hjerta." Det är sålunda som deras praktiska (verkliga) kristendom blifvit i deras inre fullkomligt sammansmält med denna teoretiska kristendom, som under tiden totalt eller partielt slagit deras förstånd*) i bojor. Det finnes nämligen begåfvade, eljest tänkande människor, som i allt annat kunna med klarsynthet urskilja, men ej i detta ämne!

Alla dessa ha lefvat för en illusion; dock äro äldre tider härutinnan mera att ursäktas, ty å ena sidan funnos tidtals ej andra forskningar, ja näppeligen andra tankar om kristendomens framträdande än de ortodoxa, och å andra sidan *vågade* ej de, som förr hade annan mening, uttala sig offentligen.

Huru emellertid en illusion kan med en t. o. m. oerhörd kraft inverka på människor, derom har historien lemnat oss talrika exempel och derom få vi dagligen nya erfarenheter. Huru många millioner katoliker ha ej dött med en samvetsfrid, den de genom aflaten erhållit, och huru många tusenden vallfärda ej i våra tider till och hemta tröst och hjälp af den beryktade madonnan vid Lourdes! Och

*) Obs. *Förstånd* = tankeförmåga eller förmåga att klart fatta medelst begrepp. *Förnuft* = hela vår osinliga människa eller förmågan af ett osinligt innehåll, fattadt genom både känsla, fantasi och begrepp.

ändock äro ju vi protestanter ense om att kalla såväl aflaten som madonnamiraklerna för nonsens alltsamman! Att emellertid vår kyrkoläras dogmer ej äro mer naturenliga eller af mycket olika halt, ha vi i det föregående sökt visa.

Vi förneka ingalunda att millioner dött lugna i vår dogmläras tro, vi ha blott velat lemna en psykologisk förklaring, som ej torde sakna giltighet.

Man må emellertid ej hänvisa på att ungefär 350 millioner människor äro kristna, för att häraf vinna stöd för att bevisa, det en inbillning är realitet. För det första finnes det utom de kristna en hel milliard människor, d. v. s. nära $\frac{3}{4}$ af människoslägtet, som bekänna andra religioner eller icke alls ha någon religion.*)

För det andra äro ej dessa 350 millioner namnkristna sjelfständigt tänkande människor, utan endast en mycket liten bråkdelen deraf. Alla de öfrige följa blindt hvad som predikas och hålla sig af liknöjdhet eller (ett litet fåtal) af religiös känsla till hvad man i barndomen inplantat i dem. Men af den lilla bråkdelen som tänka, torde flertalet höra till dem, som, oaktadt inregistrerade i kyrkosamfund (man skall ju tillhöra en "församling"!), ej bekänna dogmkristendomen och dessa torde utgöras af flertalet vetenskapsidkare och bildade män, som ej tillhöra det teologiska lägret. Om vi antaga, att de belöpa

*) Detta är numera intygadt af ett så stort antal resande naturforskare, missionärer m. fl., som långa tider lefvat bland vildar, att ytterligare bevis ej behövas. Men icke destomindre se vi ständigt teologiska arbeten konstant förtälja om huru ett religiöst medvetande, en föreställning om Gud etc. finnes hos alla vildar. Vi hänvisa vidare i detta intressanta ämne till LUBBOCKS *Prehistoric Times* och *Origin of Civilization* m. fl.

sig till endast $\frac{1}{1000}$ utgöra de ungefär mellan 3—400,000 bland de s. k. kristna. Lägga vi härtill $\frac{1}{1000}$ af de icke kristna folken — buddhaister, mohamedaner, judar m. fl., hvilka ha religioner fördomsfria än den kristna och dessutom lika moraliska — så få vi ytterligare här nära 1 million verkligt tänkande menniskor, som ej kunna antaga kristendomsinbillningen — trots den numera kan anses fullkomligt väl känd öfverallt. Denna probabilitets-beräkning, som ju är rent hypotetisk, torde många finna för hög, andra för låg, beroende på det begrepp man har om det sjelfständiga tänkandet. För vår del ha vi ansett att ett af dess förnämsta attributer är: förmågan att kunna afse ifrån all blind auktoritetstro.

Hvad emellertid det beträffar, att en stor mängd menniskor under en lång tid skulle ha lefvat för en inbillning eller tagit en sådan för verklighet, så är kristendomen icke ensam härom.

Huru gick det väl med den astronomiska vetenskapen under slutet af gamla tiden och hela medeltiden, hvilken också för denna var en tid af förfall och andligt mörker? Jo, sedan man för i den gamla grekiska tiden ansett solen stå stilla och jorden röra sig kring densamma, kom en tidrymd så lång som den kristna, då man trodde tvärtom — tills dess fördomsfria forskare vågade framkomma med den meningen, att solen ändå torde stå stilla. Det förtjenar måhända omnämnas, att PTOLEMÆUS, hvars lära KOPERNIK 1543 störtade, föddes i Egypten 100 år e. Kr. och att han lefde lång tid i Alexandria; han befann sig alltså i de trakter der kristendomen var allmänt känd och författade sina arbeten något sednare än de tre första evangeliernas författare

nedskräfvo dessa. Detta har utan tvifvel inverkat på hans astronomiska upfattning, ty inte kunde solen i den "gamla goda tiden" ha stått stilla i Gideon, om den öfverhufvudtaget ej kunde stadna, d. v. s. om den ej eljest ginge!

Men, invänder man, sjelfva tidpunkten för Jesu uppträdande, huru förklara den annorlunda än som en gudomlig skickelse? Det medgifves fullkomligt, att vi böra upfatta Jesus alltifrån början till slut som en gudomlig skickelse, men skickelsen af en uphöjd natur eller en idealmenniska, till arten ej, men blott till graden skiljd från andra människor. Ty med uppenbarelse, som vi ingalunda förneka, förstå vi ej den krassa föreställningen af en absolut gudoms nedstigande på jorden eller en af hans vilja då och då åstadkommen varsel; utan hvarje företeelse bland oss af högre ordning, hvarje mer än vanligt framträdande yttring af det ideelt gudomliga i oss; ja, hvarje — för att så säga — sublimitet i hvardagslifvet!

Ändtligen hör man som ett ytterligare bevis anföras kristendomens seger i den bildade världen och att den blifvit de nuvarande kulturfolkens religion!

Detta är endast till formen sant, eller rättare, kristendomens s. k. seger är en företeelse som på det närmaste sammanhänger med de två viktigaste världshistoriska tilldragelserna vid början af medeltiden: det gamla romerska rikets förfall och undergång samt folkvandringarna eller uppträdandet af alldeles nya folkslag. Dessa Göter, Hunner, Vandaler, Heruler, Lombader, Franker etc. voro då minst sagt halfvildar och begåfvade på samma gång med stor kraft och bildbarhet som med vidskeplighet, saknande egentlig religion. Här blef ett nytt fält för den

kristna propagandan, som snart lyckades se just dessa folkslag omfatta kristendomen. Man "omvändes" och döptes *en gros*, ehuru vi ej tro, att den eljest viktigaste delen af omvändelsen eller den nya födel- sen betraktades som kontraband. Man vet ock, huru omvändelserna ofta behändigt verkställdes med svär- det på strupen och huru för resten religionsformen rättade sig efter de sociala och politiska förändrin- garna.

Det var ytterligare klart, att en religion med sådana moraliska principer som kristendomens skulle vinna gehör inför de mera tänkande bland "barba- rerna" — men lika naturenligt var ock, att dess vidskepligheter och mysterier måste slå an på dessa naturbarn, hvilkas religiösa föreställningssätt nyss förut stått just på denna basis.

Ett svårt historiskt *aber* finnes emellertid för betraktaren af denna kristendomens seger; det är Islamismens upträdande, dess framgångar och enorma spridning samt dess befordran af civilisation *midtun- der* och ofta *på bekostnad* af kristendomens utbred- ning! Ja, denna omständighet blir desto märkligare, som å ena sidan vetenskaper och studier nästan en- dast hos mohamedanerna dåförtiden odlades och å den andra sidan desse liksom deras vetenskaper för- jagades från de kristna länderna genom kyrkans hierarki och vapenmakt, ej genom kristendomens inre halt och styrka.

Huru eget, att kristendomen ej lyckades omvän- da mohamedanerna och judarna! Hvarför skedde detta ej, utan endast omvändelsen af barbarerna?

Vi återupprepa det, framgången hos kristendo- men berodde ej på *läran* sjelf (obs. den officiella!),

utan på de unga kraftiga vest- och nord-europeiska folkslag, som för 1¹/₂ årtusende sedan upträdde på den historiska skådeplatsen och medförde en ny vändning i hela kulturen.

Den oförderfvade friska andan hos dessa naturfolk lefver, Gud ske lof, ännu mångenstädes, och det var denna anda, hvilken gaf anledning till den opposition emot kyrkligt vanvett, som kallades protestantism för 300 år sedan och som ännu i våra dagar arbetar på en ännu mera renad reformation!

Det sorgligaste med dogmkristendomen är, att kyrkan ofta, alltför ofta låtit kärnan torka bort, under det de förbittrade, hvarandra förkättrande partierna stridt om skalet. Till stor del på grund häraf har kristendomen urartat till en personlig salighetslära, i stället för att vara en dygd- och vishetslära. I stället för att kristendomen först och sist skulle förkunna oss som det högsta budet, hvaraf alla andra sedan följa, att man skall *göra det goda för dess egen skuld*, har den förnämligast inpräglad denna suckan: *hvad skall jag göra för att blifva salig?*

Huru religiös en sådan suckan än kan synas, är den det dock blott till formen. Huru mycket än dogmkristendomen tror sig om att kunna bevisa, att "räddningen genom nåden" är vår religions högsta vishet och skilnad från hedendomen, är den å ena sidan endast en teologisk spekulation, som ej kan finna något stöd i Jesus sjelf, och å den andra sidan är den dock i sjelfva verket uttrycket för en krass, ehuru på ytan raffinerad egoism! Också finna vi vid kristendomens första liksom vid dess nutida utbredande bland vildarne samma lag göra sig gällande: nyttan för de betryckta.

Då kristendomen först utbreddes i Europa, var det hufvudsakligen de fattige som antogo den; det var en vacker lära att upmana till inbördes kärlek och hjälp, och denne sednare fingo ju de fattige skörda. Och vidare måste det locka tusentals att få löfte om lycka och salighet i ett tillkommande lif, allramest som de sociala och politiska förhållandena under den tiden voro särdeles dåliga.

Beträffande vildarne, må här anföras ur LIVINGSTONES *Resor* etc. ett yttrande till honom af en intelligent Bechuanahöfding som svar på en fråga angående hans tanke om hans omvända stamförvänder: "Ni hvita han ingen föreställning om huru dåliga vi äro; vi känna hvarandra bättre än ni; somliga låtsas sig tro för att ställa sig in hos missionärerna; andra bekänna sig till kristendomen, emedan de tycka om det nya systemet, som ger så mycket större vigt åt de fattige, och önska, att det gamla systemet måtte taga slut; och de öfriga göra det, emedan de äro verkligen troende".

Vildarnes låga intelligens i allmänhet är emellertid en bekant sak och torde sätta en stark gräns för missionärernas teologiska verksamhet bland dem. Också omtalar LIVINGSTONE detta öppet och anför flerstädes infödingarnes yttranden i religiösa frågor. Så t. ex. sade några: "När vi höra ord om andra saker, hålla vi dem fast; men när vi höra dig säga mycket underligare saker än vi någonsin förut hört, veta vi ej rätt huru det kommer till, men de springa bort ur våra hjertan." LIVINGSTONE tillägger: "Detta sade de mera intelligenta bland mina Makololovänner; på det stora flertalet utöfver min undervisning ingen synbar verkan; de erkänna sanningen med den mest

förvånande likgiltighet och säga: vi veta ej, eller: vi förstå ej!" L's mening är ock den, att man ej med bibeln under armen skall lyckas sprida kristendomen bland vildarne utan genom praktisk kristendom i ett upriktigt, sant lefverne samt humanitet, kultur och — handel.

Det är för resten intressant nog att betrakta somliga vildars psykiska urtillstånd i och för sig samt i förhållande till den officiella kristendomen sådan den upfattas af mängden. Genom missionärer veta vi, att vissa Syd-amerikanska indianer m. fl. icke ha någon religion alls, ingen sorts afgudadyrkan eller kult; att de ej skilja emellan godt och ondt och ej heller ha någon föreställning om ett kommande lif, eller om någon belöning eller straff efter detta; samt vidare att de ej heller hysa någon förskräckelse för hemliga makter, som de kunna blidka med offer o. d.

Infödningarne på Tahiti, hvilka man anser stå högst af alla vildar med stenålderskultur, framställa en något högre åskådning, då de tro på själens odödlighet, ehuru de ej anse, att deras handlingar ha något inflytande på det kommande tillståndet; deras kult "tvingar dem ej med löften och hotelser, och deras uttryck af dyrkan eller vörndnad antingen i ord eller handling upstiger endast från en ödmjuk känsla af deras egen ringhet och den fullkomliga gudomens utsägliga höghet" (LUBBOCK).

Vid dessa folkslags obildning i öfrigt få vi dock erkänna, att dessa arter af religiös ståndpunkt i högst väsentlig grad motsvara det bibliska paradistillståndet och verkligen utgöra ett sorts oskuldillstånd. GEIJER synes redan för mer än 30 år sedan ha haft en ungefär enahanda upfattning och säger om den

förhistoriska perioden med afseende på tankens problem: "Detta tillstånd kan af känslan idealiseras, och kallas då paradiset lugn; men det kan ock å andra sidan likaväl kallas djuriskhetens tillstånd, alldenstund tanken ej ännu vaknat."*) Se der en anticiperad idé om Darwinismen!

Början till religiösa kulter synes alltid ha varit fruktan för onda andar och spöken, och djefvulsbegreppet är utan tvifvel tusentals år äldre än något gudsbegrepp bland folkslag, som fått dem båda. I all denna mellantid intill våra dagar har vidskepsen spelat den hejdlösaste rol och fruktans religioner intagit en framstående plats — till trots för allt hvad många stora män från tid till annan under de sednaste årtusendena sagt till förmån för en dygdens och kärlekens religion.

Huru otroligt det än låter finnes det vilda folkslag, som i vissa hänseenden ha en uphöjdare åskådning än den officiella kristendomen. Sålunda antaga Nyzeländarne en själens odödlighet, men icke kroppens upståndelse. Denna försökte de kristna missionärerna att få dem tro på, men förgäfves! (enligt MARDSEN). Nyzeländarne hade emellertid den fördelen att ej stödja sig på någon auktoritetstro, såsom missionärerna; men desse gjorde dock ej annat än hvad de och egentligen alla andra kristna i och med konfirmationen blifvit befallda att tro; ty i den apostoliska trosbekännelsen föreskrifves verkligen, att vi skola tro på "kroppens upståndelse" och formeln härför finnes såväl före som efter år 600, omkring hvilken tid förfalskningen egde rum angående tillsatsen af JESU nedstigande till helvetet.

*) Se *Menniskans historia*, sid. 158.

Om vår officiella kristendoms mening med upståndelsen kan intet tvifvel finnas; ATHANASII symbolum säger 325 uttryckligen, att "alla menniskor måste åter upstå med sina kroppar"; och detsamma akta 1872 års teologer ej för rof att repetera. Åtminstone står det härom i vårt nya katechesförslag:

"De dödas upståndelse skall bestå deri, att de dödas *kroppar* på Kristi ord återförenas med sina själar och *framgå ur grafven.*"

Men huru det skall gå med dem, som ej blifvit begrafna, utan brända, upättna o. s. v., derom uplyser oss ej vår kyrkolära!

Af Apostla G. 17: 32 veta vi, huru denna var en af de första vidskepelser och dogmer, som Atheniensarne inte kunde förstå och som de hånade. Vi måste sannerligen ursäkta dem därför, ty vi kunna ej ännu förstå den och skola aldrig förstå den, emedan den innehåller något så rakt stridande emot naturen och Guds eviga lagar. Den är dessutom alldeles obehöflig för Jesu egen moral- och kärleksreligion, som vi ju berömma oss af att ha fortplantat!

Ett ord ännu om den officiella försoningsläran.

Med dogmen om treenigheten och Jesu gudom står och faller såsom vi kunna förstå hela denna lära sådan kyrkan predikat henne. Från rent moralisk och filosofisk synpunkt är det emellertid omöjligt att gilla densamma; ty ingen annan kan försona ett fel eller brott begånget af en person utom denne sjelf å ena sidan samt samhället eller hela kulturen å den andra! Menniskans frihet är nämligen endast partiel och många af hennes fel bero på natur- och samhällsförhållanden. Huru skulle eljest statistiken kunna visa oss detta regelbundna samband mellan

t. ex. ingångna äktenskap och produktion af råg, hafre och korn; eller mellan mord, stöld, bedrägeri och missväxt o. s. v.?)*) Hvad människans personliga syndaförlåtelse beträffar, så blir denna alltid en följd af hennes egen religiösa betraktelse af sin Gud och af sina fel: en uprigtig ånger, en ny födelse — se der hvad som skall förskaffa henne saligheten i ett tillkommande lif.

Utan tvifvel skall man i framtiden utbyta kyrkans försoningslära mot en *försonlighetslära*, ty genom försonligheten människorna emellan är det som den verkligt kristliga försoningen verkställes.

Ett åt Gud hängifvet hjerta är det bästa offret och något annat kan ej försona oss med skaparen. Redan SOKRATES tänkte så och stred därför gentemot den hedna offerläran.**)

Kasta vi här en blick tillbaka på hela vår utläggning, tränger sig återigen den redan förut framkastade frågan på: hvarför ha vi då teologiska fakulteter?

Det är ett förfärligt misstag att tro, att, om icke för bildade, så skall dock för den obildade massan en dels förskräckande, dels lockande, af vidskepligheter upfylld religionslära vara nödvändig. Goda exempel och en hängifven moral-lära äro dock för dessa lika nödvändiga, ja det nödvändigaste!

Emellertid skola vi hoppas att de teologiska fakulteterna i en framtid skola försvinna; och att

*) Se *Statistisk Tidskrift*.

**) Se PLATONS dialog om *heligheten*.

kyrkans teologi skall få dela samma förtjenta öde som andra likartade doktriner, t. ex. astrologien och nekromantien. Kyrkohistorien och bibelstudiet skulle då ingalunda försvinna, endast förläggas till de allmänna historiska och språkstudierna; och hvad beträffar presterna skola vi hoppas, att den afvita seden snart skall försvinna, att dertill taga ämnen från skolbänken utan hvarken verldserfarenhet eller bildning, men att hvarje liktänkande krets till religionslärare väljer den person, som hos dem vunnit förtroende genom sann bildning, humanitet och hjerta — han må ha passerat en teologisk fakultet eller ej!

Men vi återupprepa hvad vi förut (sid. 14) yttrat: att vi ännu ej ha någon religionsfrihet; ty så länge vi i vår lag ha en straffbestämning för yttranden emot "den rena evangeliska läran", finnes ingen religions- eller samvetsfrihet. Ja, vår lagstiftning visar tydligen, att inquisitionens *principer* ännu äro till fullo erkända. Att straffen äro mildare än förr betyder föga, ej heller att justitiedepartementet här fått öfvertaga inquisitionsdomstolens rol. Faktum, vi ha att hålla oss till, är blott det, att straff finnas stipulerade för enahanda "brott" i trosfrågor!

Nej, säger man måhända, Ni fån tänka hvad Ni viljen, endast ej göra minderåriga till proselyter, ej "offentligen förkunna eller till annans förledande annorledes utsprida lärosatser, som mot den rena evangeliska läran stridande äro."

Men detta förutsätter, att man skall vara döf, blind och stum, ty, menskligt sedt, är det en omöjlighet för den tänkande och religiöst kännande meniska att ha en sann öfvertygelse utan att vilja meddela den åt andra på alla de sätt, henne synas

vara lämpligast! Ja, efter vår mening vore det ett brott att med en fast tro på hvad hon anser rätt, hon ej ville meddela åt andra denna tro!

Icke allenast för dem, som äro å nivå med vår tids vetenskapliga forskning, utan äfven för ett stort antal personer med en naturlig klar blick och med en helt allmän idé om kultursriktningen är emellertid vår s. k. rena evangeliska lära alldeles onjuthar och omöjlig att antaga.

Det är emellertid orätt att påstå, att en annan religion än denna vår läras skall vara kall och resonerande, därför att en och annan *poetiskt* vacker känsla och föreställning får gifva vika. Ett desto mer lefvande Gudsmedvetande inträder i dess ställe hos dessa människor, som ha, hvad vi anse, en mer objektiv riktning. Men därför behöfver ej den verkligt humana och religiösa *känsligheten* försvinna eller reduceras!

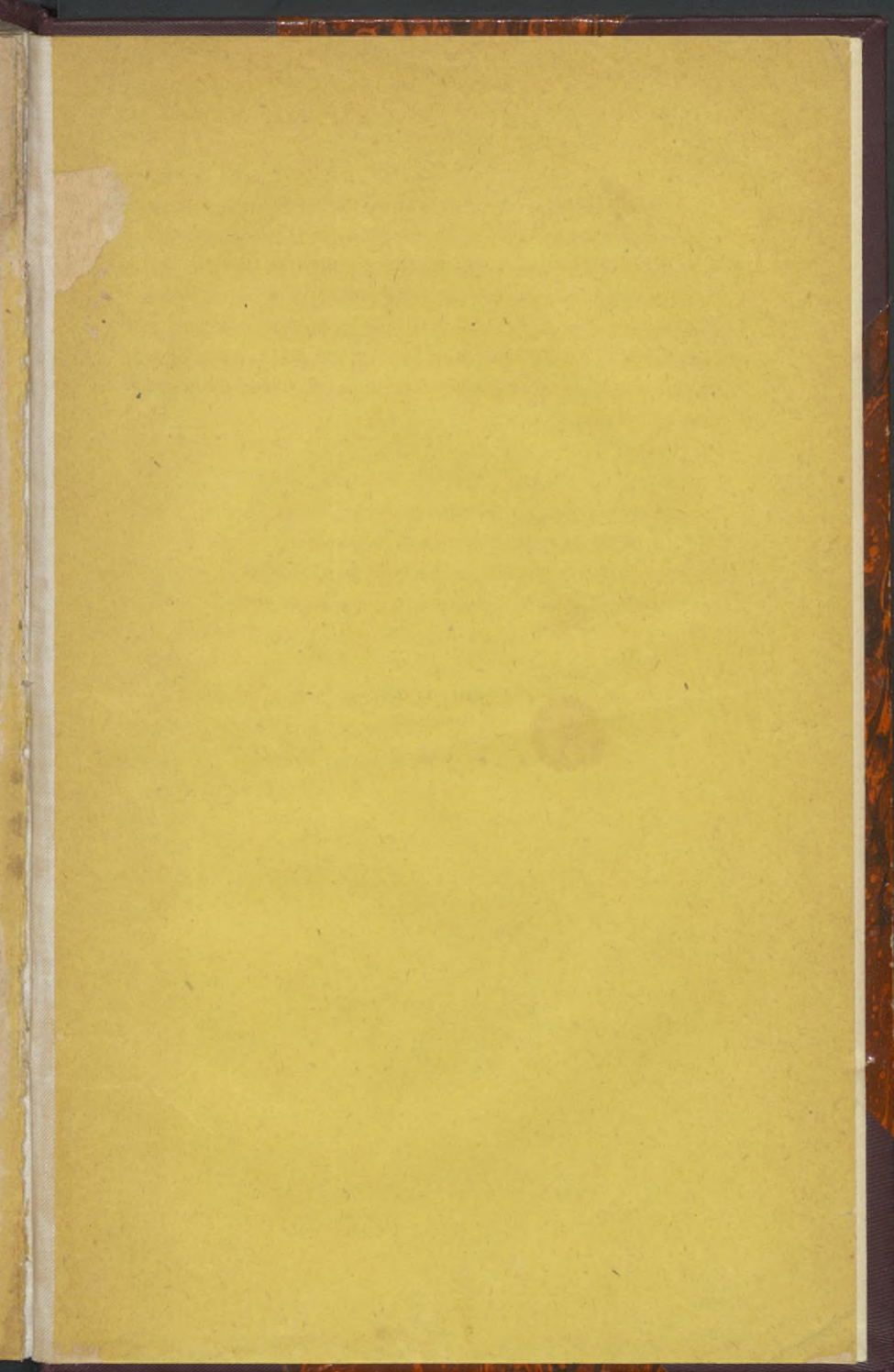
Vi afsluta härmed våra undersökningar öfver dessa frågor. De ha ständigt legat oss om hjertat och de utgöra en af frukterna af en genomlefvad mansålder med dess studier och erfarenheter; må de i någon mån leda till en sann uplysning och till en sann religion! Måtte detta arbete bidra till att särskilja begreppet *religion* från *religionslära*, verklig *kristendom* från *kyrkolära*, och måtte de här lemnade bevisen öfvertyga derom, att vetenskapen verkligen kan och bör lemna sitt votum äfven i trosfrågor samt att den, långt ifrån att föra ifrån religion, just leder till *den sannaste religion!*

Det återstår oss nu endast att i korthet sammanfatta denna framtids-kristendom eller den praktiska ur-kristendomen utan annan förutsättning än den om en Gud. Vi ha i det föregående å flera ställen framhållit vår upfattning af de speciella frågorna; här kunna vi ej bättre återgifva våra tankar om hufvudsumman af denna religion än med följande herrliga versar af WALLIN:

»Gack trygg i styrkan af ädel vilja
Igenom profvets och mödans tid!
Så kan dig världen från lyckan skilja,
Men ej från dygdens och sinnets frid!

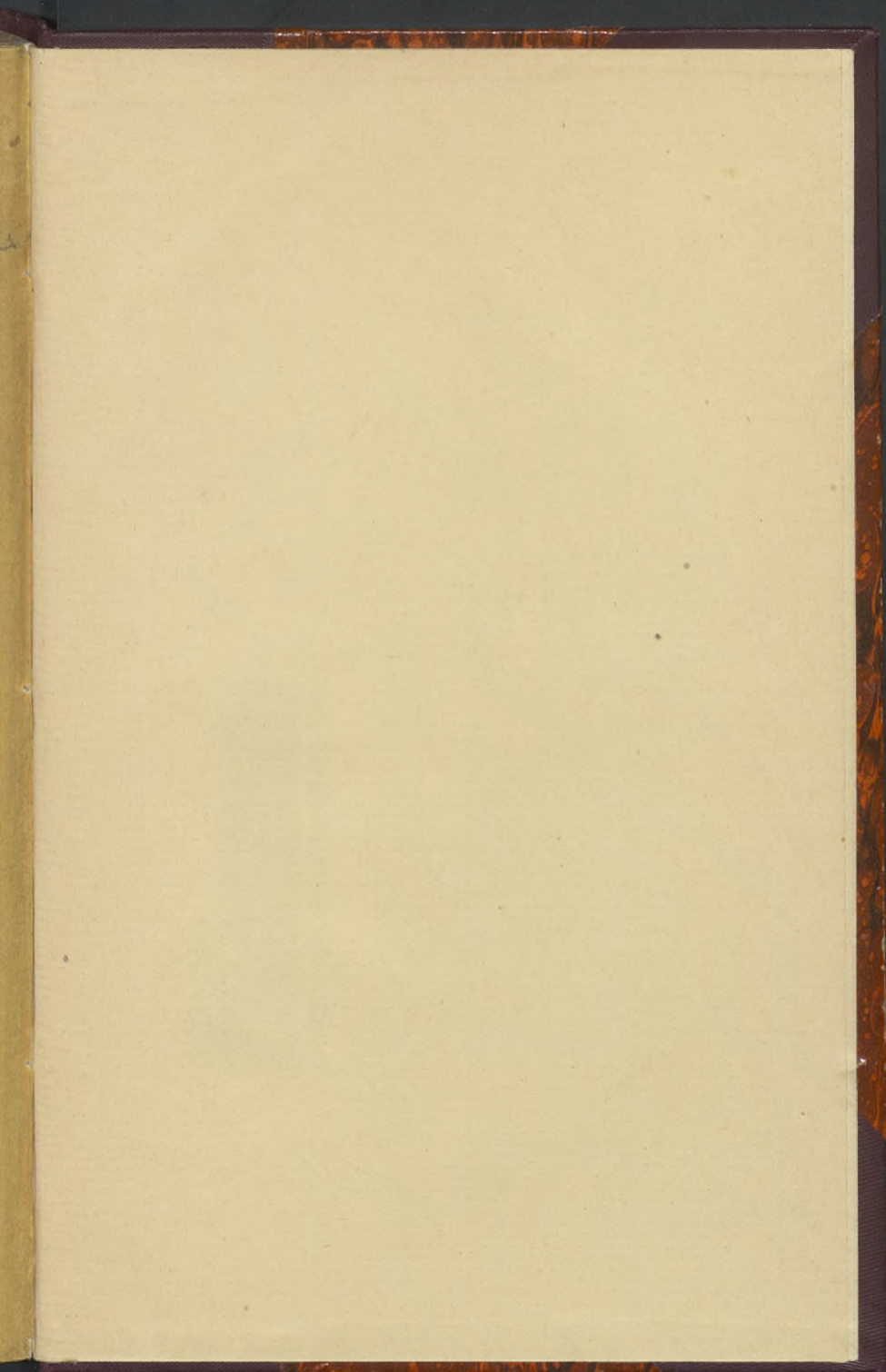
Gör rätt åt alla, och lindra nöden,
Och trösta sorgen hvarhelst du kan!
Försvara sanningen intill döden,
Och vinn som kristen och fall som man!»

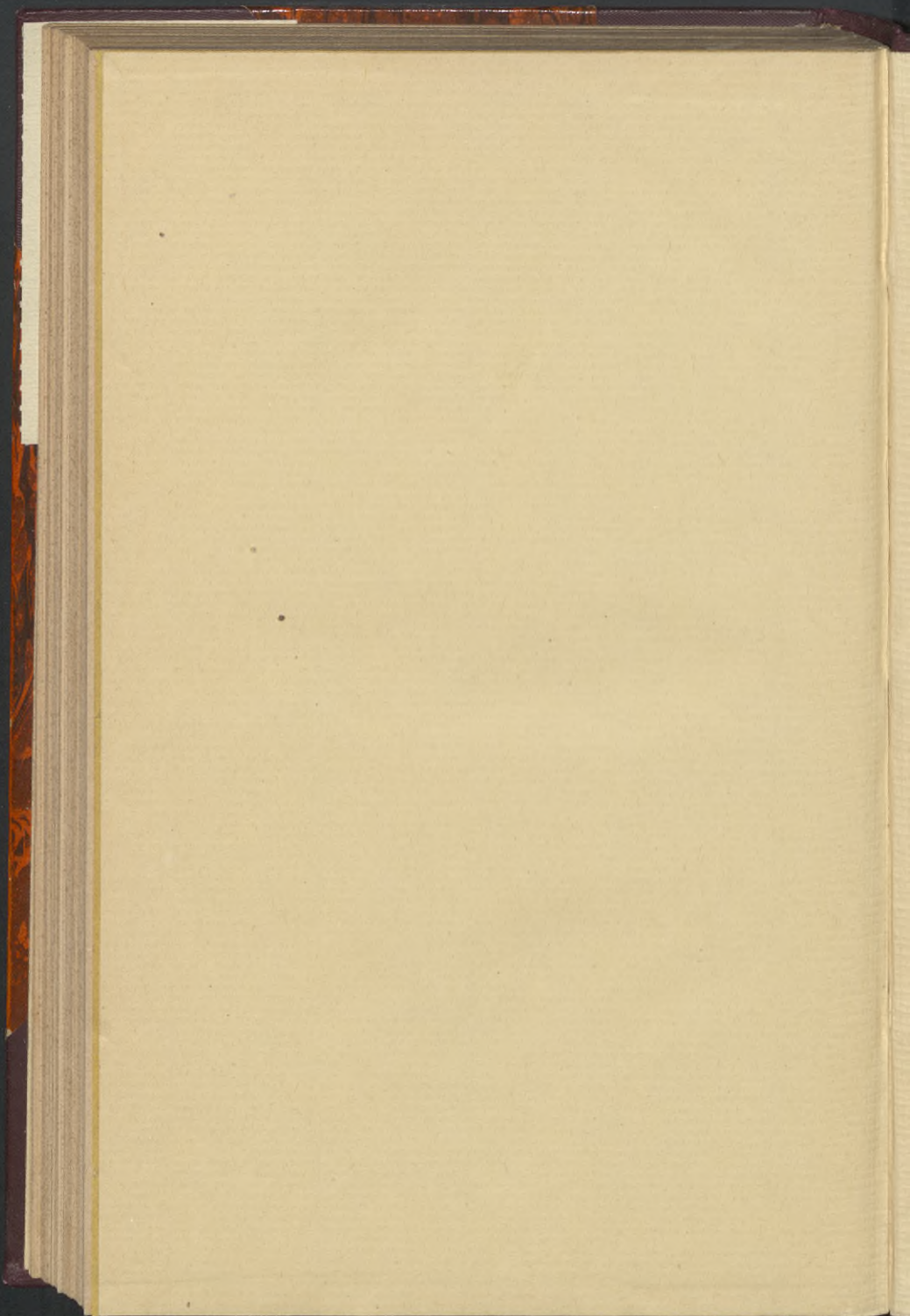
— > < —

Pris: 2: 25.

6000213889

Göteborgs universitetsbibliotek

